عەلی باپیر

دە بە ڕێک ڕاچوونی

ئیسلام و ڕێچکاکان

ابوعلي الكردي

منتدى اقرأ الثقافي

بسم الله الرحمن الرحيم

دە بەرێک ڕاچونی

ئیسلام و ڕێچکان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله محمد وعلى آله

بەندە د. عەلی باپیر، بەڕێز مامۆستا مخلص و

نووسینگەکەی تەفسیرم تەخویل کرد. بۆ چاپ و

بڵاوکردنەوەی کتێبەکانم، خوا بەرەکەت و پیتی زیاتر

بخاتە ئیش و کاریانەوە.

وە جگە لەوان هیچ کەس و لایەک مافی چاپ و

بڵاوکردنەوەی کتێبەکانی بەندەی نیە.

عەلی باپیر

١١ ربیع الثانی ١٤٢٦

٢٠٠٥/٥/١٩

هەولێر

دەبەرێک ڕاچوونی
ئیسلام و ڕێچکان

عەلی باپیر

تەفسیر

١٤٢٧ هەولێر ٢٠٠٦

ناوی پەرتوك: دەبەرێك ڕاچوونـــی ئیسـلام و ڕێچكـــان

ناوی نوسەر: عەلـــی بـــاپیـــر

بڵاوكردنەوەی: نوسینگەی تەفسیر/ هەولێر

تایتلی بەرگ: نەوزاد كۆیی

نۆرە و ساڵی چاپ: ١٤٢٧ك – ٢٠٠٦ز

تیراژ: ٣٠٠٠ دانە

ژمارەی سپاردن (٣٥٠) لە كتێبخانەی گشتی هەولێری ساڵی ٢٠٠٦ دراوەتێ

تەفسیر

بۆ بڵاوكردنەوە و ڕاگەیاندن

هەولێر- شەقامی دادگا - ژێر تونێلی شیرین پالاس

ت : ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٣٠٩٠٨- ٢٥١٨١٣٨

مۆبایل : ٠٧٥٠ ٤٦٠ ٥١ ٢٢ - ٠٧٧٠ ١٣٨ ٧٢ ٩١

tafseeroffice@yahoo.com

tafseeroffice@maktoob.com

altafseer@hotmail.com

چاپکردنەوەی ئەو شووی کتێبە کانی بە نرخ بە گوێرەی

توانا و هەل و مەرجی ئەو رۆژگارەوە .

وە لە مێژ بوو هیوام وا بوو ئەو شێوە چاپکردنێکی

وا یان بۆ بڕەخسێ کە مایەی بەهرە لێوەرگرتنی زیاتری

خوێنەرانی تێدابا . جا ئێستا سوپاسی خوای بەخشەر

دەکەم لە فۆسینگەی تەفسیر بەو کارە هەڵسێ .

خوا بەرەکەتی بخاتە ئیش و کارمانەوە و کۆمەکمان

بێت ، منیش سوپاسی دەکەم .

عەلی باپیر

پێشکەش بێ

(١) بەو کەسانەی کە ئامانجیان ڕازی کردنی خواوەند و، لادانی تەمی ڕێچکان و ، بەڕێوەبردنی ئیسلامە و، مێشکیان بە ئیسلام پاراوە و دڵیان بە خواوە بەستراوەو، لە ڕێی خوادا ماڵ و گیانیان لەسەر بەری دەست داناوە.

(٢) بەو کەسانەی کە لە دەمی وتووێژدا ڕاناکەن و چاك گوێ دەگرن، کە ڕاستیشیان خرایە بەرچاو، بێ سێ و دوو وەری دەگرن.

پێشـــەكی

الحمدلله رب العالمين و صلى الله تعالى وسلـّم و بارك على سيّد المرسـلين وخاتم النبيّين محمـــد و آله أجمعين و التابعين لهم بإحسـان الى يوم الدين .

خوێنەری بەڕێـز !

لە پێشـەكی ئەم چاپی سـێیەمی[1] كتێبی (دەبەرێك ڕاچوونی ئیسـلام و ڕێچكان) دا كە نووسینگەی تەفسیر پێی هەڵدەستێ، بە پێویسـتی دەزانم ئەم چەند خاڵە بنووسـم :

یەكەم : ئەم كتێبە لەم چاپەی دا كت و مت وەك خۆی هێڵراوەتەوە بێجگە لە

١- زیادكردنی چەند پەراوێزێكی گرنگ

٢- وردە دەسـتكارییەكی چەند ڕسـتە و تەعبیرێك

٣- ڕاسـتكردنەوەی چەند هەڵەیەكی چاپی كە لە چاپەكانی پێشـوودا هەبوون

دووەم كاتی خۆی كە ئەم كتێبە بۆ جاری یەكەم چاپ كـــــــــرا[2] ، ڕەوتی ماركسـیزم و چەپگەرایی لە كوردستانی عێراق و بەشـەكانی دیكەی كوردسـتانیش دا لە گەرمەی گەشەو كاریگەریی و دەوری خۆ قەڵەباڵغ كردنی دا بوو. هەر بۆیەش هاوكات لەگەڵ ئەوەی كە كەسانێكی زۆر بە تایبەت چینی گەنج و لاوی خوێندەوار پێی دڵخۆش بوون و تەفاعولێكی ئیجابیيانەیان لەگەڵ دا كرد و پێی لە تەڵەو داوی ڕێچكەی ماركسیزم و

---

(١) چونكە ئەم كتێبە جاری یەكەم لە ساڵی (١٩٨٥) لە بەغدا و جاری دووەمیش لە (سـەقز)ی كوردسـتانی ئێران چاپ كراوە و ئەم چاپەش هی سـێیەمە.

(٢) چاپی یەكەم پێنج هەزار (٥٠٠٠) دانە و چاپی دووەم سـێ هەزار (٣٠٠٠) دانەبوو

کۆمۆنیزم دەرباز بوون[1]. کەسانێکیش لە پێڕو لایەنە سیاسییەکانی ئەوسادا هەبوون کە زۆری پێ‌قەڵس و نارەحەت بوون و تەنانەت لە هەندێك شوێن ژمارەیەکیشیان لێ کڕیبوو سووتاندبوویان لە داخ و خەفەتان و بۆ ئەوەش کەمتر بگاتە دەستی خوێنەران !

سێیەم :- هەرچەندە وتوووێژەکانی نێو ئەم کتێبە بیست و پێنج ساڵ لەمەوبەر ڕوویانداوە و لەو کاتەشەوە هەتا ئێستا واقیعی دونیا بە گشتیی و عێراق و کوردستانیش بە تایبەت زۆر گۆڕاوە، بەڵام لەکاتی چاوپێداخشاندنەوەیانم دا هەستم کرد کە ئەو بابەتانەی وتووێژەکانیان لە دەوری دەسوڕێن لەو بابەتانەن کە ئێستاش بازاڕیان هەر گەرمە و قسەو باس لە بارەیانەوە هەر بەردەوامە. بۆیە دووبارە چاپکردنەوەی ئەم کتێبەم بە پێویست زانی بە تایبەتیش کە ژمارەیەکی زۆر لە خوێنەران بە دوای دا عەوداڵ بوون و چنگیان نەدەکەوت

چوارەم :- کاتی خۆی — واتە سەرەتای هەشتایەکان کە وتووێژەکانی ئەم کتێبەی تێدا بوو ون — بازاڕی مارکسیزم و کۆمۆنیزم و باس و خواسی سۆشیالیزمی علیمی و ماتریالیزمی مێژوویی و ماددەی و دیالەکتیکی

زۆر گەرم بوو و دەتوام بڵێم، ئێستاکە بازاڕی دیموکراسی و عەولەمە و زاراوەی عەلمانیەت زۆر گەرمە ئەو شتانەی ئاماژەم پێدان هێندە و بگرە گەرمتریش بوو. جا جێی سەرنج ئەوەیە کە

(١) ئەو کاتە تەنها لە شاری سلێمانی و لە ماوەی یەك دوو هەفتەدا دوو هەزار و پێنج سەد (٢٥٠٠) دانەی لێ‌فرۆشرا !

ئەو کاتە کە بەندە مشــت و مڕو وتووێژم لەگەڵ هەندێك لەو برادەرانەدا دەبوو کە خۆیان بە تاکە ســواری مەیدانی کوردایەتی و عیلم و فەلســەفە و هتد دەزانی و پێم دەگوتن — وەك لە دەقی وتووێژەکانیش دا هاتووە :-

باشــە کاکەگیان دیارە مارکســیزم و ســۆشــیالیزم شتی باشــیان تێدایە بەڵام بێگومان لە هەڵە و پەڵە و کەم و کووڕیش خاڵی نین چونکە هەرچۆن بێ زادە و بەرهەمی بیروزەینی مرۆڤــن. هەروەها کاپیتالیزم (الرأسمالية) یش هەرچەندە خراپە و بەدیی زۆری تێدایە بەڵام هەرچۆن بێ هەندێك لایەنی چاکەشی هەر تێدان و نە سۆشیالیزمی ڕۆژهەڵات بەفری بێ پەڵەیە و نە سەرمایەدارێتی یەکەی ڕۆژئاواش پەڵاسی ڕەش و بڕشــە !

یەڵــێ کاتێك وام پێ‌دەگوتن ڕقیان هەڵدەســتا و دەماری لاملیان ڕەپ دەبوو و پێیان وابوو قســەیەکی یەکجار هەڵە و بێ‌ویژدانانەکراوە، چونکە ئەوان ئەو ســەردەمی قەناعەتیان وابوو کە ڕۆژئاوا بە گشــتی و ئەمریکا بە تایبەت هەرچی خێرە بە نێو چەوانیانەوە نیە و، هەر کەسێك ناویشــیان بە چاکە بێنــێ کۆنەپەرســت و نۆکەری بێگانە و ئیمپریالیســتە !

کەچی ئێســتا گەلێك لەو برادەرانە دەبینم هەیهوو هەیهوو ســەد و هەشــتا پلە بایان داوەتەوە و ویردی زمانیان بۆتە باس و خواس و مەدح و پێهەڵاگوتنی ئەورووپا و ئەمریکا و ڕۆژئاوا و وەك چۆن ئەو کاتە لە بابایەکی وەك بەندەیان نەدەسەلماند کە بلۆکی ڕۆژهەڵات بە گشتی و یەکێتی ســۆڤیەت بە تایبەت هیچ هەڵە و پەڵەیەك لە بیروباوەڕ و ســیاسەت و بەرنامەیان دا هەبێ و ، ڕۆژئاوا بە گشــتی و ئەمریکا بە تایبەت هیچ جۆرە خێرێکیان پێوە بێ ! ئێســتا ڕاســت بەراوەژووەوە پێیان وایە ڕۆژئاوا بە گشــتی و ئەمریکا بە

تایبەت لە هەرچی هەڵە و کەموکووڕی یە دوورە و سەرتاپا خێر و بەرەکەت و نوورە !

هەڵبەتە ئە هەڵوێستە سەیر و نامەتیقی‌یەی ئەو جۆرە کەسانەش لە سۆنگەی ئەوەوەیە کە خاوەنی زەمینەیەکی فیکریی پتەوی وا نین کە لەسەری بوەستن و لەو هەموو هەڵداو پێداو بەرەو ڕاست و چەپ چوون و تێپەڕاندن و بەزایەدان (إفراط و تفریط) بیانپارێزێ و، دڵنیا دڵنیاشم کە ڕۆژێك دێ - زوو یان درەنگ – لەم هەڵوێستەی ئێستاشیان پەشێمان دەبنەوە و لەو حاڵەی ئێستاشیان پاشگەز دەبنەوە، بەڵام جارێ نازانم ئەمجارە بەرەو کوێ دەچن و بۆ کام لا وەردەسووڕێن و بادەدەنەوە !!

ئەگەرنا تۆ وەرە تێفکرە ! بزانە هیچ جۆرە مەنتیقێك لە هەڵوێستی ئەو جۆرە کەسانەدا دەبینی کە هەندێکیان لە سەرکردایەتی سیاسی کوردیش دا هەن لە بەرانبەر ئەمریکادا کە بە هیچ شێوەیەك ڕێگا بە خۆیان و ڕاگەیاندنە حیزبیەکەشیان نادەن لە بەرانبەر ئەو هەموو هەڵوێست و سیاسەتە ئیمپریالیستیی و هەلپەرستانەی دا متەق بکەن و قسەیەك بکەن، لە حاڵێك دا کە هەموو دنیا ڕەخنە دەگرێ و ناڕەزایی دەردەبڕێ و هەرا هەرا دەکات و خۆپیشاندان و ڕێپێوان ساز دەکات دژ بە ئەمریکا و سیاسەت و هەڵوێستە چەوتە ئیمپریالیستی‌یەکانی کە بە زیان و زەرەری گەورە گەورە دەشکێنەوە بەسەر گەلانی جیهان و گەلی ئەمریکا خۆیشی دا و بگرە بەسەر گیانداران و ڕووەك و ئاو و هەواو ژینگەش دا[1] !

---

(١) تا ئێستا ئەمریکا سەرپێچی و لاملیی کردوە لە پابەندیی بە چەندان ڕێککەوتن نامەی نێو دەوڵەتی یەوە کە سەرجەم وڵاتان و دەوڵەتانی دنیا لەسەریان پێکهاتوون، بۆ وێنە دروست نەکردنی مین (لغم)، وە کەمکردنەوەی کارکردنی ئەو کارگانەی دووکەڵ و گازەکەیان هەوا پیس دەکات و چینی ئۆزۆن (طبقة اوزون) تەنك دەکات و هتد

بگرە هی وایان هەیە بە جۆرێك ڕەفتار دەكات كە لە ئەمریكاش ئەمریكاتر دێتە بەرچاو و پەندی (كاسە لە چێشت گەرمترە) ی بەسەردا دەچەسپێ !

بۆ نموونە :-

ئەمریكا بێپەردەو بەڕاشكاویی و بە ڕەسمی ڕاگەیاندوە كە هاتوە عێراقی داگیر كردوەو و ناوی لە خۆی ناوە (داگیر كەر) كەچی لەو جۆرە برادەرانە هەیە كە لە زای ڕانایەت. بۆ تەنها جارێكیش ئەو ناوەی كە ئەمریكا بێئەوەی شەرم بكات لە خۆیناوە، لێی هەڵبدات[1] !

پێنجەم :- شایانی باسە كە بەندە جگە لەم كتێبە لە چەند كتێب و بەرهەمێكی دیكەشم دا هەڵساوم بە بەرپەرچدانەوە و پووچەڵكردنەوەی تۆمەت و قسەو قاڵی كەسانێك كە خۆیان بە بێبڕوا و ناحەزی ئیسلام پێشانداوە، جا بە پێویستی دەزانم بۆ بەرچاو ڕوونی ئەو گەنج و لاو و خوێندەوارانەی بە دوای ئەو جۆرە باس و بابەتانەدا دەگەڕێن ئاماژەیەكیان پێبكەم :

١- سۆزی نەتەوایەتی كە ئاڵقەی چوارەمی زنجیرە وتووێژی ئیسلامو ڕێچكانە.

---

(١) دەگێڕنەوە ڕۆژێك (دەروێش) یكی زۆر دەمارگیر (متعَصب) بۆ شیخەكەی ئیدیعای ئەوە دەكات كە شێخی دیوە بە عاسمانیدا فڕیوە ! جا كاتێك لە شێخ دەپرسن و ئەویش ئینكاریی ئەوە دەكات كە فڕی بێ و دەچنەوە لای دەرویش و دەڵێن شێخ وای فەرمووە ! دەڵێ شێخ سەهووی كرد، چۆن نەفڕیوە !! جا هەڵوێستی ئەو جۆرە كەسانەشم لەگەڵ دەوڵەتی جیهانخۆری ئەمریكادا وەك هی دەروێشەكە لە بەرانبەر شێخەكەی دا دێتە بەرچاو !

٢- خواناسـيی ، ئاین ، ئیمان ڕاستییەکانی ئیسلام دەدرەوشێنەوە و ئەفسانەکانی ڕێکچان دەپووچێنەوە.

٣- مسـولّمانی کامڵ ، بەشی یەکەم : بیروباوەڕی مسـولّمان

٤- چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم تیرۆر ، مافی مرۆڤ ، سیکۆلاریسم ، جیهانگیریی ، دیموکراسی

٥- ئافرەت و خێزان لە سایەی شەریعەت دا

کە لە یەکەمیان دا هەوڵدراوە هەڵوێستی ڕاست و دروستی ئیسلام بەرانبەر بە بابەتی نەتەوایەتیی و نیشتیمانپەروەریی بخرێتە ڕوو و سەرجەم ئەو تۆمەتانەی کە لەو بارەوە ئاراستەی ئیسلام دەکرێن بەرپەرچ بدرێنەوە.

دووەمیشیان زۆر بابەت و مەسەلەی تێدا خراونە ڕوو، بە تایبەت مەسەلە و باسەکانی پەیوەست بە بڕوا بە خوابوون و (ئاین) ی تێدا توێژراونەوە و وێڕای بەڵگە هێنانەوەی ژیرییانە و زانیارییانە لەسەر بەدیهێنرایەتی خوا (سبحانە و تعالی)، بەرپەرچی هەموو ئەو بیردۆزە و بۆچوونە بێبڕوایانەش دراوەتەوە کە باسی هۆکار و چۆنیەتی پەیدابوون و سەرهەڵدانی (ئاین) یان کردوە.

لە سێیەمیشیان وێڕای بەڵگەهێنانەوە لەسەر پەروەردگاریێتی خوا (جلّ شأنە) باسی ڕۆژی دوایی و پێغەمبەران علیهم الصلاة والسلام و قەزا و قەدەریش کراوەو هەوڵدراوە کۆمەڵێك تۆمەت و ئیشکال کە لە بارەی هەر کام لەو پایە و بنەڕەتانەی عەقیدەی ئیسلامییەوە دەخرێنە ڕوو بەرپەرچ و وەڵام بدرێنەوە.

له چوارەمیشـیان دا هـەر توانیومانه کـام لەو پێنج مەسـەلەیەی که ناوونیشـانەکانیان باسـکراون له ڕوانگەی عەقڵ و (نقل) ەوه بتوێژینەوه و هەق و ناهەق و پاك و پیس له یەکتری جیا بکەینەوه وه له پێنجەمیشـیان[1] دا زۆربەی ئەو بابەت و مەسـەلانه توێژراونەوه که ناحەز و نەیارانی شـەریعەتی پڕ له داد و بێ هەڵەی خوای پاك و بێ پەڵە سبحانه وتعالی له بواری ئافرەت و خێزان دا دەیانورووژێنن و به خەیاڵی خۆیان مایەی تۆمەتبارکردانی ئیسلامن

ئنجا خوا پشـتیوان بێ ئێسـتاکەش کتێبێکم لەبەردەسـته و خەریکی ئامادەکردنم بۆ چاپ ، له بواری حوکم و سـیاسـەت و بنیاتنانی دەوڵەت و قەوارەی سـیاسـی له ڕوانگەی شـەریعەتەوه، که پێم وایه دەبێته مایەی کردنەوەی گەلێك گرێ کوێران و ڕەواندنەوەی تەمی زۆر گومان و ئیشـکالان له دڵ و مێشـکی کەسـانێك دا که عەودالـی هەق و ڕاسـتین

ئومێدیشـم وایه و له خوای بەخشـەریش (جلّ و علا) دەپاڕێمەوه که ئەو بەرهەمانەو سەرجەم بەرهەمەکان دیکەش بەرەکەت و هێز و پێزی ئەوەیان هەبێ که ببنه مایەی بەرچاو ڕوونبوونەوەو ڕێی ڕاسـت دۆزینەوەی گەنج و لاوەکانمان که به داخەوه و سـەد حەیف و مخابن له زۆر لاوه کاری جیددی دەکرێ و هەوڵـی شـێلگیرانه دەدرێ که له خشـته ببرێن و له خواو پێغەمبەرەکەی ﷺ دوور دەخرێن !

بێخەبەر لەوه که دینداریی ڕاسـتەقینه بناغەی دنیاداریی سـەر ڕاسـتانەیه و (دین) هەوێنی (ژین)ەو (ئیمان) یش ڕووح و هەناوی (ئینسان)ە

---

(۱) بەرگی یەکەمی تا ئێسـتا دووجار له لایەن نووسـینگەی تەفسـیرەوه چاپ کراوه و ، خوا یاربێ بەرگی دووەمیش هەر دەرفەت بێ ئامادەی چاپ دەکرێ

وەك خوی زاناو پەنهانبین فەرموویەتی

﴿ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلاَ الإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ، صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ أَلاَ إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الأُمُورُ ﴾ (الشورى ٥٢ - ٥٣)

واتە : ئاوا بەو شێوەیە (ئەی موحەممەد !) ڕووحێکمان لە ئایینی خۆمان بۆ تۆ نارد. کە پێشتر تۆ نەتدەزانی نە کتێب چی یە نە ئیمان بەڵام ئێمە قورئانمان گێڕاوە بە ڕووناکییەك کە هەر کەسێك بمانەوێ لە بەندەکانمان پێی ڕێنمایی دەکەین وە بێگومان تۆ — خەڵکی — بەرەو ڕاستەڕێ ڕێڕوونیی دەکەی. ڕێی خوایەك کە هەرچی لە ئاسمانەکان و زەوی هەیە هی ویە. ئاگاداریش بن ! کاروبارەکان تێکڕا بەرەو لای خوا دەچنەوە.

ئومێدەیشم وایە کە هۆشیاریی و بێداریی گەنج و تازە پێگەیشتووەکانمان بەهێزتر بێ لە پیلان و نەخشەی پیلانگێڕانی دڵنەخۆش و ئاشکراشە کە هەرکەسێك بەڕاستی ڕوو لە خوا بکات و پشتی پێ ببەستێ خوای بەبەزەیی و میهرەبان دەستی دەگرێ و لە فریای دێ و زایەی ناکات وەك فەرموویەتی

﴿اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنْ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمْ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنْ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾ (البقرة ٢٥٧)

واتە: خوا دۆست و پشتیوانی ئەوانەیە کە بڕوایان هێناوە ، لە تاریکایی یان دەریان دێنێ بەرەو ڕووناکی — دەیانهێنێ -، بەڵام ئەوانەی بێبڕوان دۆست

و پشـتیوانیان طاغووتەکانن کە لە ڕووناکی یەوە بەرەو تاریکایی‌یەکانیـان دەبـەن ، ئەوانـە هـاوەڵانی ئـاگر- ی دۆزەخ- ن بـە هەمیـشـەیی تێیـدا دەمێننەوە.

خوایە بە لوطف و بەخشش و چـاکەی بێ‌وێنـەو بـێ سـنووری خـۆت لـەو کەسانەمان بگێڕی کە شـایسـتەیی ئەوەیان هەیە بۆ خۆت سـەرپەرشـتی یـان بکەی و مشـووریان بخۆی و دۆسـت و پشـتیوانیان بی

٢٣ صـفر ١٤٢٧

٢٣ / ٣ / ٢٠٠٦

هـەولێر

چەند تێبینییەکی گرنگ

یەکەم: یەکەم جار ئەم زنجیرەیەم ناو نا (ڕووبەڕوو بوونەوەی ئیسلام و ڕێچکان)، دوایی ئەو ناوەم گۆڕی و کردمە : (لە ڕاستێکڕاهاتنی ئیسلام و ڕیچکان)، ئینجا ئەو ناوەشم گۆڕی و کردمە: (مل ملانێی هەق و ناهەق) لە کۆتایی دا ئەویشم گۆڕی و ناوم نا: (دەبەرێك ڕاچوونی ئیسلام و ڕێچکان) وە مەبەستیشم لە (هەق) بەرنامە و پەیڕەوی خودایە و، بە وشەی (ناهەق)یش هەموو ئەو بیرو بۆچوون و ڕێچکانەم مەبەستن کە زادەی بیـرو زەینی ئینسانن.

دووەم: بە مەبەستی پێهەڵابردنی ئاستی زمانی ئەدەبی یەکگرتووی کوردیمان، هەوڵم داوە بە پێی (توانا) گەلێك وشە و زاراوەی وا بەکار بێنم کە لە یەکێك یان زیاتر لە ناوچەکانی کوردستانی بەرین دا بەکاردێن. جا خوێنەری سەنگینم ئەگەر هاتو بڕێك وشە و زاراوەی گران و نامۆت هاتنە بەرچاو، نیگەران مەبە و سەرنجێکی فەرهەنگیلەی ئەم کتێبە بدە خوا یار بێ نائومێدت ناکات، خۆ ئەگەر بشتوانی بەر لە خوێندنەوەی وتووێژەکان سێ چوار جا بە وردی فەرهەنگیلەکە بخوێنیەوە، تێگەیشتنی وتووێژەکانت بۆ سێناتر دەبێ.

سێیەم: لەهەر جێیەك زانییم مەسەلەیەك لە نێو دەقی وتووێژەکان دا بە چاکی نەتوێژراوەتەوە، لە پەڕاوێزدا بە پێی توانا و بۆ لوان قسەم دەربارە کردوە، کەواتە ئەوەی لە پەراوێزەکان دا نووسراوە، لە دەقی وتووێژەکان دا نەبووەو، دوایی زیاد کراوە، هەڵبەتە بۆیەش ئەو باسە زیاد کراوانەم

خستنە پەڕاوێزەکانەوە، چونکە هەرکام لە ئالقەکانی ئەم زنجیرەیە ئەگەر سەرلەبەریشی ڕووداوو واقیعی نەبێ بەشی هەرە زۆری واقیعییە و، نەمویست بەهۆی دەسکاری کردنەوە تام و چێژی واقیعی وتووێژەکان بڕوات.

چوارەم: بەرلەوەی دەست بە نووسینی ئەم زنجیرەیە بکەم دەمزانی کە هەندێك لە برایانی موسڵمان بە پەسندی نازانن مرۆڤی موسڵمان دەربارەی ئەو جۆرە بیرۆچکانە بنووسێ بۆ ئەوەی سەرنجی خەڵکیان بۆلا ڕانەکێشرێ و هەر بە مەلۆتکەیی شەوەی گوێ پێ نەدان و بە کەم سەیر کردن بیانباتەوە، بەڵام بۆیە ڕای وانم بە ڕاست نەزانی چونکە ئەو بیردۆزە و ڕێچکانە لەو قۆناغە هەڵبردوون کە هەر مەلۆتکە بن و بە گوێ پێ نەدان و خۆ لێ وەخەبەر نەهێنان لە نێو بچن، بەڵکو ئەمن پێم وایە ئەو کەسەی وا دەزانێ ئەو بیردۆزە و ڕێچکە دەسکردانە بەس بەخۆ لێ کەڕ کردن و گوێ پێ نەدان دەپووکێنەوە و قڕەواریان لێ دەبڕێ، وەك حوشترمەل بیر دەکاتەوە، کە دەڵێن لە دەمی دیتنی ڕاوچیدا سەری خۆی لە لمی دا قم دەکات و پێی وایە ئەگەر ئەم ڕاوچی نەدی، ئەویش ئەم نابینێ !!

بەڵێ لە ڕاستی دا ئەو ڕێچکە پووچە دەسکردانە وەك بژارێکی فراژووبوو و پنج گرتوو وان، کە نەهێشتنی حەوجێی هەڵکێشانە بە بژاربڕێکی بڕندە و تیژ، کەواتە با بە بژاربڕی ژیری و زانیاری لە هەڵکێشان و ڕیشە کێش کردنی ڕێچکە و بیردۆزە پووچە زیانبەخشەکان وەخۆ بکەوین و زەوی بیروهۆش و دڵ و دەروونی فریودراوو لە خشتە براوەکانمانیان لێ پاك بکەینەوە.

پێشەکی چاپی یەکەم

به ناوی خوای به بەزەیی بەخشندە

لەوەتی خوا دنیای داناوە و مرۆڤی لەسەر زەوی به جێ نشینی خۆی ڕۆناوە، گێرە و کێشە و مل به ملە، لە نێوان هەق و ناهەق دا هاتۆتە گۆڕێ و مێژووی مرۆڤایەتی ئەوەندە ڕەنگی ئەو مل به ملەی گرتوە و شەقڵی وی لێدراوە، دەتوانین بڵێین: سەرانسەری بریتییە لە کێشەی نێوان هەق و ناهەق.

جا لەبەر ئەوەی هەندێك مرۆڤ ئەوەندەی بۆیان کرابێ بە ئەرکی جێنشینایەتی هەستاون و لە چەمکەکەی گەیشتوون و تامی هەق ویستی یان چێشتوە، کە دیتووشیانە خزم و کەس و هاوزمانیان لە تام و چێژی هەق و هەق خوازی بێ بەشن و مێشکیان بە بیروباوەڕی پووچ بەنج کراوە و بە ڕاستی دەزانن، چاویان بەرینایی نەداوە، ئەو حەشاماتە سەری لێ تێکچێ و لاڕێ بێ..لەبەرئەوە قیرۆسیایان لە خۆشی ژیان کردوە و دەستیان کردوە بە خستنە ڕووی هەق و ڕاستی بە گوتار و کردار، هەڵبەتە ئەوەشیان گران لەسەر وەستاوە، چونکە ڕوون کرانەوەی هەق و دەکار خرانی لە نێو خەڵکدا، دەبێتە لەمپەر لە ڕێی بەرژەوەندی ئەو کەسانەدا، کە بناغەی لرف لێدان و شاتوشووتیان لەسەر بێ ئاگایی خەڵك دامەزراوە..جا لەبەر ئەوە ئەو خۆپەرستە مرۆڤ خۆرانە ئەوەندەی پێیان کرابێ لە بەربەرەکانی کردنی هەق دا درێغی یان نەکردوە و خۆیان نەگنخاندوە.. هەڵدانەوەی ڕووپەڕەکانی مێژووی کۆن و نوێ ڕاستی ی ئەو مەسەلەیەمان بە ڕوونی دەخاتە پێش چاوان...

وەرە با لوێچێك لە خەرواری مێژووی مرۆڤایەتی بدەین، بزانین چ باسە:

مووسا ڕاسپێرراوی خوایە و پەیامی ئازادی و بەختیاریی بۆ خەڵکی میسر پێیە و، دەیەوێ لە زەلکاوی بت پەرستی دەریان بێنێ و بیان گەیەنێتە ئاسمانی خواپەرستی ، کەچی ناهەق و خراپە لە ستەمکارێکی وەك فیرعەون دا خڕ دەبێتەوە و دەبێتە پەرچی سەر ڕێی مووسا، هەڵبەتە ئەو هەڵوێستەی فیرعەونیش شتێکی ئاسایی و چاوەڕوان کراوە، چونکە ماقووڵ نیە فیرعەونێك کە خۆی بە گەورەترین پەروەردگاری گەلەکەی دەزانێ، ڕازی بێ شوانێکی چەوساوەی، لێ ڕاست بێتەوە و پێی بڵێ : تۆش مرۆڤێکی وەك ئەو خەڵکەی و هیچت لەوان زیاتر نیە، هەر بۆیەش کە زانی خەریکە کار لە کار بترازێ، ویستی بەری ئەو ڕووناکی یە بگرێ کە کەوتبوە سەر زەوی میسر و هەرچی جادووگەری هەیبوون لـێی کۆکردەوە، تا بە پڕوپاگەندەی درۆ دڵی خەڵکی لێ کرمێ بکات و باوەڕی پێ نەکەن.. بەڵام لە ئەنجام دا هەر ڕوو زەردی بۆ مایەوە و لە دەبەرڕاچوونی هەق دا پشتی وەعەرزێ کەوتوو بوو بە بەردی بن گۆمێ.

بەڵێ هەر لەو کاتەوە پێداوەرە تا ئێستا، دەبینی هەمووی دەبەرێك ڕاچوونی هەق و ناهەقە و، ناهەق کە تەنگی پێ هەڵدەچنرێ و ئێچکی لێ وێك دێتەوە، لە هیچ جۆرە درۆ و بوختان هەڵبەستنێك ناپرینگێتەوە بۆ لەکەدار کردنی هەق و ڕاستی..ئەوەتا هەموو زلەزلەی قورەیشیان خڕ دەبنەوە تا شتێکی وا وەبینن محمد ﷺی پێ بەد ناوو تاوانبار بکەن و جارێك پێی دەڵێن: شاعیرێکی شێتە و جارێك پێی دەڵێن: کاهینە و جارێك جادووگەر... ئینجا

که ئەو تیرەشیان نیشانەی نەپێکا، ڕەشەبای قین و دلّڕەشی پالّی پێوەنان دوا چەکی خۆیانی لێ بخەنە کار : زەبر و زەنگ و چاو لێ سوور کردنەوە و تۆقاندن.

بەلاّم ئاخیری ئەوەش دادی نەدان و هەق هەروەك پشکۆی بن خۆلّەمێش بە شەمالّی هەق پەرست و مرۆڤ دۆستان گەشایەوە و ناهەقیش باروبارگەی خۆی بەرەو سەر گوێلکی مێژوو و تاریکایی ڕقی خەلّك و خوای مەزن پێچایەوە.

بەلّێ ، جا ئەوە دەستووری خوایە کە بۆ سروشت و ژیانی مرۆڤی داناوە و دەستووری خواش هەموو ڕۆژێ لە گۆڕێ دایە و، دووبارە دەبێتەوە و هەرگیز تەپ و تۆزی گۆڕانی لێ نانیشێ، ئێستاش کە سەدەی بیستەمە، ئەو دەستوورە هەر لەکار دایە و دەبینین شوێنێك لەم دنیا پان و پۆڕەدا نیە کە نەبووبێتە مەیدانی پێك هەلّپڕژینی هەق و ناهەق و دەبەرێك ڕاچوونیان.

لە کوردستانەکەی مەش دا هەر هەمان تاس و حەمامە و، هەق و ناهەق ملیان دەبەر ملی یەکدی ناوە و هەریەکەیان لەوی دی دەخەفتێ، هەق و ناهەقیش ئێستا لە ولاّتی مە، لە ئیسلام و ڕێچکە مرۆڤ کردەکان دا خۆ دەنوێنن.

ئەو ڕێچکانەی ئێستا لە کوردستان پەیدا بوونە و، هەریەکەیان خۆی بە دەمڕاست و مشوور خۆری گەلی کوردمان دەزانێ و بە حسێبی خۆی تێلەکەی خەون و خەمی کوردانی لە پشتێ ناوە بەرەو هەواری ئازادی و بەختیاری !!

بەلاّم ئەوەی لێرەدا جێی تێوەڕامان و وردبوونەوەیە، ئەوەیە کە سەرەڕای بێ سەرە و بەرەیی و خۆخۆری ئەو ڕێچکانە و نەگونجانیان لەگەلّ ئیسلامەتی و سروشتی گەلی کورددا، بە فراوانی پەرەیان ستاندوە، بەلاّم حەتمەن (ئەو ماستە

بێ موو نیە) و چەند هۆیەك هەن برەویان بە وان ڕێچکان داوە، کە ئەم سێ یەیان زۆر بەرچاون:

١- چەوساوەیی و بێ سەرەوبەرەیی ژیانی نەتەوەکەمان.

٢- دواکەوتوویی نەتەوەکەمان و هەژاری فەرهەنگی لە کوردستان دا.

٣- ڕانەنواندنی ئیسلام لە کوردستان دا بە شێوەیەکی ڕاست و کورت هەڵهێنانی لە نێو جوغزی دروشمەکان و هەندێك کردەوەی چاك دا، بەوەش مەیدان بۆ ڕێچکان چۆڵ بووە، چونکە "ئەگەر پیاو لە گۆڕێدا نەمان بە کەڵەبابی دەڵێن میرقاسم!"

کەواتە ئەی کوردی هاوزمان و و خۆشەویستم !

با پەردەی بێدەنگی و خامۆشی زیواڵ زیواڵ کەین و، با بگەڕێینەوە سەر بەرنامەیەك کە زاتێك دایناوە زانیاریی‌یەکەی سنووری نیە و ڕابردوو و ئێستا و داهاتووی لەبەرچاوە و، لە هەموو کەس چاکتر دەزانێ چ لە مرۆڤ دەوەشێتەوە و دەیگەیەنێتە ئامانج.

بەرنامەیەك کە بەر لە لایەنگرانی ناحەزانی وە باڵی بۆ دەکێشن کە هەوێنی ڕزگاری یە و ڕەوێنەرەوەی تەم و مژی ژێر دەستەیی و خاکەساری یە.

جا بۆوەی پتر لێوەشاوەیی ئیسلام و دەستەوستانی ئەو بیردۆزە و ڕێچکانەت بۆ دەرکەوێ بە وردی ئەم کتێبەی ئێستا بە دەستی تۆوەیە و ناوی خۆی بە خۆوەیە بیخوێنەوە، کە وابزانم تاقە کتێبێکە لە بواری خۆی دا تا ئێستا بە زمانی شیرنی کوردی نووسرابێت و بە ڕاست و ڕوونی بەرنامەی ئیسلام لە بەرانبەر ڕێچکە و کوێرە ڕێ‌یەکان ڕانوێنێ و بیسەلمێنێ کە ئەوەی دەبەر ئیسلام ڕاچێت و نیازی بەرانبەری خراپ بێ، سەری خۆی لەبەردی دەدا و

وەعەرزێ دەکەوێ و دەبێتە پەند..جا لە هەمووشی خۆشتر ئەوەیە کە کتێبەکە بەشی زۆری وتووێژەکانی واقیعین و لێرە و لەوێی کوردستان دا لە نێوان مامۆستای نووسەر و چەند کەسێکی سەر بە ڕێچکە و کوێرە ڕێ یان ڕوویان داوە و نووسەریش بە کوردی یەکی زۆر ڕەسەن و پاراوو ڕەوان بۆی تۆمار کردووین.

ئەم کتێبە سێ ئەڵقەیە لە زنجیرە وتووێژێك کە هەتا ئێستا شەشیان پاك نووس کراون، هەر ئاڵقەیەك لەو ئاڵقانە لە مەسەلەیەکی زۆر گرنگ دەدوێ و بە ڕوونی ڕای ئیسلامی لە بارەوە دەرخراوە و گومانە خراپەکانی ڕێچکانیشی تێدا یەك بە دوای یەکدا، وەك بلقی سەر ئاوێ بە بەڵگەی بەهێز و پتەو تەقێنراون و، شوێنەون کراون و لە هەموویان دا تیشکی بەهێزی ئیسلام تارمایی ڕێچکانی ڕەواندۆتەوە و بەتەنێ لە مەیدانێ ماوەتەوە، هەرچەندە زۆر جاران کابرای دەمڕاستی ڕێچکان ویستوویەتی فیسقان بکاتەوە و خۆی دەخوارە بایان بگرێ و وەك حوشتر مەل سەری خۆی دەلمی هەیتوو هووتی یاری کردن بە وشان ڕاکات، بەڵام سەرەنجام هەر سەتحی و سەرسام بووە و زاری بۆتە تەڵەی تەقیو..

پێشینانمان گوتوویانە: "بیستن وەك دیتنێ نیە."، ئەمنیش هەتا بەم کتێبە بە نرخ و نایابەی هەڵابلێم لـێی نابمەوە و ئێوەش تامەزرۆییتان ناشکێ، بۆیە حەواڵەی کتێبەکەتان دەکەم و هـیوادارم بە دوور و دریـژی ئەو ڕاستی یانەتان بۆ وەدەرکەون.

لە کـۆتایی دا

هیوادارم کە مامۆستای نووسەر خوا دەست بە عومریەوە بگرێ و بیری هەروا مووقەڵێش و ، قەڵەمی هەروا تیژ ڕاگرێ، بۆ ئەوەی بەردەوام چاوی مسوڵمانان بە تیشکی وشەی کوردی درەوشاوە بە ڕووناکی ئیسلام ، ڕوون بکاتەوە و بڕوایان زیاد کات و، ئارامی و ئۆخژنیان بخاتە هەناوان و لەسەر پێشکەش کردنی بەرهەمی وا بە کەڵك، هەر بەردەوام بێ و دێوەزمەی بێ تاقەتی و ماندوویەتی _وەك بەزاندوە_ هەر ببەزێنێ‌و، ئامێزی وشەی پاراوی کوردی لە بەژنی کەڵەگەتی ئیسلام وەرێنێ و گرچووی ئەوانە بتەزێنێ، کە بە هەویان وشەی کوردی بە زەلکاوی ڕەشی شەرمەزاریدا بەرنە خوارێ و بیکەنە خزمەتکار و دەلاڵی ماڵەمیرانی ڕۆژهەلات و ڕۆژئاوا و بە چەکوچ و داس ملی هەڵبڕن و سەری بەرزی بە نیازی دانەواندن بکوتن ! وە بە هەموو کەسی بسەلمێنێ کە وشەی زاری صەلاحەددین و نەورەسی هەر پەروانەی دەوری چرای ئیسلام دەبێ.

ڕێبوار کوێستانی

ئەڵقەی یەکەم

وتووێژی یەکەم: سەلماندنی هەبوونی خوای مەزن

کات : ٥ / ٤ / ١٩٨٢ ز

شوێن: شاری (سەردەشت) چاخانەی (حیکمەت)

..دووەم کەڕەتم بوو بچمە شاری (سەردەشت) لە چاخانەی (حیکمەت)دا بە مەراقەوە دانیشتبوم، سەرنجم دا لە لای ڕاستمەوە کوڕە جحێڵێکی کورد دانیشتوە و کتێبێکی بە دەستەوەیە، سەرگەرمی موتاڵا کردنیەتی، لێ ی ورد بوومەوە لەسەر بەرگەکەی نوسرا بوو (جهان بینی مادی)، واتە: بوونەوەر لە ڕوانگەی ماتریالیزمەوە، دوای سەلام عەلێك و چاك و چۆنی بەم جۆرەی کە بۆتان دەگێڕمەوە دەستمان کرد بە وتووێژ:

+ دادەی ئەگەر زەحمەت نەبێ با سەیرێکی ئەو کتێبە بکەم، ئەوە دەربارەی چ دەدوێ؟! دەبێ بشم بەخشی" ئەرێ خۆ بابای ئاشقە کتێب حەز دەکا هەر کتێبێکی دیتی بیناسێ.

_ ئەم کتێبە سەبارەت بە چۆنیەتی دروست بوونی بوونەوەر و ژیان و مرۆڤ دەدوێ لە ڕوانگەی ماتریالیزمەوە.

+ بە بڕوای تۆ چ ئاست (مستوی) ێکی هەیە ؟!

_ کتێبێکی زۆر عیلمیانە و بەسوودە و بە شێوازێکی عیلمیانە مەسەلەکان دەتوێژێتەوە بە بێ پەنا بردنە بەر غەیب و مەیب.

+ وا دیارە جەنابت بڕوات بەوە نیە کە خوای مەزن بوونەوەری خوڵقاندوە؟!

_ (بە زەردەخەنەوە) نەخێر.

+ باشە ئامادەییت هەیە کە لەو بارەوە بدوێین تا بزانین ئەو بیروباوەڕەی تۆ تا چ ڕاددەیەك ڕاستە و لەگەڵ ژیری و زانیاریدا دانووی دەکوڵێ ؟

_ بەڵێ ، فەرموو

(وەك سەیرم کرد خەڵکی دەوروپشتمان گوێ قولاغ بوون و هەستیان ڕاگرتوە، تا بزانن ئەم مشت و مڕەی مە سەری بە کوێ دەگات، لەبەر ئەوە بە پەسندم نەزانی لەوێدا درێژە بە وتووێژەکەمان بدەین، چونکە:

یەکەم: زۆر نیزیك بوو دانیشتووان بەشداری یان تێدا کردبایە و بووبا بە گەڕە لاوژە.

دووەم: ئەگەر بتەوێ یەکێك ئیقناع بکەی و لە کەرێ شەیتانی بهێنیە خوارێ، پێویستە بەتەنێ لەگەڵی دا بدوێی، چونکە هەر مرۆڤێك بیگری بیروبۆچوونی خۆی پێ ڕاستە و، هیچ کەسیش نیە کە لە دڵی گران نەیەت لەبەرچاوی خەڵکی بە دۆڕاوو بەزیو بێتە دەر، هەرچەندە وازهێنان لە ڕێی چەوت و هەڵەش دۆڕاندن و بەزین نیە، بەڵکو بردنەوە و سەرکەوتنە، ئەمما کەم کەس هەن هێندە بفامن، بۆیە پێم گوت:)

+ ئێرەکانە بە گونجاو نازانم بەڵام ئەگەر بتوانی لە کات و شوێنێکی دیکەدا یەکدی دەبینینەوە.

_ زۆر چاکە.

(هەر ئەوێ ڕۆژێ لە کاتی دیاری کراودا لەگەڵ (م) پێك گەیشتین، ئەو هەر وەژوور کەوت و دەستی پێ کرد نیزیکەی نیودانە سەعات زمانی لە گۆ نەکەوت، واش داگیرسابوو نۆرەی نەدەدامێ، منیش هەرچەندە قسەکانیشی سەرەڕای ئەوەی کە لە تێکەڵ و پێکەڵی و بێ سەرەو بەرەییدا چێشتێ

مجێوریان دەهێنامەوە یاد، لاوەکی و دووره پەرێزیش بوون و کەم و زۆر لەگەڵ ئەو باسەدا کە گفتمان دابوو بۆی دانیشتین پەیوەندی‌یان نەبوو، لەگەل ئەوەش دا لێی گەڕام و قسەکانم پێ نەبڕین، نەوەك دڵی بریندار بێ و دوایی بە هیچ کلۆجێك قسەکانم لی وەرنەگرێ، ئەگەر هەزار بەڵگەشی بۆ بێنمەوە، ئەمما کاتێك بە شێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو گوتی:)

_ ئیسلامەتی کە زۆر کەس پێی وایە خوایەك ناردوویەتی و مایەی حەسانەوە و سەرفرازی هەردوك دنیای مرۆڤە، گەورەترین و پڕ مەترسیترین چەکی دەستی سەرمایەدار و ستەمکارانە بۆ چەوساندنەوەی نەداران و مژینی خوێنیان بۆ وێنە: وا لە گوێی هەژار و دەسکورتەکان دەچکێنن کە ژیانی دنیایە هیچ نیە و، هەر کەسێك خۆی پێوە خەریك کات نەفام و گێژە و ئینسان ئەو ئینسانەیە بە زگێك تێر و بە دوان برسی بێ و بۆ ڕابواردن و ژیانی بەهەشتێ خۆی هەلگرێ، جا لەوێ حۆری و کانیاوو باغ و چۆمی شیری و هی هەنگوینی و هی شەڕابی و....هتد یان دەدەنێ، بەم جۆرە بەهۆی ئاین و خواپەرستی یەوە ڕەش و ڕووتەکان لە خشتە دەبەن و بە سەهوویان دەبەن، بۆ خاتری وەی پارووی چەورو شیرن و جێی گەرم و نەرم و ناز و نیعمەتەکانی دنیا بەتەنێ بۆ وان وەمێنێ و کورد گوتەنی: کلکێی تێدا ڕاوەشێنن(١).

بەڵێ لێرەدا چیدی خۆم پێ مەرزەم نەکراو گوتم:

---

(١) بێگومان لێرەدا نارێکی یەك لە قسەکانی (م) دا دەبینرێ ، چونکە گەل هیچ کاتێك بە هەویا ئەوەی نەبوە ئاین و خواناسی لە بابایەکی ستەمکار و سەرمایەدارەوە فێر بێ، جا مەگەر مەبەستی ئەوە بێت کە پێشەوایانی ئاین یارمەتی زالم و ستەمکاریان داوە، ئەوەش درۆیە بێجگە لە چەند حالەتێکی کەم.

+ برا[1] گیان پێشینان گوتوویانە: قسە بێ دەسەڵاتە هەموو کەس پێی دەوێرێ، هەر قسەیەکیش کە دەکرێ ڕاست و درۆیان هەڵ دەگرێ، جیاوازی نێوان ڕاست و درۆیانیش، هەبوونی بەڵگەیە بۆ یەکەمیانی و نەبوونی بۆ دووەمیان، جا ئەگەر گەرەکتە ئەو قسانەی تۆ وەبەر دەستەی دووەم نەکەون و مۆری (درۆ)یەتی یان پێوە نەنرێ پێویستە بەڵگەیان بۆ بێنیەوە، ئایا چ بەڵگان شك دەبەی بۆ وەڕاست گێڕانی قسەکانت؟!

_ بەڵێ

+ کوا، بەڵگەکانت چن؟!

_ بەڵگەم قسەی ڕابەر و پێشەوایانی ئایینە.

+ ناڵێم ڕابەر و پێشەوایانی ئایین هەموویان چاکن و خراپیان تێدا نیە چونکە ئەوانیش وەك خەڵکی ئینسانن و فریشتە نین، کوردیش گوتوویەتی: چەم بێ چەقەڵ نابێ، بەڵام ئایا دەگونجێ قسەی هەڵە و لەگەڵ ئیسلام دا دژی هەندێك شێخ و مەلا و دەروێشی نەزان و نەفام یان دین فرۆش و بێ تام، بکرێتە بەڵگەی خراپی و ناتەواوی ئیسلامەتی ! ئایا ئێوەی شوێن

(١) دیارە برایەتیی (أخوة) ی ڕاستەقینە تەنها لەسەر بناغەی ئیمان و موسوڵمانەتی دروست دەبێ، وەك خوای زاناو تونا فەرموویەتی : ﴿ إنما المؤمنونَ إخوة﴾ الحجرات -١١- ، بەڵام دروستە وشەی (برا) لەگەڵ بابای بێبڕواش دا بەکار بێت چونکە وەك چۆن برایەتی ئیمانی هەیە، برایەتیی نەتەوەیی و نەژادیش هەیە، هەر بۆیەش خوای کاربەجێ پێغەمبەرانی پایەبەرزی خۆی (علیهم الصلاة و السلام) بە برای گەل و نەتەوەکانیان داناوە لە حاڵێك دا کە کافر و بێبڕواش بوو ون، وەك فەرموویەتی

﴿ وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَاقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلاَ تَتَّقُونَ ﴾ الأعراف -٦٥-
﴿ وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ....﴾ الأعراف- ٧٣ و ٨٥-

کەوتووی کۆمۆنیزم (شیوعیایەتی) ڕێ بە بابایەکی موسڵمان دەدەن کە هەڵە و ناتەواویەکانی ترۆتسکی و ستالین و لینین و ماوتسی تۆنغ و گارۆدی و میلۆڤان دۆگیلاس بکاتە بەڵگەی ناتەواوی ی ڕێچکەکەتان ؟!

_ نەخێر.

+ بۆچی ؟!

_ ....(بێ دەنگی).

+ کاکە بۆچی دانی پێدانایەنی، ئیعتیڕاف کردنت بە هەڵە دەقات چاکترە لەوەی بەردەوام بی لەسەری، دان پێدا نەهێنانیشت هیچ لە مەسەلەکە ناگۆڕێ ، ئەم هەڵوێستەشتم وەك هەڵوێستی حوشترمەل دێتە پێش چاوان، کە دەڵێن: کاتێك دەبینێ ڕاوچی پارێزی بۆ دەبات سەر و چاوی خۆی لە لمی دا قم دەکات، پێی وایە ئەگەر ئەم ڕاوچی نەدی ئەویش ئەم نابینێ ، بەڵام دیارە خراپ حاڵی بووە.

کەواتە بەڵگەی یەکەمت هەر بۆ خۆت ناوت لێ نابوو بەڵگە، دەنا (بەڵم)یش تەواو نەبوو، ئەمما وا دیارە جەنابت پێت وایە هەموو هەوران بارانیان پێوەیە، بەڵام وا نیە و هەوری متوربە نەکراوو نەزۆکیش هەن.

کە حاڵ وابێ ئێستاش مۆری ناراستی و هەڵەیی بە قسەکانتەوە هەر بریقەی دێ و بەڵگەی پێشووت بایی ئەوەی نەکرد قولینچکێکی ئەو مۆرەش بڕووشێنێ، کەواتە ئەگەر حەز دەکەی قسەکانت وەڕاست گەڕێن، بگەڕێ بە دوای بەڵگەیەك دا، بەڵام لە دەقەکانی خودی ئیسلام بی هێنەوە با وەك کەرەتی هەوەڵی تووشی چۆرتمێ نەبی.

_ بەهەر حاڵ من ئەو مەسەلەیە بە زادەی ئیسلام دەزانم.

+ کام مەسەلە؟!

_ ئەوە کە دەڵێت   واز لە ژیانی دنیا بێنن و خۆتان بۆ ژیانی بەهەشتیٚ هەڵگرن، لە زۆر ئایەتی قورئانیش دا دووپات کراوەتەوە.

+ ئەمن ناڵێم زۆر ئایەت ، بەڵکو دەڵێم هەر تاقە ئایەتێکم بۆ بێنەوە تا بۆت بسەلمێنم.

_ چ ئایەتم لەبەر نین، چونکە بە زمانی عارەبی بەڵەد نیم بەڵام چەمك و مەبەستی ئەو ئایەتانەم لەبەرە کە لەو مەسەلەیە دەدوێن.

+ جا مادام عارەبی نازانی و لە قورئانیٚ حاڵی نابی چۆن بۆت هەیە وا بە ڕاشکاوی بوختانی بۆ هەڵبەستی، ناشڵێم ڕەخنەی لیٚ بگری ؟!

_ جا بۆ خۆ مەرج نیە هەر کەسێك بیەویٚ لە قورئانیٚ بگات شارەزای زمانی عارەبی بیٚ، ئەمن تەرجەمەی ئەوان ئایەتانم بە فارسی موتالاّ کردوە.

+ ئەها، ئیٚ ئیٚ ئێستا زانیم مەسەلەکە چۆن چۆنیە، تۆ لەو کتێب و نوسراوانەدا کە بابای مارکسی نووسیونی خوێندووتەوە کە شتی وا لە قورئانیٚدا هەیە، بەڵام حەیفیٚ ئەم بەڵگەیەشت وەك گۆرینەکەی پێشوو چرووکی کرد و نیشانەی نەپێکا، چونکە قەت قەت قسەی دوژمن لەسەر دوژمنی بە بەڵگە ناشیٚ، کوردیش گوتوویەتی: (ئەگەر کەسێك کەسێکی دزا خەونی خراپی پێوە دەبینیٚ). توخوا برالە هەر بیخە بەر ویژدانی خۆت، بە چ ڕیٚیەك دروستە کە قسەی موددەعی بکرێتە بەڵگە و شایەدی دەعواکەی؟!

وەڵلاّ ڕاست لە حاڵێکی ئاوا دابوە کە کوردان گوتوویانە: (لە ڕێوی‌یان پرسی کێت شایەدە؟ گوتی: کلکم !!)

برای ئازیز خۆ نەزانین عەیب نیە، دەبوو هەر لەسەرەتاوە پرسی بات: ئەرێ کاکە شتی وا لە ئیسلامەتی دا هەیە یان نا، نەك شەلْم کوێرم ناپارێزم تفەنگێ بە تاریکیەوە بنێی.

ئێستاش نەختێك دان بە خۆت دابگرە و بە چاوی دڵ تێفکرە تاکو بە کورتی چۆنیەتی ئەو مەسەلەیەت بۆ ڕوون بکەمەوە، با چیدی لە گۆماوی خەیاڵاتی خۆت دا پەلەکوتە نەکەی:

لە ڕوانگەی ئیسلامەوە شانۆی بوونەوەر بە مەبەستی تێدا ژیان و تاقی کرانەوەی ئینسان ساز کراوە، وە ژیانی دنیا قۆناغێکە لە قۆناغەکانی سەفەر و گەشتی ژیانی ئینسان و خوای کاربەجێ و زانا ویستی وابووە کە پێیدا ڕەت بێ، هەڵبەتە مادام خوای مەزن لەسەر مرۆڤیش پێویست کات کە بەم قۆناغە _ژیانی دنیا_ دا گوزەر بکا، گومانی تێدا نیە کە هەموو ئەو پێداویستیانەی ئینسان لەم ژیانەی دا حەوجێیان دەبێ، بۆی دابین کردون.

بۆیە دەبینین پەروەردگار هەر لە دەمی خولقاندنی یەکەمین مرۆڤەوە پەیتا پەیتا بە چەند مرۆڤێکی شایستە و لە باران دا هەبوەوە کە پێغەمبەرانن (علیهم الصلاة والسلام) بەرنامە و پەیڕەوی ژیانی بۆ بەرەی ئادەمیزاد ڕەوانە کردوە کە بریتی یە لە "ئاییـــن"[(1)]

جا هەرچەندە ئەو بەرنامەیە بۆ هەر گەل و تیرەیەك لە قاڵب و شێوازێکی تایبەتی دا نێرراوە _واتە بە شێوەیەك کە لەگەڵ ئاستی فیکری و ژیانی ئەو

---

(١) (ئایین) بە چەمك و واتا عورفییەکەی نەگەرنا وشـەی (دین) لە قورئانێ – کە (ئایین) تەرجەمە کوردییەکەیەتی – بە چەند واتایەك بەکارهاتوە کە یەکیان بەرنامە (منهج)یە جا چ لە خواوە هاتبێ و ڕاسـت بێت وە چ لە غەیری خواوە سـەرچاوەی گرتبێ ئەو مەسەلەیەش بە تێر و تەسەلی لە کتێبی: (خواناسـی ، ئایین ، ئیمان) دا توێژراوەتەوە، بڕوانە چاپی یەکەمی نووسینگەی تەفسـیر ، لاپەڕە (١٦٥) تا (٢٤٤) ئایین چی یە ؟! کە بەندی یەکەمە لە بەشـی دووەم.

کۆمەڵەدا بگونجێ_ بەڵام لە کاکڵ و مەبەست دا هەموو شێوە بە دیمەن جوێ جوێیەکانی ئایین یەکن و بە شێوەیەکی گشتی ڕێنموونی ئینسان دەکەن بۆ نواندنی هەڵوێستێکی فیکریی و کرداریی ڕاست لە ئاقار خودا و خەڵك و ژیان دا. جـا ئەو هەڵوێستە چ لە بواری کەسیی دا پەیوەندی بە ژیانی مرۆڤـەوە هـەبێ چ لە بواری خێـزان دا چ لە بـواری کۆمەڵگـادا وە چ لە بواری دەوڵەت دا[1]

ڕوون و ئاشکراشە کە بەرنامەیەکی ئاوا هەمە لایەنە پێویستە هەموو ئەو یاسا و دەستوورانەی تێدا بن، کە پێویستـن بۆ هێنـانـە دی و بەڕێوەبردنی ژیانێکی ئادەمیانەی ڕێك و پێك، کەواتە پشت گوێ خستن و وازهێنان لە ژیان لەهەر لایەنێکی دا بەهیچ کلۆجێك لەگەڵ ئایین و بەرنامەی خوادا دانووی ناکوڵێ، بۆیەش پێغەمبەری پێشەوامان ﷺ فەرموویەتی: (**ان الرهبانية لم تكتب علينا**) رواه الامام احمد في مسنده.

واتە: واز لە دنیا هێنان و گۆشەنشینی لەسەر ئێمە نەنووسراوە و لە ئیسلام دا نیە.

---

(١) کەواتە ئەم شێوە حاڵی بوونەی زۆربەی میللەتی مە لە ڕێبازی ئیسلام، شتێکی دوورە لە واقیع و نێوەڕۆکی ئایین و بەرنامەی خودا، بەڵێ ئەو جوغزە گچکەیەی کە ئێستا چەمکی ئایینی تێ خزێنراوە و تێی دا کورت هەڵاتوە _ کە بریتییە لە لایەنی ڕەوشت و خوو و بەجێ هێنانی برێك لە درووشمەکان _ لایەنێکە لە لایەنەکانی ئیسلام نەك سەرتاپای ئیسلام، بەڵام ئەگەر بویسترێ ئیسلام هەمووی بەڕێوە ببرێ _دیارە بەڕێوە بردنیشی فەرزە لەسەر هەر موسڵمانێك_ پێویستە مرۆڤ چ لە بواری شەخسی و چ خێزانی و چ کۆمەڵگایی و چ دەوڵەتی، لە هەموو لایەنەکانی مەعنەوی و سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و سوپایی و پەروەردە و فێر کردن و هتددا تەنیا پرس بە ڕێباز و بەرنامەی خوا بکا و، حەرامە لە هیچ کاروبارێکی ژیانی دا پابەند و بەندەی غەیری خوا بێ، بەڵێ پێویستە موسڵمان زۆر چاك بزانێ کە فەرمانبەری کردنی بۆ غەیری خودا، لەهەر شتێك دا بە هاوتا پەرستی (شرك) لە قەڵەم دەدرێ، چونکە بەرنامەدانان هەر لە خوا دەوەشێتەوە.

قورئانی بەڕێزیش دەفەرموێ :

﴿ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنْ الرِّزْقِ ﴾

الأعراف – ٣٢.

واتە: بڵێ کێ ئەو شتە جوان و ڕۆزی یە بەلەزەتانەی قەدەغە کردوون کە خوا لەبەر خاتری بەندەکانی ڕەخساندوونی؟

لەجێیەکی دیکەدا دەفەرموێ:

﴿ وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ ﴾

الجاثية – ١٣

واتە: هەرچی لە ئاسمانەکان و زەوی دا هەیە خوا بۆ ئیوەی مەیسەر کردوە.

جا نازانم لە کاتێك دا پەروەردگار بڵێ: ئەی خەڵکینە بوونەوەر و هەرچی تێی دا بۆوەم هێناوەتە دی و بەردەستم کردوە، کۆمەڵێك ژیانی دنیا و نیعمەتەکانی وەلانێن و سەرپێچی لە فەرمانی خوا بکەن، دەبێ بۆچی ئەم ڕەفتارە چەوت و هەلەیەی ئەو کۆمەڵە بکرێتە بەڵگە و شایەدی چەوتی و هەڵەیی ئایین !!

ئەوە سەبارەت بەو قسەیەت کە دەڵێ: ئیسلام خەڵك هەڵدەنێ بۆ واز هێنان لە ژیانی دنیا و خۆ هەڵگرتن بەهەویا بەهەشتێ (١)

---

(١) لێرەدا ڕاستیەك هەیە پێویستە ئاماژەی بۆ بکەین:

وەك پێشتر گوتمان و سەلماندیشمان ئیسلام فەرمان ناکات بە واز لە دنیا هێنان و گۆشەنشینی، بەڵام وێڕای ئەوەش ئیسلام ڕازی نیە بە ڕۆچوون و زیادەڕەوی لە ڕابواردنی ژیانی دنیادا و بەندەکان هەڵدەنێ بۆ بە کەم سەیر کردنی دنیا و بۆیان دووپات دەکاتەوە کە دنیا جێی تاقی کردنەوەیە نەك ڕابوردن، وە ژیانی دوایی ڕابوۆدن و سانەوەی ڕاستەقینەی تێدایە، دیارە ئەمەش لەگەڵ قسەکانی پێشوودا دژایەتی نیە، چونکە مرۆڤ دەتوانێ لەگەڵ گرنگی دانیشیدا بە ژیانی دنیا خۆی تێدا قم نەکات و پارێزی لێ بکات..

سەبارەت بەو قسەیەش کە دەڵێ: ئیسلامەتی چەکی دەستی بورژوا و سەرمایەدار و ستەمکارانە بۆ چەوساندنەوە و مژینی خوێنی چینی ڕەش و ڕووت، دەڵێین: لە هیچ کام لە دەقەکانی ئیسلام دا وەبەرچاو نایەت، کە بە بابای ڕووت و چەوساوە و بەشخوراو بڵێ : واز لە ژیانی دنیا بێنە و مل بۆ ڕۆژگــار کەچ بکە و دەست لە کــاری خــوا مەدە و بە بەش و قسمەتی خـودا ڕازی بە !!

جا چۆن ئیسلام قسەی وا دەکات لەگەڵ ئەوەش دا کە خوای بە بەزەیی و دادگەر هیچ کاتێك قایل نیە هەندێك لە بەندەکانی پڕ و هەندێکیش قڕ بن !!

براله ئەتۆش و هەر کەسێکی دیکەش کە بە بەرنامە و حوکمی خوا ئاشنا نین زۆر چاك بزانن: کە ئەم بارودۆخە ناقۆلآیەی ئێمە تێ‌ی دا دەژین، کە دەبینین نازو نیعمەتەکانی دنیا لە چەنگ چەند کەسێکی ستەمکار و سەرمایەداردا کۆبۆتەوە و زۆربەی خەڵکیش بە زگێك تێرە و بە دووان برسی[1] ،

بەڵێ زۆر چاك بزانن کە ئەم باروزرووفە دزێوو پڕ ستەمە نە ئیسلام هێناویەتە کایەوە و نە بە مانەوەشی ڕازی یە، ئیسلام نەی هێناوەتە کایە چونکە ئیسلام خۆی شۆڕشێکە دژی چینایەتی و ئاغا و مسکێنی و لەهەر

---

(١) دیارە ئەو دیاردەیەی بیست ساڵ لەمەوبەر باسم کردوە لە کوردستان و غەیری کوردستانیش دا ئێستا (٢٠٠٦/٣/٢١) لە سایەی دەسەڵات و حوکمی ڕژێمە عەلمانییەکان دا و لە سایەی سەقامگیربوون و پەرەستاندنی سیستەمی سەرمایەداریی (کاپیتالیزم)دا بە تایبەت پاش ڕووخان و هەرەسی سیستەمی سۆسیالیستی ، یەکجار لەو کاتە زەقتر بۆتەوە و بە جارێك خەڵك و جەماوەری ڕەش و ڕەوتی سەغلەت و بێزار کردوەو و کوردستانەکەی خۆشمان پشکی گەورەی لەو دیاردە دزێوەدا هەیە، سەدجار حەیف و مخابن !!

چاخێکیش دا بە ڕاستی بەڕێوەبرابێ ڕەگ و ڕیشەی ستەم و زۆر و چینایەتی و چەوساندنەوە و بێ دادی لە بن دەرێناوە.

ئایا بێ ویژدانی و بوختان چیەتی نیە کە ڕژێمی ئاغا و مسکێنی و چینایەتی بخرێتە ئەستۆی ئیسلامێك کە دەڵێت **"کلکم من آدم وآدم من تراب"**(١)

واتە: گشتتان لە ئادەمن و ئادەمیش لە گڵە.

وە دەڵێ : ﴿ **كَيْ لاَ يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الأَغْنِيَاءِ مِنكُمْ** ﴾ حشر - ٧

واتە : با ماڵ و دارایی بەس لە نێو دەوڵەمەندەکان دا پەزمەندە نەبێ.

وە دەڵێت: ﴿ **وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ ، الَّذِي جَمَعَ مَالاً وَعَدَّدَهُ ، يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ، كَلاَّ لَيُنبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ** ﴾ همزة _٢، ٣، ٤_.

واتە: سزایەکی توند هەیە بۆ هەر کەسێك کە ڕووبەڕوو پاشە ملە غەیبەتی خەڵکی دەکات، ئەوەی هەر خەریکی ماڵ خڕ کردنەوە و ژماردنیەتی، پێی وایە سامانەکەی دەبێتە هۆی هێشتنەوەی لە دنیادا نەء _ با واز لەو ڕەفتارە بێنێ _ فڕێ دەدرێتە نێو دۆزەخی وردوخاش کەرەوە.

وە ئیسلام بە مانەوەی ئەو باروزرووفەش قایل نیە و دەڵێ پێویستە بگۆڕرێ و ژێراو ژوور بکرێ(٢)

---

(١) ئەم فەرمایشتە لە ئەلقەی سێیەم دا (تخریج) کراوە.

(٢) لێرەدا وای بە چاك دەزانم تەم و مژێك کە بەرچاوی گەلێکانی لێڵ کردوە بە ئەسپایی نووکی خامەی بۆ بەرین و بی ڕەوێنیەوە:

زۆر کەسی سادە بیر کاتێك زاراوەی "تێکۆشان لە ڕێی خوادا" لە برواداران دەبیەن بێ سێ و دوو کردن مۆری ئایدیالیستیان پێوە دەنێن و دەڵێن: ئیسلام بە هیچ ڕەنگێك نالوێ بکرێتە بنچینەی شۆڕشێك کە کەلکەڵەی گۆڕانی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی لەسەری دایە، چونکە ئامانج و مەبەستی ئیسلامەتی شتێکی مەعنەوی و میسالیانەیە و، لەگەڵ ئامانجەکانی شۆڕشێکی نەتەوایەتیدا تێك ناکەنەوە و پێك ناگەنەوە !، بەڵام بێ هیچ شك و دوودڵیەك هەر

لە هیچ دەقێکی ئیسلامیش دا بە بابای بەشخوراو و شەکەژۆ و چەوساوە و ماندوو مجرۆ نەگوتراوە سەبرێ بگرە و قەناعەتت هەبێ خوا هەر هێندەی بە قابیل زانیوی و لەوەی پتری پێ ڕەوا نەدیوی، نا، بەڵکو پێی دەڵێ:

﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الأَرْضِ جَمِيعًا ﴾ بقرة -٢٩

واتە: خوا ئەوەی کە لە زەوی دایە بۆ هەمووتانی خولقاندوە، کەواتە پەروەردگار لە پەردەدا بە هەژار و نەدار و بەشخوراوان دەڵێ: ئەو زەوی و زار و کۆشك و تەلار و باغ و باغـــاتەی ئاغا و میـــر و بەگ [1] و سەرمایەدارەکان شەپ و گوپی تێدا لێ دەدەن و تێیدا ڕادەبوێرن، لەسەر حیسابی ئێوەی هەژار و نەدار بۆیان پێکەوە نراوە، بەڵام ئەدی خۆ بە پێی فەرمانی خوا، لەسەرتان پێویستە لەسەر مافی ڕەوا و بەشی خوراوو ڕەنجی براوو گەنجی دزراوتان وەدەنگ

کەسێك ئاوا لە ئیسلامەتی یەوە ڕامێنێ زەینی خلیسکەی پێ بردووە، چونکە وەدەست هێنانی ڕەزامەندی خوا کە بەندە بە جێبەجێ کردنی دەستوور و یاساکانی یەوە مەحاڵ و ئەستەمە بە بێ گۆڕین و ژێراو ژوور کردنی کۆمەڵگا بە هەموو لایەنە مەعنەوی و ئابووری و سیاسی و کۆمەڵایەتیەکانیەوە، ئاخر هەتا هەموو لایەنەکانی کۆمەڵگایەك نەگۆڕرێ چۆن دەگونجێ کە یاساکانی ئیسلامی تێدا بچەسپێ؟

ئەو یاسا و دەستوورانەی کە هەموو لایەنەکانی ژیانی کۆمەڵگا وەبەر خۆ دەدەن و هیچی لێ نایەڵنەوە.

تێبینی لە کتێبی "ڕێبازی تێکۆشان" دا لە بەشی "ئامانجی تێکۆشان"دا تێرتر لەم باسە دواوین، بەڵام حەیفێ جارێ چاپی بە چاوان نەدیوە.

تێبینی دوایی ئەو کتێبەم لـێ ون بوو و نازانم کەوتە لای کێ و چی لێهات لەو هەموو بارەبار و دەربەدەریی یەی کە تووشمان هات

(١) بەڵام ئێستا (٢٠٠٦) بەرپرسە حیزبی و ئیداریەکانی کوردستانمان بە تایبەت هی هەردووك حیزبە خاوەن دوو ئیدارەکە. بە چەندان فەرسەخ پێش دەرەبەگ و میر و ئاغاکانی ئەوسا کەوتوونەوە لە بواری زەوی وزار و کۆشك و تەلار و شەپ و گوپ لێدان و ڕابواردن بە پارەی بێ ئەژمار !!

بیَن و نەیەڵن کەس خۆتان لیَ بکاتەوە فیرعەون و بە بەلاش و حەلاش خۆتان لەسەر بکاتە نۆ و نیو.

ڕیَبازی ئیسلام گەورەترین ئامانج و مەبەستی دوای - بە خەڵك ناساندنیَ، چەسپاندنی دادگەریی کۆمەڵایەتی (العدالة الاجتماعية)یە[1] وەك خوای باڵاَ دەست و زانا فەرموویەتی

﴿ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمْ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ..﴾ الحديد _٢٥.

واتە: ئیَمە پیَغەمبەرانمان ﷺ ڕەوانە کردوە بە بەڵگە و نیشانە گەلی ئاشکراوە و کتیَب و ترازووشمان پیَدا ناردوون، تاکو خەڵکی دەنیَو خۆیان دا دادگەری بەڕیَوە بەرن.

ئەمە سەبارەت بە دەقەکانی ئایین، خۆ ئەگەر لە دەلاقەی واقیعی میَژووە وە سەرنجی ئەم مەسەلەیە بدەین ئەوە چاکتر لە مەسەلەکە حالَی دەبین: یەکەمین پیَغەمبەری خوا "نوح" عليه السلام قورئان ئاوای باس دەکات:

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ، أَنْ لاَ تَعْبُدُوا إِلاَّ اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ، فَقَالَ الْمَلاَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلاَّ بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلاَّ الَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ...﴾ هود ٢٥، ٢٦، ٢٧.

---

(١) لە ئالقەی ژمارە (٥)ی ئەم زنجیرەیەدا (دادگەری کۆمەڵایەتی) تویَژراوەتەوە.

تیَبینی هەتا ئیَستاش ئەو ئالقەیە هەر دەستنووسە و دەرفەتی چاو پیَداگیَڕانەوە و چاپ کردنیمان بۆ نەڕەخساوە (٢٠٠٦)

واتە: وە ئێمە نووحمان ناردە کن نەتەوەکەی گوتی من بۆ ئێوە ئاگادار کەرەوەیەکی ئاشکرام، کە جگە لە خوا کەس نەپەرستن، بە ڕاستی من مەترسی سزای ڕۆژێکی بە ئازارتان لێ دەکەم. زلەزلە بێ بڕواکانی گەلەکەی گوتیان: ئەتۆش هەر مرۆڤێکی وەك مەی، ناشبینین بێجگە لە دەسکورت و نەدارەکان _کە نەفام و گێژن_ کەسی دیکەت وەدوا کەوتبێ.

لێرەدا وەك مانگی چواردە دەبینرێ کە یەکەمین هەڵگری مەشخەڵی ڕێی خواناسی و یەکەمین نێرراوی خواوەند بۆ مرۆڤایەتی هەژار و ڕەش و ڕووت و ژێر دەستەکان بوونە پشت و پەنا و سەربازی و سەرمایەدار و زلەزلەکانیش دژایەتی یان کردوە و بڕوایان پێ نەهێناوە و لە ڕێی دابوونە پەرچ. دوایین پێغەمبەریش "محمد" ﷺ بۆ هەموان ڕوونە کە هەژار و نەدار و کۆیلە و ستەم دیدەکانی وەك بیلال و سوهەیب و عەممار و یاسر و سومەییەی باب و دایکی و سەعدی کوڕی ئەبی وەققاس و زەیدی کوڕی حاریسە و عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود و عەبدوڵڵای کوڕی مەکتووم و ..هتد بوونە لایەنگر و پشت و پەنای و، سەرمایەدار و ئەشڕافە ناشەریفەکانی وەك وەلیدی کوڕی موغەیرە و ئەبووجەهل و ئەبووسوفیان و ئومەییەی کوڕی خەڵەف و ئەبو لەهەب و عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەییە و عوتبە و شەیبەی کوڕانی ڕەبیعە و نەزری کوڕی حاریس و کەعبی کوڕی ئەشڕەف و حویەی کوڕی ئەختەب و ..هتدیش کەوتنە بەربەرەکانی و بەربینگ پێ گرتن و دژایەتی کردنی ی.

هەڵبەتە پێچ و پەناش لەوەدا نیە کە پشتگیری کرانی بەرنامەی خوا لە لایەن هەژار و نەدار و ڕەنج کێشانەوە و دژایەتی لەگەڵ دا کرانی لە

لایەن سەرمایەدار و ستەمکارانەوە بەڵگەیەکی ڕوون و درەوشاوەیە لەسەر ئەوە کە نـــەدار و زەحمەت کێشــــەکان، لەسەر کرانەوە و وەدەنگ هاتن و دیکتاتۆرەکانیش پەتی پێ لە سێدارەدران و تیغی دەست پێ بڕرانیان تێدا بەدی کردوە و زانیویانە هەر کاتێك ئیسلام دەستی وێیان ڕابگات دەستی تەماع کارییان دەبڕێ و تەخت و تاجی زۆرداری یان ژێرەوژوور دەکات.

دە ئێستا ئەمن هیچ حوکمێك بەسەر قسەکانت دا نادەم، بەڵام هەر بۆ خۆت ویژدانت بکە دادگەر و بزانە ئەگەر لە قسەکانت ژیوان وەبی و دان بەوەدا بێنی کە ئیسلام بە بەبڕشت ترین تیغی دەستی هەژار و نەداران دادەنرێ دژی ستەم و زۆری زۆردار و پارە پەرست و خوێن مژأن، پتر پەیرەوی شێوازی عیلمیانەت نەکردوە و بەڵگەی مەنتیقی و زانیاری نابنە پاڵپشتی قسەکانت؟!

لێرەدا (م) مات بوو ژوورەکەمان دەتگوت زیڕووحی تێدا نیە و کورد گوتەنی: وەك ئاشی ئاو لێ بڕاوی لێ هات، هەستم کرد کە قسەکانم وەك پاچێکی نووك تیژ و بڕندە لە زەمینی بیردۆزەی ئەفسانەیی (م)دا کەندرێکی بێ ڕەزایان هەڵقەندوە، ئەمما لە سۆنگەی ئەوەوە کە ئەو هەر بەرلەوەی دە قسان ڕاچین _وەك عادەتی هەمیشەیی ئەو جۆرە کەسانە_ نیەتی هێناوە کە هیچم لێ نەسەلمێنێ مادام ئەو لێ سەلماندنە ببێتە هۆی واز هێنانی لە بەشێك لە پروپاڵانتەی بیرۆچکەکەی، هەستم کرد دەیەوێ هەر چۆنێکی بێ _خوای دەکرد بە چنگەڕنەش دەبوو_ نەختێك خشپ و خاڵی نێو زەوی بیردۆزەکەی خڕ کاتەوە و ناوی لێ بنێ "بەڵگە" و قوڵتی بێ ڕەزای بیردۆزە پووچەکەی پێ پڕوەکات، ئەمما کوردان گوتوویانە: (نە

ڕەشکە پینە دەکرێ) و (نە بەری ڕۆژێ بە بێژینگێ دەگیرێ) و (نە ئەوی لە سووریش تێی دۆڕاند لە لابای بۆی تێ هەڵدێتەوە)، بەهەر حاڵ بە دەنگێکی تووڕە و ڕەنگێکی هەڵبزڕکاوو ئاومالٚ ڕەش داگەڕاوەوە گوتی:

_ بە ڕاستی عاجباتیم دێ کە لە سەدەی بیستەم دا یەکێکی وەك تۆ دەبینم بە جیددی و گرنگی پێدانەوە، هەوڵی ئەوەیەتی بیری ئەفسانەیی ئاین بخاتە قالٚبێکی ژیرانە و زانستیانەوە و ئەو ڕەفتارەی تۆم وەك ڕەفتاری ئەو کەسە دێتە بەر نیگا کە دەیەوێ بەهۆی گۆچانێکی ڕزیوەوە کەلەشێکی مردووی بێ گیان قیت کاتەوە و دیمەنی مرۆڤێکی زیندوو و بەدەووی پێ ببەخشێ، بەلاٚم هەیهوو هەیهوو پێشینان گوتەنی: (لە بلٚیندان دەڕوانی و دەنەویان دەکەوی!.)

+ برا گیان وای بە پەسند دەزانم وتووێژەکەمان بە شێوازێکی ژیرانە و عیلمیانە بەڕێوە بچێ و شتاقمان پەنا نەبەینە بەر شێوازێکی عاتیفی و شاعیرانە، چونکە کە پەنامان بردە بەر شیعر گوتن و گوتاری عاتیفی ئەو کەسەمان دەی باتەوە کە پتر قسان دەکا و زمان لووس ترە نەك ئەو کەسە کە ڕێباز و فیکرەکەی تەواوو ڕاستە، ئەوی ڕاستیش بێ ئەمن یەکەبارێ خۆم کە لەگەڵ تۆدا وەبەر قسان نیشتم مەبەستم ئەوە بوو ڕاستی و تەواویی ئیسلامت تێ بگەیەنم، نەك زمان لووسی و شاعیرایەتیم، ئیدی نازانم تۆش نیازت چ بووە !.

_ بریا زانیبام مەبەست لە وتووێژی زانستیانە چیە !!

+ مەبەستم ئەوەیە هەر کامێکمان ویستی ڕەخنە لە بیرو باوەڕی ئەوی دیکەدا بگرێ خاڵێك دیاری بکەین و لـێ ی بدوێـین، نەك من لێکدا لێکدا بلٚێم

مارکسیزم ئەفسانەیە و تۆش بە هەمان شـێـوە سەرلەبەری ئیسلام بدەیە بەر نشتەری تیر و توانج بێ ئەوەی دەری خەی چەوتی و ناڕێکی‌یەکە چیە و لە کوێ دایە.

_ قسەکانتم بە دڵە، بەڵام دەزانی بۆچی من هەموو ئیسلامم بە ئەفسانە حسێب کرد ؟!

+ بۆچی ؟!!

_ چونکە بنج و بناوانی ئیسلام بریتی یە لە خواناسی و بڕوا بە خوا بوون، بڕوا بە خوا بوونیش تاقە بەڵگەیەکی زانیاریی نیە پشتیوانی بێ، بۆ خۆشت دەزانی کە بناغەی دیوار لابرا ئەو دیوارەش کە لەسەری بەندە هەرەس دێنێ.

+ بەر لەوەی وەڵامی ئەو قسەیەت بدەمەوە کە گوایە بڕوا بە خوابوون بەڵگەی زانیاری لەسەر نیە، ڕەزامەندی خۆم دەردەبڕم بەرامبەر بەوەی کە مەسەلەی بڕوا بە خوا بوونت هێنایە پێش، چونکە ئەگەر تا ساڵێکی ڕەبەق سەرگەرمی ئەم جۆرە پرسیار و وەڵامانە بین ناگەینە ئەنجام، چونکە دەتوانی لە کۆتایی دا دوای ئەوەی سەلماندت و دانت پێداهێنا کە ئیسلام بەرنامەیەکی زۆر تەواوو تەکوزە، بڵێی : باوەڕم بە تەواویی ئیسلام هەیە بەس ناڵێم خوا ناردوویەتی بەڵکو دەڵێم: موحەممەد کابرایەکی بلیمەت بووە و ئیسلامی لە شێوەی ئاینێکی خوایی دا خستۆتە بەرچاوی خەڵك.

که حاڵ وایه با بێینه سەر مەبەستی بنچینەیی وتووێژەکەمان، زەحمەت نەبێ پێم بڵێ مەبەستت چیە کە دەڵێی هەبوونی خوا هیچ بەڵگەیەکی زانیاری لەسەر نیە ؟!

_ مەبەستم ئەوەیە کە زانایان و شارەزایانی زانیاریـیە سروشتییەکان دوای گەڕان و سووڕان و وردبوونەوەیەکی درێژخایەن توانیان هەزارەها جۆرە کانزا و ڕووەك و گیاندار لە زەوی دا و هەزارەها ئەستێرە و کەهکەشان لە ئاسمان دا وەبینن بەڵام تا ئێستا یەکێك نەی گوت خوام لە فلانە شوێن دا هاتە بەر نیگا، لەگەڵ ئەوەش دا کە ئێوە دەڵێن: خوا لە هەموو جێیەك ئامادەیە.

دوای ئەم قسانەی (م) زەردەخەنەیەکم پەڕیە سەر لێوان لە سادەیی و بێ سەر و پێیی قسەکانی.

+ ئایا دەزانی کە لەم چەند دێڕەی ئێستا بەسەر زارت دا هاتن دووجاران لاملیت لەو زانیاری یە کرد کە پێت وایە پێیەوە پابەندی و بەموو لـێی لانادەی !!

_ (بەسەرسامی یەوە) کوا چۆن ؟!

+ <u>یەکەم:</u> کە پێناسەی خوای بەخشندەت کرد بە گوێرەی بیر کردنەوەو لێکدانەوەی خۆت[1]، بەڵام ئەگەر ڕاستە ئەستۆت بۆ فەرمانی زانیاری

---

(١) ئەم خەسڵەتەی شوێن کەووتوانی مارکسـیزم _واتە بێ ئاگایی لە بیروبۆچوونی خەڵکی دیکە و هەر لە هەمبانەی خۆدا گوێز ژماردن _بۆتە خەسڵەتێکی بنەڕەتییان و وەك پنوێکی سپی بە نێو چاوانی گایەکی ڕەشەوە لـێیان بووە بە نیشانە و درووشمێکی تایبەتی و پێیەوە دەناسرێن، هەڵبەتە ئەو خەسڵەتەش لە شوێن کەووتوانی هەر بیروباوەڕێك دا هەبێ، دەلالـەت لـەسەر تێڕانەدیتوویی کابرا دەکات سـەبارەت بە بیروباوەڕەکەی، چونکە کەسێك لە بیروباوەڕەکەی دڵنیا بێ و قەناعەتی تەواوی بە ڕاســتی‌یەتی هەبێ، بێ باکانە دەچێتە نێو دەریای بیرو ڕێبازەکانی دیکە و هەوڵی ناسینیان دەدات، بەڵێ خاوەن بیروباوەڕی ڕاست وەك نەڕەشێر دەچێتە نێو دارستان و جەنگەڵی پڕ جەنجاڵی بیردۆزەکان ، بێ ئەوەی لە هیچ شتێك بسڵەمێتەوە، چونکە وەك نەڕەشێرەکە توانا و هێزی خۆی هی خەڵکیشی ناسیوە و دەزانێ هـەتا کـوێ بڕ دەکا.

کەچە، دەبوایە پرست بەوان کەسان کردبا کە دەڵێن خوا دەناسین، تۆ کە ئینسانێکی خوانەناسی و بۆخۆت دانی پێدادێنی کە بڕوات پێی نیە بە هیچ ڕەنگێك بۆت نیە هەر لە خۆوە پێناسەیەکی تایبەتی بۆ دابنێی و شێوە و چۆنیەتی بۆ بڕیار بدەی، کاتێك پرست بە خواناس و بڕوادارانیش کردبایە کە هەبوونی خوا چۆنە و بە چ شێوەیەکە، تێیان دەگەیاندی کە خوای مەزن زاتێکی بێ وێنە و هاوتایە و لە مادده پێك نەهاتوە و ئەو کاتیش بەهەویا وەی نەدەبووی کە لە نێو دیاردەکانی جیهانی بەرهەستی ماددیدا بێتە بەرچاوانت، هەر ئەو دەمیش دەتزانی کە مەبەستی بڕواداران لە ئامادە بوونی خوا لە گشت شوێنێك دا ئامادەبوونێکی جەستەیی و هەست پێ کراو نیە و مەبەست شتێکی دیکەیە.

دووەم: کە گوتت لە ڕێی زانیاری یەوە خوا نەدیتراوە و هەر شتێکیش لە ڕێی زانیارییەوە نەبینرێ مانای وایە نیە، چونکە وەك گوتمان ئەوانەی بڕوایان بە خوا هەیە و دەیناسن ، دەڵێن: خوا بێ وێنە و هاوتایە و زاتێکی تایبەتی یە و لە هیچ شتێك دا لە دروست کراوەکانی ناچێ.

ئاشکراشە کە ئەو مەودایەی زانیاری و ئەزموون (تجربة) ی بەسەرڕا دەگات چوارچێوەی تەسکی سروشت و ڕواڵەتە ماددی یەکانن، چونکە زانیاری بریتی یە لەو وێنە و تێبینی یانەی کە ژیری ی بەهۆی پێنج هەستەکانەوە وەدەستی هێناون دیارە هەستەکانیش تەنیا لە بازنەی مادده و ڕواڵەتەکانی دا دەستیان دەڕوا و لەوێ وەولای کەوێ هارێ لە برێ ناکەنەوە.

کەواتە خوای زانا و بالا دەست ناکەوێتە نێو مەودای کەمبەری زانیاری یەوە، مادام واشبێ زانیاری بە هیچ کلۆجێك بۆی نیە ڕای خۆی دەربارەی ئەو مەسەلەیە دەربڕێ نە بە چاك نە بە خراپ.

که دەشلێین خوای مەزن بازنەی گچکەی زانیاری نای گرێتە نێو خۆی و نابێ لەوێدا بۆی بگەڕێین[1]، کەس بۆی نیە خۆی گیف کاتەوە و بلێ مادام وابێ نیە، چونکە ئینکاری کردن لە هەبوونی خوای بەخشندە لەبەر

---

(١) لێرەدا ڕەواندنەوەی تەمی گومانێك پێویستە کە ڕەنگە بەرچاوی گەلێکان لێـــڵ کات و لە دیتنی ساف و بێ گەرد بێ بەشیان کات:

ئێمە کە دەڵێین پەروەردگار ناکەوێتە نێو مەودای دەسەڵاتی زانیاریەوە مەبەستمان ئەو زانیاریـیە یە کە لە ڕێی هەستەکانەوە دەسگیر دەبی _واتە زانیاریـیە سروشتیـیەکان_ هەڵبەتە نەدیترانی خواش لە ڕێی زانیاریـیەوە ، ئەوە ناگەیەنێ کە زانیاری پشتگیری فیکرەی خواناسی ناکات، چونکە بڕواداران برندەترین و کاریگەرترین چەکی دەستیان بۆ ڕامالێنی بیرۆچکەی بێ بڕوایی، لە زانیاری دروست دەکەن، بۆ زیاتر ئاوەڵا بوونەوەی مەبەست وێنەیەك دەخەینە بەرچاوان:

ئایا گوێ لە مانا و چەمکی ئەو وشە و پیت و برگانە حاڵی دەبێ کە لە کاتی قسە کردن دا دەیان بیستێ؟ بێ گومان نەء، بەڵام ئایا ماقوولە بلێین گوێ هیچ ڕۆڵێك ناگێڕێ لە دروست بوونی دیاردەی (لە قسە حاڵی بوون)دا ! دیارە نەء، چونکە هەرچەندە گوێ _واتە کۆئەندامی بیستن_ بۆ خۆی توانای لە قسە حاڵی بوونی نیە، بەڵام لەو بارەوە دەورێکی یەکجار مەزن دەبینێ، چونکە هەڵدەستێ بە گەیاندنی شەپۆلە دەنگیەکان (الموجات الصوتية) بە دەزگا جۆراوجۆرەکانی مێشك، ئەویش هەڵدەستێ بە لێکۆڵینەوە و توێژینەوە سەبارەت بەو پیت و برگە و وشانەی کە لە نێو هەناوانیان دا مانا و چەمکەکانیان هەڵگرتوون. زانیاریـیە سروشتیـیەکانیش کە بە هۆی شەداوی پێنج هەستەکانەوە دەسگیر دەبن هەرچەندە ڕاستەوخۆ نالوێ بکرێنە بەڵگەی هەبوونی پەروەردگار ئەمما دەبنە سازدەری زەمینەیەکی ڕەق و پتەو بۆ ژیری، واتە: زانیاری ڕێك و پێکی وردەکاری لە بوونەوەردا بەدی دەکا و دەی گەیەنێ بە ژیری، ئەویش وەك مێشەنگوینەیەکی چووست و وریا لەو شیلەیەی کە پوورە هەنگی هەستەکان لە شا گوڵەکانی باغی ڕازاوەی بوونەوەردا چینویانە و مژیویانە و پەزمەندەیان کردوە، هەنگوینێکی بەلەزەتی لێ دروست دەکات، هەنگوینێك کە شیفای سەدان دەردی کوشندەی بێ دێ و مرۆڤــ لە نەساغیی بێ بڕوایی قوتار دەکا و گەورەترین ڕاستی پێ ئاشنا دەکات.

بەرهەست نەبوونی وەك ئینكاری كردنە لە هەبوونی هێزی موگناتیسی و تەزووی كارەبایی و هێزی ڕاكێشان و سۆز و عاتیفە و شەپۆڵە تیشكیەكانی ژوور وەنەوشەیی و ژێر سوور لەبەر بەرهەست (محسوس) نەبوونیان[1]

ئایا ڕاستە هەر شتێك نەكەوێتە بەر قەڵەمڕەوی هەستەكان نیە؟

بێ گومان نەء، چونكە وەك زۆر جاری دیكەش گوتوومانە، زانیاری نەبوون سەبارەت بە شتێك بەڵگە نیە لەسەر نەبوونی ئەو شتە، یان بە تەعبیری پسپۆڕانی ژیربێژی: (عدم العلم لا يستلزم علم العدم)

ئێستا بۆ زیاتر ئاوەڵا بوونی مەبەست وێنەیەك دێنینەوە:

كابرایەكی ماسی گر كاتێك تۆڕێكی گچكە داوێتە نێو ئاوێ و نەهەنگ و ماسی یە هوولەكانی پێوە نابن، بۆی نیە لاموجیمی لە هەبوونی ئەو نەهەنگ و ماسی یە زلانەدا بكات هەر لەبەرئەوەی بە تۆڕەكەیەوە نەبوون.

پێنج هەستەكانیش كە ڕێگەی دروست بوونی زانیارین لە ڕێی كۆكردنەوەی وێنە و دەنگ و تاقی كردنەوەو تێبینی یەكانەوە، وەك تۆڕە گچكەكەی كابرای ڕاوچی تەنیا بەشێك لەو شتانەیان دێتە ژێر ڕكێفەوە كە

---

(١) لە ڕاستی دا بڕوا بە خوا بوون فراوانی و كراوەیی‌یەكی تەواوی ئاسۆی بیروهۆشی گەرەكە و كەسێك نەتوانێ عادەتی تاق منداڵی و ساوایی تەرك كات كە بۆ هەر شتێك ئامادەبوونێكی جەستەیی دەوێت، ناتوانێ بڕوا بە خوا بێنێ، بڕوا بە خوا بوون لە بیرو هۆشێك دا كە بە دیواری مادده دەورە دراوە و جگە لە دەوروبەری نیزیكی خۆی هیچی دی نابینێ، جێی نابێتەوە و ناحەجێ ، بەڵكو پێویستە ئینسان ئاسۆی بیرو زەینی بەرین و بە بەرەوە بوو بێ و تەنیا لەسەر جیهانی بەرهەست چاوی چڕ دانەگرێ. وە بڕوا بە خوا هێنان ڕاستە و ڕاست وەك دان هێنانە بە بوونی هێزی كێشندە و هێزی موگناتیسی و تیشكی سینی و ئەلكترۆن و پرۆتۆن دا، بڕوا نەكردنیش بە هەبوونی خوا كت و مت وەك بڕوا نەكردنە بە هەبوونی ئەم دیاردالە.

له بوونه‌وه‌ردا هه‌ن، كه بریتین له‌و شتانه‌ی ده‌كه‌ونه نێو جوغزی دیوه هه‌ست پێ كراوه‌كه‌ی بوونه‌وه‌ره، هه‌ر كه‌سێكیش ئینكاری بكات له دان هێنان به هه‌بوونی ئه‌و شتانه‌دا كه به قولاپی هه‌سته‌كان نه‌گیراون ڕاست وه‌ك كابرای ڕاوچی لێ ده‌قه‌ومێ.

ئێستا له نێو هه‌زاره‌ها دیارده‌ی هه‌ست پێ نه‌كراوی بوونه‌وه‌ردا ته‌نیا یه‌كێكیان به نموونه دێنینه به‌ر چاوان:

(شادی) دیارده‌یه‌كی ده‌روونی ئینسانه و هیچ كه‌س نكووڵی له هه‌بوونی ناكات له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ش دا به‌رهه‌ست نیه، باشه به كام له پێنج هه‌سته‌كان هه‌ستی پێ ده‌كرێ ؟!

ئایا ڕه‌نگی هه‌یه تا به شه‌داوی چاو بگیرێ؟

ئایا ده‌نگی هه‌یه تا به قولاپی گوێ مه‌یسه‌ر كرێ؟

یان تامی هه‌یه تا به‌زار و زمانان بچێـژرێ؟

یان بۆنی هه‌یه تا به ئه‌ندامی لووت بۆن كرێ؟

یان قه‌باره‌ی هه‌یه تا ده‌ستی لێ بكوترێ؟

كه‌واته چۆنمان زانی كه هه‌یه و له چ ڕێیه‌كه‌وه په‌ی مان پێ برد ؟!

له وه‌ڵام دا ده‌ڵێین: هه‌روه‌ك چۆن ئه‌گه‌ر له حاڵه‌تی ده‌سته‌وسان مانی تۆڕه گچكه‌كه‌دا له ئاقار گرتنی نه‌هه‌نگ و ماسی‌یه زله‌كان دا ماسی گره‌كه هانای بردبایه به‌ر ئامرازێكی ته‌واوتری وه‌ك: تۆڕێكی گه‌وره، یان نارنجۆكێـك، یان گازێكی كوشنده، زۆر به سێنایی ده‌ی توانی ئه‌و نه‌هه‌نگ و ماسی‌یه زلانه مه‌یسه‌ر كات، هه‌ر به‌و پێ و دانه‌ش له كاتێك دا هه‌سته‌كان له‌په‌ی بردن به هه‌بوونی دیارده مه‌عنه‌وی و غه‌یبی یه‌كان دا به ده‌ستی به‌تاڵ و حه‌تاڵ ده‌گه‌ڕێنه‌وه _ چونكه وه‌ك تۆڕه چووكه‌ڵه‌كه ته‌نیا له

مەودایەکی کەم بەردا دەستیان دەڕوات_ ئەگەر هانا وەبەر ژیریی بەرین، بێ ئەوەی ئارەقێ بکا و خۆی شلوێ کا مەخسوودمان حاسڵ دەکا[1] بۆ

---

(١) لێرەدا قوڵە نەزیلەیەکم هاتەوە یاد گێڕانەوەی بێ سوود نیە:

دەگێڕنەوە (لینین) نوێنەرێکی خۆی ڕەوانەی ناوچەی سەمەرقەند دەکات، کە دانیشتووانی موسڵمانن، بۆ خاتری وەی وتووێژیان لەگەڵ بکا و ئایینیان لەبەرچاو بخات و لە بەر دڵیان بی بێزێنێ و بۆیان ڕوون کاتەوە کە خوا نیە و ئایین تریاکی گەلە وەك مارکسی مامۆستای فێری کردوە !

بەڵێ نوێنەرەکە دەگاتە جێ و کاتێك مەبەستی هاتنەکەشی بە دانیشتووانی سەمەرقەند ڕادەگەیەنێ، پێی دەڵێن ئێمە کە دوای ئەم ڕێبازی خوایە کەوتووین بێ هۆ نیە و دیارە ڕاستی ئەم بەرنامەیەمان بۆ دەرکەوتوە، تۆش کە نیازی ڕاگەیاندنی شتێکی وات هەیە، دەتوانی لەگەڵ یەکێك لە زانایانمان دا بدوێی.

دوای دیاری کردنی کات و جێیەکی تایبەتی و خڕ بوونەوەی ئاپۆرە و حەشاماتێکی زۆر، بەم جۆرەی خوارێ پێکەوە دەدوێن.

زانای ئایین: بلێ بزانم بەڵگەت چیە بۆ سەلماندنی نەبوونی خوا؟!

نوێنەرەکە هەر شتێك هەبێ بە یەکێك لە پێنج هەستەکان بوونی دەزانرێ، بەڵام ئەوەی ئێوە پێی دەڵێن "خوا" تا ئێستا بە هیچ کام لەو هەستانە بوونی نەزانراوە، کەواتە: نیە.

زانا: دەها بزانم چۆن دەتوانی بەهۆی پێنج هەستەکانەوە _ کە دەڵێی توانای ناسینی هەموو شتێکیان هەیە _ بزانی ئەو دوو تۆپە کێهەیان گرانترە؟! (یەکێك لە تۆپەکان ئاسنە و ئەوی دیکەشیان تەختەیە بەڵام لە ڕەنگ و قەبارەدا وەك یەکن).

نوێنەر: (دەست دەکا بە بەکارهێنانی هەموو هەستەکانی بەڵام هیچی بۆ هەڵ ناکرێترێ و دۆش دادەمێنێ).

زانا: ها ئێستا دەڵێی چی؟!

نوێنەر: هەر لەسەر ڕای هەوەڵێم: (ئەمە دەڵێ و وەك کەسێك کە پوورە هەنگێ لەدارێ دا دەبینێتەوە خۆشێك دەست دەداتە تۆپەکان و دوای هەڵسەنگاندنیان ئاماژەی تۆپە ئاسنینەکە دەکات و دەڵێ ئەمەیان گرانترە).

زانا: زۆر ڕوونە کە هەڵسەنگاندن بە هیچ کام لە هەستەکان ئەنجام نادرێ: پێم بڵێ چ شتێك پاڵی پێوەنای کە تۆپەکان هەڵسەنگێنی؟!

زیاتر ڕوون بوونەوەی مەبەستم وای بە چاك دەزانم قسەیەکی زۆر گرنگی فەخرەددینی ڕازی باس بکەم :

بوون (الوجود) سەبارەت بە چۆنیەتی ناسین و پەی پێ بردنی دەکرێ بە دوو بەشەوە

یەکەمیان مرۆڤ ڕاستەوخۆ دەتوانێ پەی پێ بەرێ، وەك بەشێکی زۆری ڕواڵەتە سروشتیەکان.

دووەمیان ڕاستەوخۆ پەی پێ نابرێ و ناچارین لە ڕێی شوێنەوارەکانیەوە بی ناسن[1] ، بۆ نموونە شادی، پەژارە، دیارە هەر کام لەم دوو دیاردە نەفسیانە شتێکی مەعنەوی و هەست پێ نەکراوە و ڕاستەوخۆ زەفەر بە ناسینی نابەین، بۆیە بە ناچاری ئاوڕ وەلای ئەو شوێنەوارە دەدەین کە هەر

نوێنەر: چۆن، ژیریی پاڵی پێوە نام.

زانا: کەواتە بە هۆی ژیریەوە توانیت پەی بە گرانی و سووکی تۆپەکان بەری نەك بەهۆی هەستەکانەوە.

مادام واشبێ خۆشت و ئەو کەسەشت وەدرۆ خستەوە کە دەڵێ:

هەرچی هەبێ هەستەکان پەی بە هەبوونی دەبەن.

بەم تەرزە نوێنەری (لینین) ئەستۆی دۆڕاندن و بەزین شۆڕ دەکا و لە ڕێیە هەوەڵی ڕا دەگەڕێتەوە و ئەم سەرکەوتنە فەلسەفی و عیلمی‌یە بایەخ دارە بۆ ڕیش سپی‌یەکەی بە دیاری دەباتەوە.

لەوانەیە یەکێك پرسیار بکات:

باشە ئەو نوێنەرە چۆن دوای ئەو دۆڕاندن و تێ شکانە فیکری یە پاشگەز نەبۆتەوە و بڕوای بە گەورەترین ڕاستی نەهێناوە؟

لە وەڵام دا دەڵێین: جا چۆن شتی وا دەبێ خۆ ئیجازەی شێخەکەی پێ نەبوو، ئەم بەسەرهاتەم لە کتێبی (التکامل فی الاسلام)ی احمد امین وەرگرتوە.

(١) ئەوەی نێوان دووکەوانەکان دەقی قسەی ڕازی یە لە تەفسیری (مفاتیح الغیب)دا

یەکێکیان لەسەر ڕووپەڕی جەستەی ئینسان تۆماریان دەکات، بەم پێیە لە ئاکامی دیتنی گەشیی دەم و چاوو خەندەی سەر لێوان دا دەتوانین هەست بەوە بکەین کە فلان کەس بە کەیف و شادە، وە لە ئاکامی دیتنی ترش و تاڵی و نێو چاوان گرژیدا پەی بەوە دەبەین کە فیسارەکەس پەژارەدار و غەمگینە.

هەروەها کاتێك شوێنەواری (قەلای دمدم) دەبینین دەتوانین پەی بە هەبوونی میرێکی کوردی وەك (میرخانی لەپ زێڕین) بەرین، واتە هەرچەندە میری لەپ زێڕین ئێسك و پڕوسکیشی نەماون، بەلام بەهۆی ئەو شوێنەوارەیەوە کە لە پاش خۆی بەجێی هێشتوە دەتوانین ئەوە بزانین کە ئەو میرە کوردە لەسەردەمێك دا هەبووە.

هەر بەو پێ و دانەش پەروەردگاری بالا دەست هەرچەندە لە ڕێی پێنج هەستەکانەوە هەستی پێ ناکرێ، بەلام دەتوانین هەروەك چۆن لە دیمەنی دوو دەم و چاوی گەشاوە و دەم بە خەندە و ترش و تاڵ و نێو چاوان گرژدا توانیمان پەی بە دوو دیاردەی غەیبی و نەبینراوی وەك شادی و غەمگینی بەرین، لە نێو جیهانی ڕێك و پێك و ڕازاوە و پڕ وردەکاری یش دا پەی بە هەبوونی خوایەکی مەزن و بالا دەست و بە بەزەیی و کاربەجێ بەرین، دیسان هەروەك چۆن ئەگەر لە دەمی دیترانی دوو دیمەنی ڕوو گەشیی و نێو چاوان گرژیی دا پەنا نەبەینە بەر بڕوا هێنان بەهەبوونی دوو دیاردەی مەعنەوی هەست پێ نەکراو، لە ئاقار لێکدانەوەی چۆنیەتی پەیدا بوونی دوو دیمەنی لێك جودا _ ڕوو گەشی و ڕوو گرژیی _ لە دوو شوێنی یەکسان و وەك یەك دا مەحتەل و دەستەوسان دەبین، بەهەمان شێوە لە دەمی دیتنی جیهانێکی پڕ دیمەنی لێواولێو لە وردەکاریی دا بە بێ پەنا

بردنه بەر خوایەکی نادیار و هەست پێ نەکراوو بە گەزی مادده نەپێوراو، لە ئاقار لێکدانەوەی چۆنیەتی هاتنە دی ئەم جیهانەدا سەغڵەت دەبین و دۆش دادەمێنین، قسەم لەوەی نیە کە لەڕچەی ژێری تەلاسا دەبێ و لە قسەی زانیاری تەوەللا دەبێ.

هەتا ئەم قسانەم کردن (م) بە جارێکی ئارامی ی لێ بڕا بوو دەتگوت لەسەر ئاوو ئاورانە، بۆیە هەر لەگەڵ قسەکانم تەواو بوون، زۆر بە تاڵووکە بەربۆ قسە هەڵڕشتن و ڕستە داڕشتن، یان ڕاست تر بڵێم: دەستی کرد بە دەرهاویتن و ڕیز کردنی ڕستە پاکەتی و سپات بووەوەو زۆر جار دووپات کراوەکان، چونکە ئەو وەك عادەتی هاوڕێیەکانی کاتێك لەگەڵ کەسێکی دیکەدا دەکەونە قسە کردن، بیر لە ڕاستیی و هەڵەیی قسەکانیان ناکەنەوە، واتە لە بیری ئەوەدا نین چ ڕاست و بەجێیە قبووڵی بکەن و چیش هەڵەیە و بێ جێیە بەسەر خاوەنی دا بدەنەوە، بەڵکو ئەوان هەر لە بەرایی دا لە بیری ئەوەدانە چ قسەیەك سازکەن هەر چۆنێك بێ بەرپەرچی قسەکانی پێ بدەنەوە. بەهەرحاڵ، ڕستە پەستە بێ بڕستە، پێك هاتوو لە وشە وەك پووشە بەخشە خشەکانی (م) زۆریان خایاند، چونکە ئەو بەستەزمانە هەر لەسەر ئەو باوەڕە بوو کە کێ پتر قسان بکا و زیاتر زاراوەی قەبە قەبە و وشەی هۆقە هۆقەی بەسەر زاری دابێن ئەو دەیباتەوە !!

سەرتان نەیەشێنم ئەوێ ڕۆژێ خۆر گەییە سەرسـوێی و ئاواش بوو زەردەش پەڕیە سەران ئەو هەر دەیگوت، ئینجا تاریکی شەوگار بوو بە پەردەیەك و لێکی جوێ کردینەوە، گفتمان وابوو وەسبەینێ ڕا دەمی ئێوارێ پێك بگەینەوە.

وه سبەینێ ڕا دیسان تا ڕۆژ گەییە سەرسوێی سەرگەرمی قسە و باسان بووین، ئەمما چ فایدێی نەبوو، بەڵام بەرلەوەی بۆ دوایین جار لێك بترازێین پێم گوت:

+ باشە برالە وا دیارە جەنابت بەڵگەی زۆر پتەوو زانستیانەت بە دەستەوەیە لەسەر نەبوونی خوای بەخشندە، بۆیە بەو هەموو بەڵگانەی بۆم هێنایەوە ئیقناع نەبووی و دڵت ئاوی نەخواردەوە[1]، دەبڵێ بزانم تۆ کە هێندە سووری لەسەر بیری بێ بڕوایی گەورەترین بەڵگەت چیە؟!

_ پتەوترین بەڵگەم ئەوەیە کە تا ئێستا بە هیچ کام لە پێنج هەستەکانم هەستم بە بوونی خوا نەکردوە.

+ بەڵام ئێمە پێشتر کۆتاییمان بەم مەسەلەیە هێنا و ، خستمانە ڕوو کە نەبینران و بەرهەست نەبوونی خوا لە ڕوانگەی زانیاری و ژیرییەوە بە بەڵگە دانانرێ لەسەر نەبوونی خوا، چونکە زۆر شتی دیکەش هەیە و زانیاری دان بە هەبوونی دا دێنێ لەگەڵ ئەوەش دا ناکەوێتە بەر قەڵەمڕەوی هەستەکانەوە.

_ بەهەر حاڵ شتێك کە نەتوانم بە پێنج هەستەکانم هەستی پێ بکەم بڕوای پێ نایەنم.

+ یانی بڕواشت بە هێزی ڕاکێشان و هێزی موگناتیسی و تیشکی ژێر سوور و ژوور وەنەوشەیی و خۆشەویستی و شادی و پەژارە و..هتدیش نیە؟!

_ بـــا

---

(١) لەم وتووێژەدا _ کاتی خۆی _ زۆر بەڵگە باسکران بەڵام دەرفەتم نەبوو هەموان تۆمار بکەم لە دەمی نووسینەوەی دا.

+ بەڵام خۆ بە هیچ کام لە پێنج هەستەکانیشت هەستت پێ نەکردون !
_ نەخێر.
+ دەی بۆچی بڕوا بەوان دێنی و بڕوا بە خوا نایەنی ؟!
_ ئاخر ئەوان شوێنەواریان هەیە و لە ڕێی شوێنەوارەکانیانەوە دەناسرێن.
+ مەگەر خواوەندی باڵا دەست و زانا شوێنەواری نیە ؟!!
_ نەء
+ ئەدی ئەم بوونەوەرە ڕەنگین و پڕ وردەکاری‌یە شوێنەواری کێیە؟!
_ شوێنەواری هەرچی بێ، ئەوەندەی دەزانم ئی خوایەك نیە.
+ بەڵام مەسەلەکە هەر بەوەندە چار ناکرێ، کە ئینکاری هەبوونی خوا بکەین، بەڵکو پێویستە هۆیەك هەر بڕیار بدەین کە بشێ دروست کرانی بوونەوەری پاڵدەینەلا.
_ (بێ دەنگی و کش و ماتی).
+ دەی کاکە چت گوت، لەباتی خوا چیت بڕیار داوە کە بتوانی ڕەخساندنی بوونەوەری پاڵدەیە لا؟!
_ ئەمن دەڵێم ئەم بونەوەرە بە ڕێکەوت خوڵقاندوە.
+ ئەدی ناشڵێی سروشت خوڵقاندوویەتی !
_ هەر کامێکیان بێ گرنگ نیە، گرنگ ئەوەیە خوا نەی خوڵقاندبێ.
+ بە ڕاستی سەیرە براله وا دیارە ئێوە دوژمنایەتیتان لەگەڵ خوادا هەیە، بۆیە لاتان گرنگ نیە داخوا ڕێکەوت یان شتێکی دیکە بوونەوەری خوڵقاندوە، گرنگ ئەوەیە شتەکە پاڵ نەدرێتە لای خواوەندی مەزن، بەڵام بەهەر حاڵ، دەبێ ڕێگەم بدەی سەبارەت بەو ڕێکەوت و سروشتە پرسیارت لێ بکەم.
_ فەرموو.

+ زەحمەت نەبێ ئەو ڕێکەوت و سروشتە _ کە پێت وایە هۆی پەیدا بوونی بوونەوەرن _چین ؟!

_ نازانم مەبەستت چیە ؟

+ مەبەستم ئەوەیە کە تۆ بۆیە لەبەر بڕوا بە خوا بوون ڕات کرد، چونکە خوا بەرهەست نەبوو و نەتدەتوانی بە هەستەکانت پەی پێ بەری، بەڵام ئایا ئەو ڕێکەوت و سروشتەی کە لەباتی خوا دایان دەنێی هەستت پێ کردوون و دەیان ناسی، ئەگەر هەستت پێ کردوون تکایە هەواڵم پێ بدە ڕەنگ و دەنگ و بۆن و تام و قەبارەیان چۆنە ؟!

_ نەخێر هەستم پێ نەکردوون.

+ ئەدی لەسەر چ بنچینەیەك بڕوات پێ هێناون، مەگەر تۆ ناڵێی تاقە ڕێی پەی بەشـــت بردن هەست کردنە _واتە: دیتــن و بیستــن و بۆن کــردن و تام کردن و دەست لێ کوتان _، خۆ ئیشەڵڵا لە بڕیاری پێشووت پاشگەز نەبوویەوە !

_ جا مادام وای لێ هات منیش بۆم هەیە هەمان پرسیار سەبارەت بە خوا ئاراستەی تۆ بکەم.

+ بەڵێ بۆت هەیە فەرموو:

_ ئایا ئەو خوایـــەی بە بەدیهێنـــەر و خاوەنی جیهـانی دەزانی هەســـتت پێ کردوە ؟!

+ نەء سبحان الله.

_ ئەدی چۆن و بۆچی بڕوات پێی هەیە؟

+ برالە ئەتۆ لە ڕاست پرسیارەکەی من دا زارت بوو بە تەڵەی تەقیوو وات زانی ئەگەر بێت و هەمان پرسیاریش لەمن بکەی منیش بەمەرەدی تۆ

دەچم، ئەمما بە دەردی کوردە گوتی: قیاسی (کەشك)ێت لەسەر (مەشك)ێ کردوە و خراپ حاڵی بووی، ئەمن وەڵامم هەیە.

_ وەڵامت چیە ؟!

+ وەڵامم ئەوەیە کە من لە ڕوانگەی ئیسلامەوە لە دنیایە ڕادەمێنم و لەوانە نیم کە پێیان وایە تاقە ڕێی پەی بەشت بردن هەست کردنە، بەڵکو دەڵێم لە ڕێی هەست کردنەوە پەی بە شتە ماددی‌یەکان و دیاردە بەرهەستەکان دەبەین، بەڵام شتە مەعنەوی و دیاردە هەست پێ نەکراوەکان بە تۆڕ و قولاپی هەستەکان ناگیرێن و ناچارین بۆ وان هانا وەبەر ژیریی بەرین.

جا من لەسەر بنچینەی ژیری بڕوام بە خوا هەیە.

_ باشە ئەو خوایە چۆنە و چۆن نیە ؟!

+ خوا زاتێکی پاك و بێ گەردە و لە هەموو لەکە و ناتەواوی‌یەك بەری‌یە و خاوەنی هەموو سیفەتێکی چاکە.

_ ئەمەت چۆن زانی سەبارەت بە خوا ؟!

+ ئەمەم لە ڕێی قسەی خوا و قسەی پێغەمبەرانی خواوە زانی.

_ چۆن ؟!

+ چونکە خوا لە کتێبەکانی دا و لەسەر زمانی پێغەمبەرانی (علیهم السلام) باسی خۆی بۆمە کردوە و خۆی پێ ناساندوین.

_ جا چۆنت زانی کە ئەو کتێبانە ئی خوان و ئەو پێغەمبەرانەش خوا ڕەوانەی کردون؟

+ لەوەوە دەزانم کە ئەو پێغەمبەرانە (علیهم السلام) خوا ناردوونی چونکە هەر کامێکیـــان کـــش گێڕ (معجـزة)ێکی دراوەتێ، داوای بەرامبەر کێ (تحدّی)ی پێ کردوە لەهەر کەسێك کە بڕوای پێ نایەنێ، بەڵام کەس نەی

توانیوه وەڵامیان داتەوه و دەگژیان ڕاچێ، بۆ وێنە: گۆچانی حەزرەتی مووسا و مردوو زیندوو کردنەوەی عیسا و قورئانی موحەممەد. (علیهم الصلاة و السلام)

ئینجا لەبەر ئەوەی پێغەمبەرە پێشووەکان هەر کامێکیان بۆ چاخ و سەردەمێکی تایبەتی و قۆناغێکی دیاری کراوو بۆ تیرە و هۆز و نەتەوەیەکی تایبەتی نێرراون کش گێڕەکانیشیان تایبەت بوون بە چاخ و سەردەمی خۆیانەوە و بە لە دنیا دەرچوونیان کۆتایی یان پێ هاتوە، بەڵام پێغەمبەری مە کە قورئان کش گێڕەکەیەتی، هەر ماوە و هەر دەشمێنێ، چونکە دواین پێغەمبەرە و بۆ سەرلەبەری مرۆڤایەتی نێرراوە هەتا دنیا دنیایە، کەواتە ئێمە (معجزة)ی پێغەمبەرانی پێشوو ناکەینە بەڵگە، بەڵام قورئانی قسەلەجێ دەکەینە بەڵگەی پێغەمبەرایەتی (محمد) و پێغەمبەرانی دیکەش، (علیهم الصلاة و السلام) ئێستاش کێ دەڵێ (محمد) پێغەمبەر نیە و قورئانی لە خواوە بۆ نەهاتوە، خۆ مەیدان مشکان نەکێڵاوە و ئەوە عەرز و ئەوە گەز ، ئەگەر ڕاست دەکا با وەڵامی بانگەوازی قورئان بداتەوە و تاقە سوورەتێکی وەك قورئان دروست کات، دەنا چاری هەر ئەوەیە مات بێ.

لێرەدا هەڵوەستەیەکم کرد تا بزانم برادەرەکەم چ دەڵێ، بەڵام وا دیار بوو هەستی بەوە دەکرد هەتا وتووێژەکە زیاتر درێژە بکێشێ پتر قرپۆکی بیرۆچکەکەی و تەواویەتی ئیسلام و خواناسی ئاشکرا دەبێ، بۆیە کڕکاتی لە خۆی بڕی بوو خوا خوای بوو ڕزگاری بێ، بەڵام پێم گوت:

+ ها برادەر بۆ هیچ ناڵێی ؟!

_ چ بڵێم ؟!

+ چۆن چ بڵێم؟ من داوام لە تۆ کرد کە بۆم باسی ڕێکەوت و سروشتان بکەی بەڵام نەت توانی و پرسیاریشم لێ کردی ئایا هەستت پێ کردون بەو پێنج هەستانەی کە دەڵێی هەر شتێك لە ڕێی وانەوە پەی پێ نەبەم بڕوای پێ ناکەم و نیە ؟!

_ (بێ دەنگی).

+ دەزانی چۆن لەم گێژاوە قوتار دەبی !

_ چۆن ؟!

+ تەنیا تاقە ڕێ یەك هەیە کە بتوانی خۆی پێ ڕزگارکەی، ئەویش ئەوەیە کە بڵێی ڕێکەوت و سروشت دوو دیاردەی مەعنەوی و غەیبین و لە ڕێی هەستەکانەوە ناناسرێن. بەڵام ئەوەندەش بزانە ئەو کاتە دووچاری گێژاوێکی عاسێ تر دەبی.

_ چۆن ؟

+ ئەو کاتە ئێمەی بڕوادار دەپرسین باشە ئەوە ئێمە دەڵێین خوا: لە ڕێی پێغەمبەران و کتێبەکانی یەوە خۆی بە ئێمە ناساندوە، بەڵام ئەو ڕێکەوت و سروشتەی ئێوە لە چ ڕێ یەکەوە خۆیان پێ ناساندون؟ ئایا چ کتێبیان و چ پێغەمبەریان ڕەوانە کردوون ؟!

_ (ماتی و سەرسامی).

+ برا گیان گوێ بگرە ! بە زات و سیفەتی خوا هەتا زیاتر وتوویژەکەمان خۆی لێك بکێشێتەوە دەم بۆ دەمێ تووشی سەرسامی و گێژاوی بێ ڕەزاتر دەبی و تەنیا بە یەك شت ڕزگارت دەبێ.

_ بەچی؟!

+ کە بڕوا بە پەروەردگار بێنی و سەری بەندایەتی بۆ دانەوێنی.

_ کاکە خۆ بە تۆبزی نامکەیە موسڵمان ، بڕوا بە خوا نایەنم !!

بەڕێزان لێرەدا لەگەڵ (م) بۆ دوایین جار لێك جویێ بووینەوە، چونکە زانیم کە وتووێژ کردنم لەگەڵ بابایەك دا کە بە قفلّ و کلیلێکی پۆلایی و مەحکەم دەرگای لەسەر مێشکی هەڵاخنەراوی بە ئەفسانەکانی بیردۆزی مارکسیزم داخستوە و دەقە ڕەق و تەقە وشك و قاڵب بەستووەکانی لـێبوونە لغاوو مەودای نادەن هیچ بلێ، بێجگە لە کات بەفیـڕۆ چوونی بێ هوودە هیچی دیکەی لێ هەڵناوەرێ، بە هەڵوێستی ئەو برادەرە مارکسیستەش قوڵە نەزیلەکم هاتەوە یاد بۆتان نەگێڕمەوە دڵم لەبەرتان نابێتەوە و ناتوانم _هەتا لە وتووێژی دووەم دا پێتان دەگەمەوە _ لێتان جویێ وەبم:

دەگێڕنەوە قاچاغ چی‌یەك بارێکی باڕووت پێ دەبێ و پۆلیس و مۆلیس ڕێی پێ دەگرن و دەڵێن: ها کوڕە بارەکەت چی تێدایە؟ ئەویش دەڵێ قوربان هەمووی تۆ چایە.

بەڵام کاتێك بارەکەی دەپشکنن ، دەبینن هەمووی باڕووتە و باڕووتیش قاچاغە، پێی دەڵێن: چای چی! ساختەچی هەمووی باڕووتە !

دەڵێ: نەخێر هەمووی تۆوچایە و بۆ دەرمانیش باڕووتی تێدا نیە.

پێی دەڵێن: کوڕە باوکم جای چی ، چا ڕەشە و بارەکەی تۆ ڕەنگی خۆڵەمێشی‌یە !! نەخێر نای سەلمێنێ و دەڵێ: ئێوە بە هەڵەداچوون.

یەکێکیان دەڵێ: بۆ ئەوەی چاکتر حاڵی بێ، وەرن نەختێك باڕووتی لەبەر چاوان بسووتێنن.

نەختێك لە باڕووتەکەی لەبەر چاوان دەسووتێنن و دەڵێن: چاوت لێیە چۆن گڕ دەگرێ !

ئەویش هیچ وەسەرخۆی نایەنێ و دەڵێ: بەڵێ بەڵێ چاوتان لـێیە، ئێوە هەر نایسەلمێنن، ئەمن هەر لەسەرەتاوە پێم گوتن چایە، خۆ ئەمجار هیچ قسەتان نەما !! (١)

---

(١) خوێنەری بەرێز و ئازیزم !

لەبەر ئەوەی بێجگە لە ڕێکەوت و سروشت بێ باوەڕەکان بتێکی دیکەشیان هەیە کە لە بری خوا دەیپەرستن ، هەرچەندە لە دەقی وتووێژەکەدا باسی نەکراوە بەڵام وام بە باش زانی لەم پەراوێزەدا نشتەری ژیری و ژیربێژی (منطق)ی لێ وەکارخەین و پۆرگی هەڵدمساوی پڕ لە بیری ئەفسانەیی پێ بتۆقێنین و بەمەرەدی دوو هاوەڵەکەی بەرین:

_ "بەرکوڵێك دەربارەی هەربووێتـیی ماددە" _

بەڵگەی ژیریی و زانیاریی لەسەر پووچ کردنەوەی فیکرەی هەربووێتی (ازلية) ماددە هەن و زۆریش هەن، ئەمما لە سۆنگەی ئەوەوە کە ئێرە شوێنی تەرخان کراوی ئەو باسە نیە تەنیا بە ئاراستە کردنی چەند پرسیارێك بۆ ئەوانەی بڕوایان بەو بیرۆچکە هەیە واز دێنین:

یەکەم: چۆن زانرا کە ماددە ئەزەلــی یە و کەس نەی هێناوەتە دی، خۆ کەس ناتوانێ بڵێ ئاگام لە حاڵ و باڵی ماددە هەبووە بەر لە دروست بوونی بوونەوەر، واتە بەر لە دە بلیۆن ساڵ (١٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) ﴿سـەیری کتێبی (از کهکشان تا انسان)؟ بکە ، لاپەڕە (١١)﴾ مادام کەسێکیش ئاگاداری بارودۆخی ئەو سای ماددە نیە، پێم نالێی بە چ کلۆجێك دەگونجێ قسەی لێ بکا و حوکمی بەسەردا بدات ! مەگەر ئەو جۆرە ڕەفتارە بێجگە لە گومان پەرستی و تفەنگ بە تاریکایی یەوە نان ناوێکی دی هەڵدەگرێ ؟!!

دووەم: ئەگەر ڕاستە ماددە ئەزەلی یە و کەس نەی خوڵقاندوە، چما ئەم بوونەوەرە ڕەنگین و پڕ وردەکاری یەی بەر لە دە بلیۆن ساڵ نەدەخوڵقاند ؟!

واتە چ شتێك وای لە ماددە کرد کە دروست کردنی بوونەوەری پێ دواخات و بۆچی هەر لە ئەزەلەوە بوونەوەری دروست نەدەکرد؟! خۆ ژیریی و تێ گەیشتنی نیە تاکو بڵێی وای بە باش زانی !!

سێیەم: بێ باوەڕانیش وەك مەی بڕوادار دەڵێن ئەم بوونەوەرە ئەزەلی نیە و سەردەمێك بووە کە ناوی لە کوولەکەی تەڕیش دا نەبووە، کەواتە بۆمان هەیە ئەم پرسیارە لە ماددە پەرستان بکەین:

باشه چ شتێك پاڵی به ماددەوه نا، که چیدی له حاڵەتی ماددەی ساکاردا نەمێنێتەوه خۆی له شێوەی بوونەوەردا ڕێك خات! خۆ ئێوه بۆ خۆتان دانی پێدا دێنن که مادده خاوەنی ویست (ئیراده) نیه ؟!!

چوارەم: لەم بوونەوەرەدا ئەوپەڕی ڕێك و پێکی و یاسا و وردەکاری دەبینرێ و مەحاڵیشه ماددەیەك که مادده پەرستەکان بۆ خۆیان دەڵێن: نه خاوەن ژیریی یه نه بەزەیی نه ئیراده نه هیچ سیفەتێکی دیکەی پێویست بۆ زاتێکی بەدی هێنەر، چۆن توانی بوونەوەرێکی وا بخولقێنێ ؟!!

ئایا ئەوه وەك ئەوه نیه بلێی کابرایەکی کەڕ و کوێر و نەزان و نەخوێندەوار کتێبێکی داناوه هەزاران بیردۆزەی گیانەوەرزانی و فیزیایی و کیمیایی تێدایه !!

پێنجەم: ئینسان خاوەنی گیان و ژیری و ئیراده و بەزەیی و قسه کردن و بیستن و هتده ، باشه _هەی مادده پەرسته بیر تەسکەکان_ چۆن ماددەیەك که هیچ کام لەو خەسڵەتانەی تێدا نیه، دەتوانێ ئینسانێك بخولقێنێ و هەموو ئەو خەسڵەتانەشی بەش بدات که بۆ خۆی لێیان بێ بەشه !! مەگەر ئەو جۆره بیرکردنەوه و ئەو تەرزه قسه کردنه، ناماقووڵانەتر و ساویلکانەتر نیه له قسەی کابرایەك که هیچ جۆره میوەیەك شك نابات بەڵام دەڵێ هۆ خەڵکینه کێ سێو و هەنجیر و هەنار و ترێ و پرتەقاڵ و هەرمێ و قەیسی و هتدی گەرەکه با بێته لام، هەر جۆره میوەیەکی بیەوێ پێی دەبەخشم ؟!!

شەشەم: ئێمه مادام هەر ناچارین پەنا بەرینه بەر شتێکی ئەزەلی تاوەکو دروست کرانی ئەم بوونەوەرەی پاڵدەینه لا، ئایا وا ماقووڵ تر و وێ چووتر نیه له باتی ماددەیەکی بێ گیانی کەڕی بێ ئیرادەی بێ عەقڵی کوێری لاڵی ناتوانا، بڕوا به پەروەردگایێکی خاوەن ژیان و ئیراده و زانا و به دەسەڵات و بیسەر و بینا و گۆیا و کاربەجێ و به بەزەیی بێنین؟!

واته ئایا کامیان _له خوا و له مادده_ لێوه شاوەترن بۆ بەدی هێنەرایەتی و پەروەردگارایێتی ؟!!

ئەوه بەرکولێك بوو سەبارەت به بیردۆزەی ئەزەلیەتی ی مادده ، که پێم وایه هەر کەسێك لوێچێك ژیری و لێکدانەوەی هەبێ و لغاوی بەدی بیردۆزه و میردۆزانی له زاری توند نەبوو بێ و قەناعەت هێنانی پێش بیرکردنەوێ ڕێی لێ نەگرتبێ پێی ئیقناع دەبێ، ئەمما شوێنی تەرخان کراوی توێژینەوەی ئەم مەسەلەیه و هەموو ئەو باسانەی پەیوەندی یان به خواناسی یەوه هەیه کتێبی " گەورەترین ڕاستی"یه که خوا پشتیوان بێ زۆر ناخایەنێ دەکەوێته بەر دەستی خوێنەران.

تێبینی دوایی له ساڵی (٢٠٠٠) ز دا کتێبی (گەورەترین ڕاستی) یان ڕاستتر بڵێم ئەو ئەندازەیەی که لەو کتێبه مابۆوه، لەژێر ناوونیشانی ((خواناسی ، ئایین ، ئیمان ڕاستیەکانی ئیسلام دەدرەوشێنەوه و ئەفسانەکانی ڕێچکان دەپووچێتەوه)) دا چاپ کرا

ئاڵقەی دووەم

وتووێژی دووەم: ئیسلام ئیسلامە نە ئایدیالیزمە نە ماتریالیزم

کات: مانگی دووی ساڵی ١٩٨٢ز

شوێن: دێی (ز)

زستان بوو ، پەروەردگاری باڵا دەست بە پەنجەی نیگارکێشی خۆی شاخ و داخی کوردستانی وەك کچۆڵەی تازە بووك بە تارای زیوینی لە بەفر چنراو ڕازاندبۆوە و بەفر و شڵت و شۆ هەموو جێ و ماوای وەبەرخۆ دابوون و بەرێدا ڕۆیشتن هەتا بلێی سەدەمەو ناهەموار و پڕ ئێش و ژان بوو، بەڵام لە سۆنگەی ئەوەوە کە چوار مانگ دەبوو لە ماڵێ وەدەر کەوتبووم و چ سەرو سۆراغیشم نەبوون، سەبارەت بە ماڵێ بە پێویستی یەکی ئیسلامیم زانی سەرێکی لێ هەڵێنم و حاڵ و باڵیان بزانم [1]

هاتم گەیشتمە دێی (ز) کە پێری (ی)ی لێ بوو، ویستم بڕێك وەحەسێم و لە ژیان و گوزەرانیشیان ئاگادار بم، کە لێیان وە ژوور کەوتم سەرنجم دا پازدە کەسێك دەبوون، جا تێیان دا هەبوو لە پلە و پایەدا ژووررابوو هەشیان بوو ژێر ڕابوو و مام ناوەندی یشیان تێدا بوو.

کاتی نوێژێ شێوان هات و هەستام بچم دەست نوێژێ هەڵگرم، من سەرگەرمی دەست نوێژەکەم بووم کە یەکێکیان لێم هاتە پێشەوە و گوتی:

_ ئەوە خەریکی چی کاکە؟

---

(١) واتە بابم و دایکم و خوشك و برایەکانم چونکە ئەو کاتە سەڵت بووم و ژن و ماڵم نەبوو

+ دەمەوێ دەست نوێژێ هەڵگرم.
_ دەست نوێژ ! دەست نوێژی چی، بۆ نوێژانیش دەکەی ؟!!
+ بەڵێ، بۆ هیچ لە گۆڕێدا هەیە؟
_ نەء بەڵام پێم سەیرە کە بڕوات بەو شتە پڕو پووچانە هەیە.
+ وا دیارە جەنابت بڕوات بەو جۆرە مەسەلانە نیە !
_ نەخێر
+ باشە بۆ نایەی لەو بارەوە دوو بە دوو بدوێین ؟!
_ کاتی خۆم لەو چەشنە باسانەدا بەزایە نادەم.

ئەوەی گوت و لێیدا ڕۆیی، هەرچەندە یەك دوو جاریش لێم دووبارە کردەوە، کە پێم خۆشە پێکەوە وتووێژ بکەین بەڵام ئەو نەی بیست... هەڵبەتە نوێژکەر هەر من بووم، بۆیە کاتێك لە نێوەڕاستی ژوورەکەدا باڵتۆم ڕاخست وقامەتم خوێند و تێکەڵی نوێژەکەم بووم، چاویان لێ کردمە درێشە و وا دیار بوو هەستیان بە دیمەنێکی ڕیز پەڕ و سەرسورهێنەر دەکرد و زۆر لەمێژ بوو دیاردەی نوێژ کردن و خواپەرستی یان بە چاوان نەدی بـــوو!!

لەبەر ئەوەی ڕێبوار بووم بۆم هەبوو نوێژێ شێوان و خەوتنان پێکەوە بکـەم بە کورتکردنەوە و کۆکردنەوە (قصر و جمع)، بۆیە نوێژێ خەوتنانیشم هەر بە دوای ئی شێوان داکرد، سەرتان نەیەشێنم بە کاوەخۆ نوێژو ویردو دوعاکانم تەواو کردن و لەو دەمەیدا یەکیان _ کە لە دوایی دا زانیم ڕیشی سپی و مامۆستایانە _ گوتی:

_ هەرچەند لەوانەیە پێشت ناخۆش بێ بەڵام ئەو شیعرەی مامۆستا (هێمن) هەر دەخوێنمەوە کە دەڵێ:

دیم کچێکـــی لە بـــاری لادێیی

بۆ نوێـــژ ڕادەخـــا بەرەڵـــبێـــنـــێ

گوتم ئەی نازەنین کە ڕوخسارت

هەموو باخی بەهـــاری خوا دێنــــێ

بۆچی پێت وایە ئەو خودا گەورە

هێنـــدە بێ ڕەحمە تۆش بســووتێنێ؟ ‍!!

جا توخوا هێمن ڕاست ناکات ستەم نیە خوا کچە کوردێکی ماندومجرۆ و سەرقاڵ بە ئاگری بسووتێنێ هەر لەبەرئەوەی نوێژی نەکردوە [1] ؟!

+ با ، بە مەرجێك ئەو کچە لادێییە یان هەر کەسێکی دیکە مەودای نەبێ ئەو ئەرکەی بەجێ بێنێ و خوای کاربەجێ و بە بەزەییش _پاکی بۆوی_ لەگەڵ هەبوونی عوزریش دا هەر سوور بێ لەسەر سووتاندنی، لە ڕوانگەی ئێمەی مرۆڤەوە بە زوڵم و ستەم حسێب دەکرێ، بەڵام هەر کام لە ئێمە ئەگەر لە خۆی نەگۆڕێ و لە ڕاست هەق دا چاوان لە قووچ نەنێ کیژ و کوڕ و ژن و پیاوی کورد و غەیری کوردیشی دیوە، کە لە جەنگەی سەرقاڵی و کارو کاسبی دا ئەرکی بەندایەتی خۆیان بەجێ هێناوە بێ ئەوەی هەست بە بارگرانی و نارەحەتی بکەن، هۆی ئەمەش ئەوەیە کە ئیسلامەتی بەرنامەیەکە وەك کاڵا بە باڵای ئینسان بڕراوە و بە گوێزەی سروشتی وی دانراوە و لە هەموو بەند و یاسایەکی دا ئاسانی و نەرم و نیانی لەبەرچاو گیراوە[2]

---

(١) واتە مادام ئەمن ڕێبوارم و ماندووم پێویست ناکات نوێژێ بکەم !!

(٢) خوا لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلاَ يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ ﴾ البقرة _١٨٥_، واتە: خواوەند دەیەوێ شت تان بۆ ئاسان کات و نایەوێ لەسەرتان گران کات.

_ من دەڵێم ئەو قسەیەت ڕاست نیە و ئەگەر ترسی کوتەکی دۆزەخ و تەماعی بە بەهەشت گەیشتن نەبێ کەس خوا ناپەرستێ و گوێ ناداتە فەرمانەکانی.

+ هیچ کەس نکوولّی لەوە نیە کە ترسی دۆزەخێ و تەماعی بەهەشتێ پاڵنەرێکی بنەڕەتی و کاریگەرە، بەڵام..

لێرەدا قسەکەی پێ بڕیم و گوتی:

_ کەواتە مارکس کە دەڵێ: ئابووری بنچینەی هەموو جم و جۆڵ و چالاکی و دیاردەکانی کۆمەڵگایە و ئەوەی کە سەروسیما و خەسڵەتەکانی هەر کۆمەڵگایەك دیاری دەکات، لە ئاین و هونـــەر و سیاسەت و ڕۆشنبیری و.. هتد بارودۆخی ئابووری ئەو کۆمەڵگایەیە، شتێکی ڕاست و بەجێی گوتوە، چونکە ئێوەی موسڵمانیش کە واز لە ژیانی دنیا دێنن و دەکەونە سەر خواپەرستیی بەو هیوایە ئەوی دەکەن کە خوا لەو دونیا ژیانێکی چاکتر و تەواوتر و درێژ خایەن ترتان بداتێ کە پێی دەڵێن: بەهەشت.

+ سێ تێ بینیم هەن لەسەر ئەم چەند قسانەی ئێستا بەسەر زارت دا هاتن:

١- مارکس و مارکسی یەکان یەکەم کەس نین کە پەییان بە گرنگی و کاریگەری ئابووریی بردوە لە ژیانی کۆمەڵگادا، ئیسلام (١٢٠٠) ساڵ پێش چاو بە دنیا هەڵێنانی مارکس ئەو ڕاستی یەی ڕاگەیاندوە و دەیان دەقی ئیسلامیمان هەن لەو بارەوە بەس ئێستا دەرفەتی خستنە ڕوویانمان نیە[1]

(١) لە وتووێژی پێنجەم دا کە ئەڵقەی پێنجەمی ئەم زنجیرەیە و تەرخان کراوە بۆ توێژینەوەی مەسەلەی دادگەری کۆمەڵایەتی هەندێك لەو دەقانە خراونەتە ڕوو.

٢- موسڵمانان حەوجێی ئەوەی نین بۆ خاتری وەی ڕەزامەندی خوا و بەهەشتی بەرین وەدەست بێنن، واز لە ژیانی دنیا بێنن و دەست بدەنە گۆشەنشینی، چونکە لە ڕێبازی ئیسلام دا دژایەتی و ناکۆکی لە نێوان دنیا و دوا ڕۆژدا نیە، بەڵکو هەر کامێکیان پێویستی بەوی دیکەی هەیە و یەکدی تەواو دەکەن.

٣- موسڵمانەتی و خواناسی پلە پلەیە و پلەی هەرێ خوارێی ئەوەیە کە لە ترسی دۆزەخ و بە ئومێدی بەهەشتێ بێ، بەڵام کاتێك موسڵمان بە پەیژەی خواناسی دا پێهەڵا دەچێ و بەرەو ژوور دەڕوات، تەنیا بەجێ هێنانی ئەرکی بەندایەتی و ڕازی کردنی خوا دەبێتە پاڵنەر و ئامانجی پابەند بوونی بە بەرنامەی خوداوە، واتە بڕواداری کامڵ و تەواو ئەو کەسەیە کە چاو لە غەیری خوا بپۆشێ و تەنیا بۆیە خوا بپەرستێ و گەردن کەچی ی بۆ بکات، چونکە خۆشی دەوێ و لەزەت و چێژ لەو فەرمانبەریی و خواپەرستی یە وەردەگرێ و خۆی بە قەرزدار و منەت بار دەزانێ و خوای بێ هاوتاش بە شیاوی پەرستن[1]

_ کەواتە بەرزترین پلەی موسڵمانەتی و خواپەرستی بریتی یە لە ئایدیالیسم.

+ ئیسلام ئیسلامە نە ئایدیالیسمە و نە ماتریالیسم.

_ وا دیارە ئەو ئیسلامەی تۆ ئیسلامێکی سەربەخۆ و جوێیە لەوەی ئێمە دەیناسین !!

---

(١) شۆڕە ژنی خواناس (رابعة العدوية) فەرموویەتی: نە لە ترسی دۆزەخ و نە بۆ خۆشی بەهەشتێ خوا ناپەرستم، بەڵکو بۆیە دەپەرستم چونکە ئەو خوامە و منیش بەندەمی !!

+ برا گیان ئەو ئیسلامەی من لە ئەنجامی حاڵی بوون و تێ گەیشتنم دا لە قورئان و سوننەتی پێغەمبەرﷺ ، بۆم دەرکەوتوە ئاوایە، ئەمما بریا بۆم ساغ بووبایەوە تۆ لە چ سەرچاوەیێکەوە بۆت دەرکەوتوە کە ئیسلام بریتی یە لە ئایدیالیسم (المثالیة)

یەکێك لە دانیشتوان گوتی:

_ کاکە وا مەزانە مامۆستا (_) هیچ لە ئیسلامەتی یە نازانێ، هێندەی مەلایەکی دوازدە عیلم شارەزایە ! وەختی خۆی لە کن مەلاش دەرسی خوێندوە !

+ بەڵێ بەڵێ دیارە کە بەقەد مەلایەکی دوازدە عیلم دەزانێ، بۆیە ئاوا لە ئیسلام حاڵی بووە !.

یەکێکی دیکە لە دانیشتوان گوتی:

_ وەڵڵا ئەوە یەك ببیستم کە ئیسلام ڕێبازێکی سەربەخۆیە و نە ئایدیالیسمە و نە ماتریالیسم، باشە کاکە ئەگەر زەحمەت نەبێ بۆمان ڕوون ناکەیەوە چۆن ئیسلام نە ماتریالیسمە و نە ئایدیالیسم ؟!!

+ بەرێ وەڵڵا بە چاوان، برایان ئیسلام وەبەر پێڕی ئایدیالیسم ناکەوێ چونکە بڕوای بە واقیعیپەتی ئەم جیهانە ماددی یە و دیاردە سروشتی یەکان هەیە و بوون (وجود) لە چوارچێوەیەکی فیکری ڕووت دا کورت هەڵنایەنێ و بە چاوی بایەخ پێ نەدان و بە کەم سەیر کردن نارِوانێتە لایەنە ماددییەکانی ژیان و لە ڕێچکەی ماتریالیسم پتر باوەڕی بە جیهانی بەرهەست هەیە و لەویش زیاتر شوێن کەوتووانی هەڵدەنێ بۆ مەیسەر کردنی دیاردە سروشتی یەکان لە ڕێی پەی بردنەوە بە یاسا و دەستوورەکانی بوونەوەر، بە هیوای ئەوەی کەڵکیان لــێ وەرگرن و شەقڵێکی کاریگەر بخەنە نێو ژیانەوە و

لەبەرەو ژوور بردنی ئاستی ژیار و ئاوەدانی[1] مرۆڤایەتی‌ی‌دا پشکی خۆیان ڕەگەڵ خەن، ئاشکراشە کە ئایین و بەرنامەیەکی وا بە هیچ ڕەنگێك ڕەوا نیە پێ‌ی بگوترێ ئایدیالیسم.

(١) دەقی ئیسلامی لەو بارەوە یەکجار زۆرن بۆ وێنە:

خوای کاربەجێ لە سوورەتی (هود)دا دەفەرموێ:

﴿ وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَاقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنَ الأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ ﴾ _٦١_.

واتە: بۆ کن نەتەوەی (ثمود) سالحی برایانمان نارد ﷺ پێ‌ی گوتن: گەلۆ خوا بپەرستن غەیری وی چ پەرستراوی دیکەتان نین، ئەو لە زەوی‌دا خولقاندوونی و ئاوەدان کردنەوەیشی عایدی ئێوە کردوە، دە داوای لێبوردنی لێ بکەن و تۆبە بکەن، بە ڕاستی پەروەردگارم فرە نیزیك و بە دەنگەوە هاتوە.

دەبینین لەم ئایەتەدا (صالح) سەلامی خوای لێ بێ بە گەلەکەی دەڵێ: خوای کاربەجێ ئاوەدان کردنەوە و بنیات نانی شارستانەتی لەسەر زەوی‌دا بە ئێوە سپاردوە ! بە ڕاستی مرۆڤ هەتا لە وشەی (استعمرکم) ورد دەبێتەوە زیاتر ئەو وشە و زاراوانەی بەزەین دا ڕادەبرن کە پەیوەندییان لەگەڵ ئابووری و سیاسەت و پیشەسازی و بازرگانی و هتد هەیە، چونکە وشەی (استعمار) کە هەوەڵ جار نووسەرە عارەبەکان دوایش ئێمە بە هەڵە لە بری ئیمپریالیزم و داگیرکەر بەکاری دێنین، مانا ئەسڵی و ڕاستیەکەی بریتی یە لە "ئاوەدان کردنەوە" تەنانەت ئێمەی کورد زمان هەتا ئێستاش وشەی (تەعمیر) بە مەبەستی چاکردن و بووژاندنەوە بەکاردێنین.

کەسیش ناتوانێ لەوە لامل بێ کە ئاوەدانی و ژیار بە بێ پەرەپێدانی هەموو بابەتەکانی زانست لە زیندە خەونێ بەولاوە چیدی نیە، کەواتە بەرنامەی خوا کە فەرمان بە ئینسان دەکا زەوی ئاوەدان بکاتەوە و شارستانیەتی تێدا بنیات بنێ هەر لەو کاتیش دا فەرمانی پێ کردوە کە لە گشت بوارەکانی زانست دا کارامە و پسپۆڕ و شارەزا بێ، ئایینێکی ئاواش ئەوپەڕی نەفامی و سادەبیری ی نەبێ ڕێ بە مرۆڤ نادات تۆمەتی گرنگی نەدان بە ژیانی پاڵ داتە لا.

ئەو نەفام و ساویلکانە وا دیارە بێ خەبەرن لەوە کە ئیسلام تەنانەت لە ڕۆژی هەینی دا _ کە جێژنی موسڵمانان و ڕۆژی کۆنگرە بەستنیانە _ بە موسڵمانانی فەرموە کە دوای نوێژی

به دووکار و پیشەیان دا برۆن، ئاشکراشە کە دەست بزاوتن و ئیش کردن ڕەگ و شادەماری ئاوەدانی و ژیارە

﴿ فَإِذَا قُضِيَتْ الصَّلاَةُ فَانتَشِرُوا فِي الأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ ﴾ الجمعة _١٠_.

وە وا دیارە ئەوانە بێ خەبەرن کە ئیسلام دەڵێ: خوا زەوی بۆ بەردەست کردون دەبرۆن بە نێو گرد و نشێوەکانی دا و سوود لە نیعمەتەکانی خوا ببینن.

﴿ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الأَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ﴾ الملك _١٥_.

وە بێ ئاگان لەوە کە ئیسلام دەڵێ: حەلاڵ ترین ڕۆزی ئەوەیە کە بابایەکی وەستاو خاوەن پیشە وەدەستی هێنابێ ((احل ما اكل العبد كسب الصانع اذا نصح))رواه احمد. وە ئاگایان لەوە نیە کە ئیسلام دەڵێ: بازرگانی ڕاستگۆ لەگەڵ شەهیدان و پیاو چاکان دا حەشری دەکرێ: ((التاجر الصدوق يحشر يوم القيامة مع الصديقين والشهداء)) رواه الترمذي. وە نەیان بیستوە کە لە ڕێبازی ئیسلام دا موسڵمانی خاوەن پیشە ئازیزی خوایە: ((ان الله يحب المؤمن المحترف)) اخرجه الطبراني.وە بێ ئاگان لەوەی کە لە ڕوانگەی ئیسلامەوە تێکۆشان لە پێناوی خۆ ژیاندن و حەوجێ نەبوون بە خەڵکی ، وەیان لە پێناوی دایك و باب و منداڵ و خێزان دا تێکۆشانە لە ڕێی خوادا: ((ان كان يسعى على نفسه ليكفها عن المسئلة و يغنيها عن الناس فهو في سبيل الله، وان كان يسعى على ابوين ضعيفين او ذرية ضعاف ليغنيهم و يكفيهم فهو في سبيل الله..)) اخرجه الطبراني. وە بێ خەبەرن لەوەی کە ئیسلام بە ئیشی لام سەلایی و نارێك و پێك قایل نابێ ، دەڵێ سەلیقە و وردەکاری لە ئەنجام دانی ئیش وکارتان دا بەکاربێنن چونکە خوای زانا ئیشی ڕێك و پێك و پڕ وردەکاری خۆش دەوێ: ((ان الله يحب اذا عمل احدكم عملا ان يتقنه)) اخرجه البيهقي.

ئەوە سەبارەت بە مشوور خۆری ئیسلام و بە تەنگەوە بوونی بۆ بەرەو پێش بردنی ژیار و پێهەڵا بردنی ئاستی ژیان و گوزەران، ئەمما سەبارەت بەوەی کە ئیسلامەتی وەك شتێکی واقیعی و بەرچاو لە جیهان دیاردە سروشتیەکان دەفکرێ و میسالیـانە بە سێبەر و خەیاڵیان دانانێ، دەقی ئیسلامی لەو بارەوە زۆرن خوای باڵا دەست و بێ هاوتا دەفەرموێ

﴿ أَفَلاَ يَنْظُرُونَ إِلَى الإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ، وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ، وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ، وَإِلَى الأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ" ﴾ (الغاشية ١٧، ١٨،١٩، ٢٠)

واتە: ئەرێ بۆ ناڕوانئە حوشترێ چۆن خولقێنراوە ، وە ئاسمان چۆن بلند کراوە، وە چیاکان چۆن داکوتراون، وە زەوی چۆن پان و پۆڕ کراوە؟ دەبینین لێرەدا خوای مەزن بە لۆمە کردنەوە دە ئینسانەکانەوە دەخوڕێ، کە لەو دیمەن و دیاردە سروشتی یانە ورد بنەوە و تێیانەوە ڕامێنن و

پەی بە نهێنی یەکانیان بەرن، لە جێیەکی دیکەدا خوای زانا و قسە لەجێ ئاوا بە بەندەکانی دەفەرموێ

﴿ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ (٥٨) أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ (٥٩) نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ (٦٠) عَلَى أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ (٦١) وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَى فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ (٦٢) أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ (٦٣) أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ (٦٤) لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ (٦٥) إِنَّا لَمُغْرَمُونَ (٦٦) بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ (٦٧) أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ (٦٨) أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ (٦٩) لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ (٧٠) أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ (٧١) أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُونَ (٧٢) ﴾ الواقعة من ٥٨ الى ٧٢.**

یانی: ئایا سەرنج تان نەداوەتە ئەو تۆو (مَنـّي)ەی دەی ڕێژن، ئایا ئێوە وەدی دێنن یان ئێمە؟!.. ئایا لەوە ورد نەبوونەوە کە دەی چێنن، ئێوە دەی ڕوێنن یان ئێمە ؟!.. ئایا ئەو ئاوەتان دیوە کە دەیخۆنەوە، ئێوە لە هەورانی دێننە خوارێ یان ئێمە ؟!..

ئایا لەو ئاگرە ڕاماون کە هەڵی دەکەن، ئایا ئێوە دار (سووتەمەنی)ە کەیتان ڕەخساندوە یان ئێمە ؟!

لەم کۆمەڵە ئایەتەش دا خواوەند دەیەوێ چاوو مێشکی بێ ئاگا و خەواڵووی ئادەمی بێدار کاتەوە و بە پریشکی چەند تابلۆیەکی زێدە دلڕفێنی سروشت خەوی لێ بڕەوێنێ، ئەو تابلۆیانەش ئەمانەن: چۆنیەتی دروست بوونی مرۆڤ ، ڕووانی ڕووەك و کشت و کاڵ، ئاوو باران بارین، ئاورو سووتەمەنی، کەواتە سەرجەمی ئەو دیاردە سروشتی‌یانەی لە دوو کۆمەڵە ئایەتی سوورەتی (الغاشیة) و (الواقیعة) دا دەبینرێن هەشت دیاردەی سەرەکین:

١- ئـاژەڵ (حوشتر) ٢- ئاسـمان ٣- شـاخەکان ٤- زەوی

٥- مرۆڤـ ٦- کشت و کاڵ ٧- ئـاو ٨- ئـاگر.

جا ئێستا دەمەوێ سەرنجێکی قووڵ تر لەوان دوو کۆمەڵە ئایەتان بدەین و زیاتر بۆیان ڕۆچین:

ئایەتی یەکەم کە قسە لە دیاردەی یەکەم (ئاژەڵ) دەکات، ئاوا لـێی دەدوێ:

ئەوە سەیری حوشترێ ناکەن چۆن دروست کراوە؟.

باشە دەبێ بۆچی ئەم شێوازە تەعبیرە بەکار هێنرابێ؟ ئایا ئەگەر گریمان ئایەتەکە ئاوا بایە "انظروا الی الابل" تەماشای حوشترێ بکەن، چ جیاوازی‌یەکی دەبوو لەگەڵ شێوە تەعبیری ئایەتەکەدا؟! لە وەڵام دا دەڵێین: فەرقێکی زۆر هەیە لە نێوان ئەم دوو شێوە تەعبیرەدا چونکە

که گوترابا (سەیری حوشتریّ بکەن) هەر هێندە پێویست بوو نیگایەك ببخشێرێ بە کەلەش و سەروسەکوتی حوشترێ دا ئاوێ بێنە و دەستان بشۆ، بەلاّم کە گوترا (ئەوە چما سەیری حوشترێ ناکەن چۆن خولقێنراوە ؟!) دوو یاسای نوێ سەر هەلدەدەن:

یەکەم: کە لە ڕستەی (أفلا ینظرون) دا سەر هەلدەدات، ئەوەیە کە بابای دوێنراو (مخاطب) وریا دەکاتەوە کە دەبوو لەمەوپێش ئەو کارەی بەجێ هێنابایە، چونکە تۆ کە بە یەکێکت گوت: ئەوەبۆ فلاّن ئیشە ناکەی؟ مەبەست ئەوەیە کە دەبوو پێشتر کردبای.

دووەم: کە لە ڕستەی (کیف خلقت)دا سەرهەلدەدات ، ئەوەیە کە تەماشا کردنی بەتەنێ بەس نیە، چونکە تۆ کاتێك بۆت دەردەکەوێ کە فلاّنە ئاژەلّ یان فیسارە ئامێر چۆن دروست کراوە، کە بە سەرنج دانی سەرپێیی وازنەیەنی و بۆی بچیە نێو دەریای وردبوونەوەی و لێکۆلێنەوەی عیلمیانە و ئەزموونی یانە. دە ئێستا خوێنەری بەرێز: ئەم سەرنج گرتن و توێژینەوەیەی کە لەبەر تیشکی ئایەتی یەکەم دا سەبارەت بە دیاردەی یەکەم (ئاژەلّ) کردمان، بیکە بە سەنگی مەحەکی گشت دیاردەکانی دیکە و بزانە چ ئەنجامێکت دەسگیر دەبێ و بە چ ئاکامێك دەگەی !

بزانە: چما لە دیاردەی دووەم (ئاسمان)دا نەگوتراوە (سەیری ئاسمانێ بکەن) و بێژراوە (چما سەیری ئاسمانێ ناکەن چۆن بلند کراوە؟) وە لە دیاردەی سێیەم (شاخەکان) دا نەگوتراوە (تەماشای شاخان بکەن) و گوتراوە (بۆ سەرنجی شاخان نادەن چۆن داکوتراون؟)، وە لە دیاردەی چوارەم (زەوی)دا نەگوتراوە (سەیری زەوی بکەن) و گوتراوە: (بۆ لە زەوی نافکرن چۆن پان ڕاخراوە؟)، وە لە چوار دیاردەکەی دیکەدا بۆچی هەر بە هێندێ لێ نەگەڕاوە کە بلێ: تەماشایان بکەن و بیرو زەینی مرۆڤ پاشە و پاش کشێنراوەتەوە بۆ دوای دوایە و بەو جۆرە لە دیاردەی (مرۆڤـ)دا قۆناغی هەوەلّی دروست بوونی کە حالّەتی تۆو (مَنّي)ایەتی یە دەخرێتە بەرچاوو، لە دیاردەی (کشت وکالّ)دا دوو قۆناغی چێندران و سەوز بوون و لە دیاردەی (ئاو) دا مەسەلەی هەورو باران بارین و لە دیاردەی (ئاگر)یش دا باسی داروبار و سووتەمەنی یەکەی کراوە ؟!!

ئایا ئەگەر هیچ چەمکێك لەو جۆرە شێواز و تەعبیرە بفامرێتەوە ئەوە نیە کە ئیسلام هەر بە هێندێ ڕازی نابێ مرۆڤ بە شێوەیەکی سەرپێیی و سەیری دیاردە سروشتییەکانی دەوروبەری بکا و، دەیەوێ لەسەر بنچینەی زانیاری و ئەزموون تێیانەوە ڕامێنێ و، بزانێ چۆن چۆنی هاتوونە دی و لەچی پێك هاتوون و چۆن کار دەکەن ؟!

ئایا بۆ خاتری وەی بزانین حوشتر _کە نموونەیە بۆ عالەمی ئاژەلّ_ چۆن و لە چی دروست بووە و، ئاسمان چۆن بەرز کراوەتەوە و، شاخەکان چۆن داکوتراون و زەوی چۆن ڕاخراوە و،

بەڵێ ڕەوا نیە تۆمەتی میسالیێتی بۆ ئینسانی مسوڵمان ساز بکرێ و قوڕی ئایدیالیسم بە نێوچاوانی ئیسلامەوە بنرێ ، چونکە ئیسلام هانی مرۆڤ دەدا و لە هاندانیێش بەولاوە لەسەریشی پێویست دەکا کە لە قاوغ و قەپێلکی شەخسی خۆی بێتە دەرێ و لەگەڵ دەوروبەردا پەیوەندی یەکی

مرۆڤ چۆن لە تۆو (مَنّي)ی دروست دەبێ و، ڕووەك چۆن شین دەبێ و دەڕوێ، ئاو چۆن لە باران و باران چۆن لە هەور پەیدا دەبێ و ، ئاور چۆن لە ئەنجامی سووتاندنی سووتەمەنی‌یدا دێتە دی _ بەڵێ ئایا بۆوەی چۆنیەتی دروست بوون و پێکهاتنی ئەم دیاردانە بزانین و وەك ڕوونیشمان کردەوە زانینیان خواست و داواکاریی خوایە _ ئایا هەموو زانیاری‌یەکانی پزیشکی و دەروون ناسی (سایکۆلۆجیا) و توێکاری (فسیۆلۆجیا) و زیندەوەرزانی و ڕووەك ناسی و زەوی ناسی (جیۆلۆجیا) و گەردوون ناسی و کیمیا و فیزیا، لازم و پێویست نین بۆ ئەوەی بتوانین بە دەنگ بانگی خواوە بچین و چۆنیەتی دروست بوون و کارکردنی دیاردە سروشتی‌یەکانی دەروبەرمان بزانین ؟!!

مادام وابێ ئێستا دەتوانین بە ڕاشکاوی ڕای گەیەنین:

کە فێر بوون و سوود وەرگرتن لە هەموو زانیاری یە سروشتی‌یەکان (العلوم الطبیعیة) لەسەر کۆمەڵگای ئیسلامی فەرزە، چونکە وەك لە تەفسیر و ڕاڤە کردنی دوو دەستە ئایەتی سووڕەتی (الغاشیة و الواقیعة)دا بۆمان ساغ بۆوە، زانین و پەی بردن بە دیاردە سروشتی یەکان داواکاری خوایە، ئینجا وەك پێشتر ڕوون بۆوە زانیمان کە پەی بردن بە دیاردە سروشتی یەکان بە سەرنج دان و تێ ڕوانینی هاکەزایی و سەرپێ‌یی شتێکی چاوەڕوان نەکراوە، بەڵکو شارەزایی و پسپۆری لە هەموو لقەکانی زانیاری دا بۆو مەبەستە پێویستە، ئینجا بە دەردی زانایانی (اصول الفقه) دەڵێن: "ما لا یتم الواجب الا به فهو واجب" هەر شتێك بەجێ هێنانی فەرزێکی پەکی لەسەری بکەوێ دەبێتە فەرز، کەواتە: زانین و فێر بوونی ئەو زانیاری‌یانەی پێویستن بۆ ناسین و پەی بردن بە دیاردە سەرنج ڕاکێش و پر وردەکاری‌یەکانی بوونەوەر لەسەر ئۆممەتی ئیسلامی فەرزە _ ناڵێین لەسەر هەر موسڵمانێك چونکە لە توانا بەدەرە _.

ئەوەی گوتمان رایەکی شەخسی نیە و زانایانی ئیسلامی لەسەر ڕێك کەوتوون.

پێم وایە ئەم برە توێژینەوەیە بەسە _ هەر چەند لوێچێکیشە لە تەغارێك _ بۆ وەدرۆ خستنەوەی ئەو نەفام و سادە بیرانەی کە دەڵێن: ئیسلام بیرو باوەڕێکی میسالی یە و بڕوای بەم جیهانە ماددی یە بەرهەستە نیە و لەگەڵ ڕەوتی بەرەو پێش چوونی کاروانی مرۆڤایەتی دا ناسازێ.

کاریگەرانەی هەبێ و فەیلەسووف ئاسا نەچێتە نێو بورجێکی عاجی یەوە و بڵێ هەر هێندە لە دنیایەدا هەیە کە بۆ خۆم بیری لێ دەکەمەوە هەستی پێ دەکەم و هەر لەگەڵ چاوم لێك نان هیچ شتێك لە گۆڕێدا نامێنێ.

ئەوە سەبارەت بە (ئایدیالیسم)[1] نەبوونی ئیسلام، ئەمما سەبارەت بە (ماتریالیسم)[2] نەبوونی، شتێکی بەڵگە نەویستە کە ئیسلام ناڵێ مادده ئەزەلی یە و بوونەوەر بێ پەروەردگار و سەرپەرشتە و ئینسان وەك کەری خوێڕی بەرهەڵدای وەڵاتی کراوە.

بەڵکو دەڵێ: مادده خوای بەدی هێنەر خوڵقاندوویەتی و، بوونەوەر پەروەردگاری خاوەن بەزەیی و بەخشندە بەڕێوەی دەبا و مرۆڤیش جێگری

---

(١) وشەی ئایدیالیسم (المثالیة)، لە بنەڕەت دا یۆنانی یە لە سێ بەشان پێك هاتوە (ئیدە) واتە تێڕوانین، (ئەل) کە ئامرازی نسبەتە، (ئیسم) واتە: مەکتەب و بەرنامە. ئایدیالیسم بە شێوەیەکی گشتی بەو چەشنە فەلسەفەیە دەڵێن کە چەمکە زەینی‌یەکان (المفاهیم الذهنیة) بە سەرچاوەی پەی بردن بە دەوروبەر حسێب دەکات. بێگومان ئەم وشەیە بە زۆر مەبەستی جوێ جوێ بەکارهێنراوە.

بۆ وێنـــە هەر کام لە ئەفلاتوون و دیکارت و هیگل بە واتایەکی تایبەتی و جیا لەوانی دیکە بەکاری هێناوە، بەڵام ئەو چەمکەی کە مارکسیستەکان لە دڵی دەگرن لە کاتی بەکارهێنانی دا بۆ ئیسلام ئەو چەمکەیەتی کە (بارکلی) مەبەستی بووە، (ئایدیالیسم)ی بارکلیش بە کورتی بریتـــی یە لە

بە نەبوو و هیچ سەیر کردنی جیهانی مادده و دیاردە سروشتی یەکان، تەنیا لە کاتێك دا نەبێ کە ئاوەز (عقل) هەستیان پێ دەکات، واتە: بوونەوەر هەر بە نسبەت کەسێکەوە هەیە کە بیری لێ دەکاتەوە !!

تەماشای کتێبی (پیرامون ایدیالیسم و رئالیسم) بکە، نوسراوی محمد تقی مصباح.

(٢) وشەی (ماتریالیسم)یش ڕاست وەك (ئایدیالیسم)ەو لە سێ بەشان دروست بووە (ماتەر) واتە: مادده، (ئەل) وە (ئیسم)، کە بە کورتی ئەمە مانا و چەمکەکەیەتی: مادده پەرستی و بێجگە لە ڕواڵەت و دیاردە بەرهەستەکان بڕوا نەبوون بە هیچی دیکە

خوایه و له لایەن ویەوه بەرنامە و پەیڕەوی ژیانی بۆ ڕەوانە کراوه و ڕێنمایی کراوه.

_ کەواتە قسەی من ڕاستە کە دەڵێم: ئیسلام بیرێکی میسالی یە

+ بۆچی ؟!

_ چونکە لە دنیادا تەنیا دوو جۆرە بیروباوەڕ هەن: یەکەم (ماتریالیسم) ئەوی دیکەش (ئایدیالیسم)، تۆش بۆ خۆت گوتت: ئیسلام (ماتریالیسم) نیە مادام وابێ دانت پێداهێناوه کە (ئایدیالیسم)ە.

+ برا گیان هەڵەی ئێوه لەوە دایە کە هەر بەرِبەی خۆتان دەپێون و بەس لە ڕوانگەی تایبەتی خۆتانەوه سەرنجی دنیا دەدەن، بێ ئەوەی بزانن خەڵکی دیکە چ دەڵێ و چ ناڵێ.

ئەو قسەیە کە دەڵێ لە دنیادا تەنیا دوو جۆرە بیروباوەڕ هەن، تەنیا قسەی هەگبە و گیرفانی بیردۆزی پووچی خۆتانە، مرۆڤیش چاك نیە هێندە مەغروور و لەخۆبایی بێ کە بێجگە لە قسەی خۆی ئی کەسی دیکەی بە گوێدا نەچێ، من کاتێك دەڵێم ئیسلام نە ئایدیالیسمە و نە ماتریالیسم دیارە لە ڕوانگەی دەلاقەیەکی دیکەی جودا لەوەی ئێوەڕا سەرنجی مەسەلەکە دەدەم ، بێگومان بەڵگەشم بۆ هێنانەوە بۆ سەلماندنی میسالی نەبوون و ماتریالیسم نەبوونی ئیسلام، کە پێم وایە ئەگەر بە ویژدانەوه گوێتان لە قسەکانم ڕاگرتبێ بایی قەناعەت پێ هێنانی دەکرد.

یەکێك لە دانیشتوان گوتی:

_ بە ڕاستی پیاو هەقێ بڵێ قسەکانت بەڕێ و جێن، ئەمما پیاو درۆیە نەکات، ئێستاش بەوەی ئیقناع نەبووم کە ئایینی ئیسلام وەبەر شتاق لە ئایدیالیسم و ماتریالیســمان ناکەوێ.

+ کوڕینە مەسەلەیەکی زێدە بایەخ دار ماوە، نەخراوەتە سەرخوانی باس و گفتوگۆ، پێم وابێ هەر ئەویشە ئێوەی درِ دۆنگ کردوە، ئەو مەسەلەیەش ئەمەیە:

ئێمە کە دەڵێین ئیسلام نە ئایدیالیسمە و نە ماتریالیسم، مەبەستمان ئەوە نیە کە ئیسلام هیچ شتێکی هیچ کامیانی قبووڵ نیە، نەء چونکە ئیسلام لە سۆنگەی ئەوەوە کە ڕاستەو هەموو لایەنەکانی ڕاستی ی تێدایە، زۆر جاران لەگەڵ گەلێك لە ڕێچکەکان دا لەو لایەنانەیان دا کە ڕاستن یەك دەگرنەوە و پێك دەگەنەوە، بۆ وێنە: مارکسیزم کە ڕێچکەیەکی ماتریالیستی یە ئیسلام لە هەندێك لایەنی دا لەگەڵی دا یەك دەگرێتەوە، وەك لەسەر کردنەوەی هەژاران و وەدەنگ هاتن لەسەریان و چەسپاندنی دادگەری کۆمەڵایەتی و بایەخ دان بە ئابووری و بە گرنگ سەیر کردنی زانیاری و تەکنۆلۆجیا[1]

---

(١) لێرەدا پێویستە دوو تێبینی بخرێنە ڕوو:

یەکەم ئەو لایەنانەی کە ئیسلام تێیان دا لەگەڵ مارکسیزم پێك دەگاتەوە ئیسلامەتی لەو چاخانەدا کە بە چاکی بەڕێوە براوە توانیویەتی بیانهێنێتەدی و لە دنیای واقیع دا بیانچەسپێنێ ، بەڵام ڕێچکەی کۆمۆنیزم هەرچەندە لە ڕواڵەت دا ئەو شتانەی کردونە دروشمی خۆی بەڵام لە ڕاستی دا تەنیا دروشمێکی بێ نێوەڕۆك و قسەی پڕۆپاگەندەیین و هیچی دیکە، باشترین بەڵگەش بۆ سەلماندنی ئەو قسەیە ئەوەیە کە بیردۆزەی مارکسیزم تەنانەت لە چاخی زێڕینی دا کە گەورەترین دەسەڵات پاڵپشتی کردوە نەیتوانیوە نێوەڕۆك بە دروشمەکانی ببەخشێ

دووەم :- ئەو شتانەی کە ئیسلام و کۆمۆنیزم تێیان دا بەشدارن مەرج نیە لە هەردووکیان دا بەیەك پێوەر بپێورێن و یەك شێوازی چارەسەر کردنیان بۆ ڕۆنرابێ.

دیسان لە بیری (ئایدیالیسم)یش دا چەند خالێکی ڕاست هەن کە ئیسلام پشکی تێیان دا هەیە، وەك باوەڕ بە خوا و دیوی نەدیتراوی بوونەوەر.

بەکورتی : ئیسلام هەموو لایەنە ڕاست و تەواوەکانی (ماتریالیسم) و (ئایدیالیسم)ی تێدایە و پاك و بێ خەوشیشە لە گشت لایەنە سەلبی و هەڵە و پەڵەکانی هەردووکیان.

برایان: ئاوا دەبینین" نە پێناسەی ماتریالیسم بەسەر ئیسلام دا دێتە جێ و دەچەسپێ، وە نە پێناسەی ئایدیالیسم، کەواتە ئیسلام شتاق لەم دووانە نیە، بەڵکو پێویستە بڵێین: ئیسلامەتی بەرنامە و مەکتەبێکی سەربەخۆو تاقە و هەموو یاسا و دەستووره بە کەڵك و سوود بەخشەکان دەگرێتەوە نێو خۆی و لە هەموو لەکە و ناتەواویەکیش بەری یە و پاك و بێ گەردە.

وە ئیسلام بڕوای بە هەموو ئەو دیاردانە هەیە کە لە دنیای واقیع دا هەست بە شوێنەواریان دەکرێ یان ڕاستەوخۆ هەستیان پێ دەکرێ، جا کەیفێ خۆیەتی ئەو دیاردانە دەکەونە نێو چوارچێوەی دنیای بەرهەست و ماددی یەوە واتە (فیزیکی)، یاخود دەکەونە نێو جوغزی جیهانی مەعنەوی و غەیبی یەوە، واتە (میتافیزیکی)[1]

_ من ئێستاش هەر ڕای گۆڕینم هەیە.

---

(١) وشـەی (میتافیزیك) یۆنانی یە و لە بنج دا (متاتافوسیکا) بوە، واتە ئەو دیوی سـروشت ، کاتی خۆشی ئەو زاراوەیە بۆ بەشـێك لە فەلسـەفە بەکارهێنراوە کە دەربارەی خوا و فریشـتە و جیهانی غەیبی دەدوێ ، ئەم پێناسـەیەم لە کتێبی (جهانبینی) وەرگرت لاپەڕە (٢٦)، محمـد تقی مصـباح

+ کامە؟

_ ئەو ڕایەی کە دەڵێت: ئیسلام بیروباوەڕێکی میسالی یە.

+ لەبەرچی؟

_ چونکە ئینسانی ئایدیالی (مثالي) بەو کەسە دەڵێن کە شتە مەعنەوی و غەیبی یەکان وەپێش دیاردە ماددییەکان دەخات لە کاریگەریدا بێ گومان ئێوەش هەروا دەکەن.

+ هەرچەندە ئێوە کاتێك زاراوەی "ئایدیالیسم" بۆ ئیسلام بەکاردێنن ئەو چەمکەی لە دڵی دەگرن کە دەربارەی دواین و دەرمان خست کە ئیسلام لـێی بەری‌یە[1]، بەڵام ئەگەر_گریمان_مەبەست تان لە میسالیەتی ئیسلام ئەو چەمکەی بێ کە گوتت، ئێمە دەڵێین و لەمەوپێشیش گوتمان: ئیسلام لەگەڵ هەموو لایەنە ڕاست و تەواوەکانی ڕێچکەکان دا یەك دەگرێتەوە جا ئەو لایەنە ڕاستە دەکەوێتە بەر قەڵەمڕەوی ئایدیالیسم یان ماتریالیسم.

لەوەش دا کە ئیسلام دەڵێ شتە مەعنەوی و غەیبی یەکان ماددە و ڕواڵەتەکانی دەخەنە ژێر ڕکێفی خۆیانەوە و کاریان تێ دەکەن، چەند ڕاستی یەك هەن نابێ لێیان بێ ئاگا بین:

(١) ئەگەر مەبەست لە شتە مەعنەوی یەکان و غەیبی یەکان پەروەردگاری مەزن بێ، ئەوە شکی تێدا نیە کە لە ڕوانگەی ئێمەی بڕوادارەوە بوونەوەر و هەرچی تێدایە زادەی ئیرادە و زانیاری و توانا و بەزەیی پەروەردگارە، واتە: خوا نەك هەر کار لە ماددە و دیاردەکانی دەکات و

(١) کە بریتی یە لەوەی گوایە ئیسلام باوەڕی بە جیهانی بەرهەست و دیاردە سروشتی یەکان نیە و تەنیا دان بە هەبوونی شتە مەعنەوی و غەیبی یەکان دا دێنێ.

دەیان خاتە ژێر قەڵەمڕەوی خۆیەوە، لەوەش وەولای کەوێ ئەگەر خوای کاربەجێ ئیرادەی نەکردبایە هەر دروست نەدەبوون و لە تاریکی نەبوون (عدم)دا بە بێ سەر و شوێنی دەمانەوە.

(٢) بەڵام ئەگەر مەبەست گیان و ژیری و سیفەتە مەعنەوی یەکان بێ، دەڵێین: ئیسلام دەڵێ گیان و ژیری و سیفەتە مەعنەوییەکان ڕۆڵی سەرەکی و بنەڕەتی دەگێڕن لە ژیانی مرۆڤ دا و بە بێ وان جەستە هیچ فەرقی نیە لەگەڵ گاشەیەك دا ئەمما وێڕای ئەوەش ئیسلام دەڵی لە نێوان لایەنی مەعنەوی و ئینسان و لایەنی ماددیدا پەیوەندی و کارلێك کردنێکی دوو سەرە هەیە، واتە هەر کامێکیان کار لەوی دیکە دەکات.

_ باشە ئیسلام ڕای چیە سەبارەت بەو قسەیەی مارکسیزم کە دەڵێ هەموو دیاردە کۆمەڵایەتی یەکان لە ئایین و فەلسەفە و ئەدەب و هونەر و سیاسەت و هەتا (ژیری) یش زادەی پەرەسەندن و بەرەو پێش چوونی ماددە و ڕواڵەتەکانن، بە واتایەکی دی مارکسیزم دەڵێ: کۆمەڵگا بەرهەمی کێشەی چینایەتی یە، ئەو کێشەیەی کە هەڵقولاوی باروزروفی ئابورییە، دیارە ئابووریش ڕیشە و بنجەکانی بریتین لە هۆیەکانی بەرهەم هێنان (وسائل الانتاج)، کەواتە هۆیەکانی بەرهەم هێنان دینەمۆ و وەگەڕخەری ڕەوڕەوەی مێژوو عامیلی پەرەستاندنی کۆمەڵگان[1]

---

(١) (ئەنگلس) کە هاوڕێی زۆر نزیکی مارکس و دووەمین دامەزرێنەری مارکسیزمە دەڵێ: "بارودۆخی ئابووری و ئەو شێوە کۆمەڵگایەی کە بە شێوەیەکی حەتمی لەوی‌یەوە پەیدا دەبێ لە هەر قۆناغێکی مێژوویی دا، بنچینەی مێژووی سیاسی و فیکری ئەو قۆناغە مێژوویی یەیە.

+ ڕای ئیسلام لەو بارەوە ڕاست بەراوەژووی مارکسیزمە.

_ چۆن؟

+ جارێ بەری هەموو قسان ئیسلام ئەو قسەیەی مارکسیزم " کە بارودۆخی ئابووری بە بنچینە و سەرچاوەی هەموو دیاردەکانی کۆمەڵگا دادەنێ، بەوڕینە و قسەی ئینسانی لەخەوێدا ترساوو گەشکە گرتوو حسێب دەکات، چونکە مارکسیزم لەسەر بنچینەی مرۆڤ بە ئاژەڵ حسێب کردن ئەم قسەیەی کردوە، ئاشکراشە کە بیردۆزەی مرۆڤ بە ئاژەڵ سەیر کردن مۆدیلێکی کۆنی فابریقەخانەی سەدەی هەژدە و نۆزدە بوو، ئەویش لە سۆنگەی ئەوەوە بوو کە زانیاریيە ئینسانی یەکان بەر لە سەدەی بیست، وەك خەلفە نەمامێکی تازە ڕوا و خۆی دانەکوتابوو و هێز و بڕستی پەیدا نەکردبوو نەی دەتوانی سەروسیمای مرۆڤ لە ئی ئاژەڵ جوێ وەکات، هەر لە ژێر تین تاوو فشاری ئەو واقیعەش دابوو کە مەکتەبی داروێنیسم دامەزرا، ئەمما لە دوایی دا بە تایبەتی لە ئاخر و ئۆخری سەدەی نۆزدەم دا کۆمەڵناسی و دەروون ناسی و توێکاری، شەقڵێکی نوێیان بەخۆوە دی و چوونە قۆناغێکی نوێ ترەوە. لە ئاکامی ئەمەش دا ئینسان مۆری

(ستالین)یش لە کتێبی (مەسەلەکانی لینینیسم)دا دەڵێ: "مێژووی بەرەو پێش چوونی هەر کۆمەڵگایەك بەر لە هەموو شتێك بریتیيە لە گەشە کردنی بەرهەم هێنان...شێوەی بەرهەم هێنانی کۆمەڵگا بەهەر جۆرێك بێ کۆمەڵگایەکەش دیسان بە شێوەیەکی بنچینەیی هەروا دەبێت، واتە بیروڕاو بۆچوونەکانی کۆمەڵگا و گشت یاسا و دەستوور و دەزگا سیاسی یەکانی کۆمەڵگا هەروا دەبن.

بۆ نووسینی ئەم پەراوێزە سوودم لە کتێبی (پایان عمر مارکسیزم) وەرگرت: نوسراوی: ناصر مکارم شیرازی لاپەڕە (٨٢).

ئاژەلایەتی لــێ سڕرایەوە و وەك دیاردەیەكی سەربەخۆ و كەسایەتی یەكی تایبەتی حیسابی بۆ كرا، هەر لە ژێر تەوژم و تینی ئەو واقیعەش دابوو كە داروینیسم ناچار بوو لە ژێر عینوانێكی تردا و بە شێوازێكی نزیك تر لە زانیاری یەكانی سەردەم خۆی ڕانوێنێ و پارەی قەڵب و كەس نەویستووی جارێكی دیكەش بەڵام بە مۆرێكی دیكەوە، بێنێتەوە نێو بازاڕی ڕەشی سەودای بیردۆزە ئەفسانەیی یەكان، بەڵام بەم جۆرە داروینیــی نوێ الداروینیة الجدیدة" هاتە گۆڕێ كە (جۆلیان هكسلی) بە یەكێك لە ڕدێن سپی و مشوورخۆرەكانی لە قەڵەم دەدرێ، داروێنیسمی نوێ لە گۆشە نیگای تەسكی ئاژەڵناسی یەوە سەیری ئینسان ناكا و بە دیاردەیەكی سەربەخۆ و جوێ لە ئاژەڵی حسێب دەكات، وە ڕای داروێن لە مرۆڤــ بە ئاژەڵ دانان دا بە هەڵە دەژمێرێ[1] .ئێستا با بێینەوە سەر مەبەستی

---

(١) جولیان هكسلي لە كتێبێكی دا بە ناوی "man in the modren world"
واتە: (مرۆڤ لە دنیای نوێدا) لە ژێر سەرباسی (ئینسان خاوەن كەسایەتی یەكی سەربەخۆیە)دا دەڵێت

١- بە ڕاستی جیاوازی یەكی سەرەكی لە نێوان مرۆڤــ و ئاژەڵ دا هەیە، بەڵام بە دەركەوتنی بیردۆزەی داروینیسم ، زووررایەتی مرۆڤ هێدی هێدی لــێی داشكێنراو لە ئاژەڵ نزیك خرایەوە، چونكە ئەم بیردۆزەیە هیچ سنوورێك لە نێوان ئینسان و ئاژەڵ دا نایەڵێ و لە ڕیزێكیان ڕادەگرێ.

٢- ئەو گچكە كردنەوەی مرۆڤیش لە ئەنجامی ئەوەدا نەبوو كە خەسڵەتە ئاژەڵی یەكانی پاڵدارنە لا، بەڵكو لە ئەنجامی ئەوەدابوو كە ئینسان خەسڵەتە ئینسانی یەكانی لــی لابراو لــێ داشكێنرا.

٣- پاش بیردۆزەی داورنیسم كەرەتێكی دیكەش مرۆڤایەتی ئینسان سەرنجی توێژەرەوانی ڕاكێشا و، مەودای نێوان ئادەمی و ئاژەڵ خۆی لێك كێشایەوە، ئەمما نەی توانی بگاتە ئاستێكی ئەوتۆ بە یەكجاری خۆی لە ژێر قەڵەمڕەوی ئاژەڵایەتی بدزێتەوە، بەڵكو هەربە

ئاژەڵ دادەنرا نەوەندە هەیە بە ئاژەڵێکی ئاسایی سەیر نەدەکراو بە جۆرە ئاژەڵێکی سەیروسەمەرە و بێ وێنە لەقەڵەم دەدرا.

(ئینجا دوای ئەوە دێتە سەرباسی جوێ کەرەوە بنەڕەتی یەکانی ئینسان لە ئاژەڵ، وا ئێمەش بە کورتی چەند خاڵێکی لێ دەخوازینەوە لەو بارەوە)

١- گەورەترین جیاکەرەوەی مرۆڤ لە ئاژەڵ ئەوەیە کە ئینسان توانای بیر کردنەوە و دەربڕینی مەبەستی نێو دڵی خۆی هەیە، هەڵبەتە ئەمەش بنەمای ژیار و پێش کەوتنە.

٢- مرۆڤ لە لایەنی گیانی یەوە سەربەخۆ و تاقە، ئەمما تا ئێستاش لێکۆڵینەوەی تێر و تەسەڵ نەکراوە بۆ ناسینی مرۆڤ، چ لە بواری کۆمەڵناسیدا وە چ لە بواری زیندەوەرزانی (بیۆلۆجی)دا.

٣- جیاکەرەوەیەکی دیکەش ئەوەیە، کە مرۆڤ هەمیشە لە بڕینی ڕێی بەرەو پێش چوون و پەرەستاندن دا لەبرەودایە، ئەم خەسڵەتەش شتێکی جەوهەری ی ئینسانە و هەبوونی فەرق و جودایی لە نێوان وی و ئاژەڵ دا دەگاتە شتێکی بەڵگە نەویست.

٤- یەکی دیکە لە خەسڵەتە تایبەتی یەکانی ئینسان ئەوەیە کە دەتوانێ جڵەوی نەفسی بگرێ و هەر کاتێك ئیرادە بکات، بەسەر کەف و کوڵی غەریزەکانی دا زاڵ بێ.

٥- یەکی دیکە لەو خەسڵەتانەی مرۆڤ لە گیاندارانی دیکە جوێ دەکاتەوە، توانای قسە کردنیەتی لەگەڵ غەیری خۆیدا و ئەنجام دانی یاری یە ڕێك و پێکەکانە، وە نەخشە کێشانی بەرنامەی پەروەردە و فێر کردن و دروست کردنی خانووبەرە و باغ و بێستان و... هتدە

٦- جیاکەرەوەیەکی دیکەی مرۆڤ، بریتی یە لە هەبوونی هەستی لێك هەڵاواردنی چاك و خراپ و حەڵاڵ و حەرام.

٧- چەندین خەسڵەتی دیکەش هەن کە تا ئێستا بە چاکی پەی یان پێ نەبراوە و دوور نیە لە داهاتوودا لە ئاکامی لێکۆڵینەوە دەروونی و کۆمەڵایەتی یەکان دا وەبینرێن.

ئەمە ئیعتیراف و دان پێداهێنانی جولیان هکسلی یە کە زانایایەکی بێ بڕوایە، لەسەر ئاژەڵ نەبوونی ئینسان لە ترازووی زانیاری دا ، بەڵێ جۆلیان هکسلی و هەزارانی دیکەی وەك ویش ئەگەر لەرچەی زانیاری و ژێری لامل نەبن دەبێ ئاوا ئیعتیراف بکەن. بۆ نووسینی ئەم پەراوێزە سوودم لە کتێبی) و دراسات في النفس الانسانية)ی محمد قطب وەرگرت، تەرجەمەی فارسی لاپەڕە (٤٥، ٤٦، ٤٧، ٤٨).

بنچینەیی باسەکەمان، گوتمان مارکسیزم لە گۆشەنیگای ئاژەڵناسی یەوە ئینسانی هەڵسەنگاندوە بێ گومان ئەنجامی ژێر بێژی یانەی ئەو هەڵسەنگاندنەش هەر ئەوەیە کە مارکسیزم پێی گەیوە، واتە: کورت هەڵێنانەوەی پێداویستی یەکانی ژیانی مرۆڤ لە: خواردن و خواردنەوە و بەرگ و پۆشاك و جینس (سێکس)دا.

هەڵبەتە کە دەشڵێین ئیسلام قسەی مارکسیزم سەبارەت بە ئابووری و ناوو تەئسیری لە ژیان دا، بە قسە بزرِ کاندن و ورێنەی پیاوی گەشکە گرتوو لە قەڵەم دەدات، مانای وانیە بە چاوی گرنگی پێ نەدان و کەم بایەخی یەوە تەماشای ئابووری دەکات، نەخێر ئەمما ئەوەندە هەیە ئیسلام ئابووری لەوەی هەر گەرێ کە بە هەموو شتێکی دانانێ، بەڵکو بە کاریگەرترینیشی دانانێ.

بەڵێ ئیسلام دەڵێ ئابووری و هۆیەکانی بەرهەم هێنانی زۆر بە تاوو تین و کاریگەرن، بەڵام قەت ناتوانین بڵێین: باروزروفــی ئابووری و هۆکانی بەرهەم هێنانی تاقە دینەمۆ و وەگەڕخەری ڕەورەوەی کۆمەڵگای مرۆڤایەتین، چونکە ئەگەر بتوانین بەشێك لە چالاکی یەکانی ژیانی تاك و کۆمەڵ لەسەر بنچینەیەکی ماددی و ئابووری لێك بدەینەوە، خۆ زۆربەی هەرە زۆری چالاکی یەکانی ژیان و ئەو ڕووداوو کارەساتانەی شەقڵیان بە مێژوو داوە، بە هیچ ڕێیەك نالوێ لە ڕوانگەی ئابووری و هۆی بەرهەم هێنان و بەرژەوەندی ماددی یەوە سەیریان بکرێ و، بە گەزوجاوی وان بپێورێن.

بۆ نموونە: ئایا ئەو ڕووداوە مێژوویی یەی کە گەورەترین شەقڵی لە مێژووی مرۆڤایەتی دا دروست کرد بە ئیعتیرافــی زانا و شارەزایانی

بێگانە[1]ـ بەر لە ئی خۆماڵی ـ کە بریتی یە لە هاتنی "محمد" پێغەمبەر و ﷺ بڵاو بوونەوەی ئیسلام و دامەزراندنی گەورەترین و دادگەرترین دەوڵەتی

(١) لە ڕاستی دا نەك هەر لە پەراوێزێك دا بگرە لە چەند کتێبێکیش دا جێ کردنەوە و حەجاندنی ئەو دان پێداهێنان و پێهەڵا گوتنانەی زانا و شارەزایانی بێگانە و خۆماڵی دەربارەی گەورەیی ئیسلام شتێکی ئەستەم و چاوەڕوان نەکراوە، ئەمما بە دەردی کوردەکە گوتی: هەر شتێك لە هیچی چاکترە و لوێچێکیش نموونەی تەغارێکییە، منیش هەوڵ دەدەم لوێچێکی ئەو تەغارەتان بۆ بکەمە نموونە و لەبەر چاوتانی ڕانوێنم:

یەکەم (لیۆن تۆلستۆی) ئەدیبی بەناوبانگی ڕووسیایی دەڵێ:

کێ دەیەوێ پەی بە سادەیی و بێ گرێ و قۆرتی ئیسلام بەرێ، با موتاڵای قورئانی مەزن بکات، بە شێوەیەکی روون و ساکار، کە هەموو مرۆڤەکان سەر بە هەر پێرِو تاقم و چینێك بن تێیان دەگەن، لەو کتێبەدا چەندەها ئایەتی پیرۆز هەن کە بە تەواوی بەڵگەن لەسەر بەرزی پایە و پلەی ئیسلام و پاکی و بێ خەوشی گیانی خاوەنەکەی (محمد) ﷺ

دووەم: (ناپلیۆن پۆناپارت) ئیمپراتۆری ناسراوی فەرەنسایی دەڵێ: ئومێدم وایە زۆری پێ نەچێ کە ئاقڵ مەندانی جیهان خڕوە بن و بە هاوکاری وان چەند یاسا و دەستوورێك دیاری بکەین کە لەسەر بنچینەی قورئانێ دانرا بن، چونکە قورئان هەقە و بەتەنێ لە بارانی دا هەیە بەختیاری بۆ ئینسان بڕەخسێنێ.

سێیەم: (ڕنبورت) ڕۆژهەڵاتناسی بەناوبانگ دەڵێ:

پێویستە دانی پێدا بێنین کە زانیارییە سروشتی یەکان، گەردوون ناسی، فەلسەفە، بیرکاری، کە لە سەدەی دەیەم دا ئەورووپایان زیندوو کردەوە، لە قورئانێ وەرگیراون، بگرە ئەورووپا بە تەواوی مانا منەتباری ئیسلامە.

چوارەم: (وێلز) زانای ناسراوی ئینگلیزی دەڵێ:

ئەو تەئسیرەی کە قورئان لە دنیایەی کردوە تا ئێستا هیچ کتێبێك نەیبوە.

پێنجەم: (گۆتە) شاعیری بەناوبانگی ئەڵمانی دەڵێ:

ساڵەهای ساڵە کەشیشانی لە خوا بێ ئاگای ئێمە لەبەی بردن و سوود وەرگرتن لە ڕاستی یەکانی قورئانی مەزن بێ بەش بوون، بەڵام لە سۆنگەی بەرەو پێش چوونی زانیاری و لاچوونی تارمایی نەفامی و ڕەگەز پەرستی بەزوویی ئەم کتێبە سەرنجی مرۆڤایەتی بەلای خۆیدا کێش دەکات.

شەشەم: (نۆلدکە) ڕۆژهەڵاتناسی بەناوبانگ دەڵێ:

قورئان بەژێر بێژی (منطق)ی عیلمیانە و شێوازی ئیقناع کەرانەی دڵی گوێ گران بەلای خۆیدا دەکێشێ و هەمیشە بەسەر ئەو دڵانەدا زاڵ بوە کە دژایەتییان کردوە و خستوونیە ژێر ئەنسیری خۆیەوە.

حەوتەم: (دکتۆر مارکس) فەیلەسووفی ناسراو دەڵێ:

لە قورئانیدا چەند ئایەتێك هەن تایبەتن بە زانیاری و بیر کردنەوە و لێکۆڵینەوەوە.وە بێجگە لە دان هێنان بەوەدا کە قورئان زۆر لە هەڵەکانی مرۆڤایەتی ڕاست کردۆتەوە چ چارەی دیکەم نین.

هەشـــتەم: (سێر تۆماس ئارنۆڵد) مێژوونووسی ئینگلیزی نووسیویەتی:

ئیسلام تاقە ڕێی چارەسەر کردنی هەموو دەرد و دوو و نەهاتییەکانی دنیایە، ئەم ئیدیعایەش لە لایەن منەوە لاف لێدانی بێ بەڵگە نیە، بەڵکو ڕووداوەکانی ڕابوردوو ئیسپاتی ئەم قسەیەم دەکەن.

نۆیـــەم: (بەرنادشۆ) فەیلەسووفی ئینگلیزی دەڵێ

بە بڕوای من ئیسلام تاقە ڕێبازێکە کە بە درێژایی سەدەکان ئامادەیی گونجان و سازانی لەگەڵ شێوە جۆراو جۆرەکانی ژیانی مرۆڤ دا هەبێ.

دەیـــەم: (غاندی) ڕابەری بەناوبانگی هیند دەڵێ:

کاتێك گەلە ئەورووپایی یەکان لە شەوە زەنگی نەزانی دا بێسەروشوێن بوو بوون، ئیسلام وەك ئەستێرەیەکی بەشۆق لە ئاسمانی ڕۆژهەلات دا زەوی ڕووناك کردبۆوە و تیشکی کامەڕانی و بەختیاری بەسەر جیهانی پڕ سەروسەدادا پەخش کردبوو.

یازدەم: (جۆرجی زەیدان) (پێویستە بێ ئاگا نەبین لەوە کە ئەم پیاوە لە نووسینەکانیدا دەغەڵی پێوە دیارە.) مێژوونووسی مەسیحی نووسیویەتی: لەهەر جێیەك ئیسلام حوکمی کردبایە زانیاری و ئەدەب بە تالووکە ڕەپێش دەکەوتن.

دوازدەم: (کۆبۆڵد) ئافرەتی زانـــای ئینگلیز دەڵێ:

ئیسلام بە تەواوی مانا ڕێبازێکی بێ نوقسانی کۆمەلایەتییە کە گشت جۆرە ئازادییەکانی هێناونەدی و قەت قەت لەبەین ناچێ، چونکە لەگەڵ ژیار و بەرەو پێش چوون و زانیاری و ژیری دا هاودەنگە.

ســـێزدەم: (بەرتراند ڕاسل) فەیلەسووفی بەناوو شۆرەت دەڵێ:

لە ڕۆژگارێك دا فەلسەفە و شیعروهونەرە جوانەکان لەچین و ولاتە ئیسلامییەکان دا بە چاکی چەسپی بوون، ئەورووپایی یەکان نەزانانە هەموو ئەو چەرخە بە چاخی تاریك ناودەنێن، بەلام لە ڕاستی دا تاریکی تەنیا ئەورووپای گرتبۆوە، ڕاست تر بڵێین: تەنیا ئەورووپای مەسیحی، چونکە

وڵاتی ئەسپانیا کە لە ژێر قەڵەمڕەوی موسڵمانان دابوو خاوەنی شارستانەتی و ڕۆشنبیری یەکی درەوشاوە بوو.

چواردەهەم: (مستەر سبریل) سەرۆکی کۆلێجی (حقوق)ی (وین) دەڵێ: مرۆڤایەتی شانازی بەو موحەممەدەوە دەکات کە لەگەڵ نەخوێندەواریشیدا توانی چواردە سەدە لەوەوبەر بەرنامەیەك دانێ، کە ئێمەی ئەورووپایی خۆمان بە بەختیار دەزانین ئەگەر دوای دوو هەزار ساڵ پەی بە گرنگی یەکەی بەرین.

پازدەم: (لامارتین) نووسەری مەزنی جیهانی دەڵێ:

موحەممەد ﷺ ئینسانێکە لە سەرووی مرۆڤەوە و لە خوار خوداوە کەواتە بێ چەند و چوون نێرراوی خودایە.

شازدەم: (درایپەر) مامۆستای زانکۆی نیۆیۆرك نووسیویەتی:

زانکۆکانی موسڵمانان لێواو لێوبوون لەو خوێندکارە ئەورووپایی یانەی کە بە نیازی زانیاری فێر بوون ڕوویان دەکردە جیهانی ئیسلام، نەك هەر خوێندکاران بگرە پاشا و گەورە گەورەکانی ئەورووپاییش بۆ چارەسەر کردنی نەخۆشییەکانیان بەرەو وڵاتی موسڵمانان ملیان لێ دەنا.

حەڤدەم: (بوگولد) زانای ناسراوی ئینگلیز نووسیویەتی: زانکۆکانی بەغدا و ئەندەلووس بەخێر هاتنی خوێندکارە بیانی یەکانیکان دەکرد لە جوولەکە و دیان و مەسرەفی خوێندنیان دەکێشان و ڕێزیان لێ دەگرتن.

هەژدەم: دکتۆر(ماکس میرهۆف) زانای بەناوبانگ دەڵێ:

لە شەڕی خاچ پەرستەکان دا موسڵمانەکان بە پزیشکە ئەورووپاییەکان پێ دەکەنین، چونکە شارەزایی یەکی زۆر سادە و سەرەتایی یان هەبوو، بەڵام لە دوایی دا کتێبەکانی (ابن سینا) و (جابر) و (رازی) و (حسن بن هیثم) یان وەرگێڕایە سەر زمانی لاتینی و بەم جۆرە زانیاریی موسڵمانان وەك باران بەسەر خاکی وشك و برینگی ئەورووپادا باری.

نۆزدەم: (کریستف کۆلۆمب) دۆزەرەوەی ئەمریکا دەڵێ:

من یەکەم جار مەبەستی بەرزی خۆمم _ کە دیتنەوەی ڕێی هیندستان بوو _ لە کتێبی (ابن رشد الاندلسی) زانای بەناوبانگی ئیسلامی وەرگرت، ئینجا لە دواییدا لەو ڕێیەوە توانیم ئەمریکا وەبینم.

بیستەم: (هیملت) زانای گەورەی ئەورپایی دەڵێ:

پێویستە موسڵمانەکان بە بناغە دارێژی ڕاستەقینەی زانیاری یە سروشتی یەکان دانێین.

بیست و یەکەم: (دیکارت) فەیلەسووفی ناسراو دەڵێ:

(ژووبەر)ی فەرەنسایی لە ئەندەلووس لە کن موسڵمانەکان فێرە زانیاری بوو.

سەر زەوی، کە توانی زیاتر لە (١٣) سەدە خۆی ڕاگریٚ[1] ، چۆن چۆنی دەگونجیٚ لە ڕوانگەی مارکسیزمەوە _ کە هەموو شتێك بە گەزی ئابووری دەپێویٚ _ تەفسیری بکریٚ ؟!!

بیست و دووەم: (پرۆفیسۆر هاکنج) زانای ئەمریکایی دەڵیٚ:
ڕیٚی بەرەو پێش چوونی وڵاتە ئیسلامی‌یەکان ئەوە نیە کە بکەونە شوێن ڕژێمە ڕۆژئاوایی‌یەکان، وە دەردی وڵاتە ئیسلامی‌یەکان ئەوە نیە کە لە ئیسلام دا ئامرازەکانی پێش کەوتن نین، بەڵکو دەردی وان نەبوونی مەیل و ئیرادەی پێویستە بۆ سوود وەرگرتن لەو ئامرازانە.
بیست و سیٚیەم: دکتۆر (مایکل هارس) خاوەنی کتێبی "سەد یەکەمەکان "المآة الاوائل" ، لەو کتێبەدا هەستاوە بە گوڵبژێر کردنی مێژووی مرۆڤایەتی و (١٠٠) پیاوی هەڵبژاردوە، کە بە بڕوای وی کاریگەرترین ئینسان بوون لە مێژوودا بەڵام لەگەڵ ئەوەش دا نووسەر مەسیحی‌یە، پێغەمبەری پێشەوامانی لە پێش هەموانەوە داناوە.
بیست و چوارەم: دکتۆر (عەلی شەریعەتی) شەهید دەڵێ: ئەوروپایی‌یەکان لە سەدەکانی ناوەڕاست دا مۆری)الله) یان لە بەرهەمە پیشەسازی یەکانیان دەدا _ کە مۆری جیهانی ئیسلامی بوو _ بۆ خاتری وەی ڕەمێی هەبیٚ و بە دەسکردی موسڵمانانی بزانن و چاکی لیٚ بخەفتێن.
خوێنەرانی بەڕێزم:
ئەمانە نەختێك بوون لە گەلێك و چەند دەنکێك بوون لە (لەگەنێك) لە دان پێداهێنان و پێهەڵا گوتنی زانا و شارەزایانی جیهان سەبارەت بە گەورەیی و باڵا دەستی ئیسلام.
ئەمما تیٚبینی یەك هەیە نالویٚ لیٚی بیٚ خەبەر بین
ئێمە کە ئیعتراف پیٚ کردنی ئەوان زانایانمان لێرەدا باسکرد دەربارەی ئیسلام، مەبەستمان ئەوە نیە کە دان پێدا هێنانی ئەو زانایانە بکەینە بەڵگەی گەورەیی و تێروتەواوی و بیٚ گەردی ئیسلام، نەء چونکە ئیسلام وەك ڕۆژی ڕووناکە و حەوجیٚی ئیعتیراف پیٚ کردنی کەس نیە، بەڵام تاقە مەبەستمان لێرەدا ئەوە بوو کە گومانێك برەوێنینەوە لەسەر دڵ و مێشکی ئەو کەسانەی پێیان وایە ئیسلام لەگەڵ زانیاریدا دانووی ناکوڵیٚ و، وا دەزانن ئینسان تا زانیارتر و شارەزاتر بیٚ پێویستە پتر لە ئیسلام دوور بکەوێتەوە سەر لەبەری ئەم دان پێداهێنانانەشم لە کتێبی "اعترافات دانشندان بزرگ جهان" وەرگرت نوسراوی خیرالله مردانی، بێجگە لە (٢٣، ٢٤).
(١) بیٚ گومان لە پاش سەردەمی جیٚ نشینایەتی چوار خەلیفەکان ، دەوڵەتی ئیسلامی برێك لایەنی خراپی تێدا پەیدا بوون و دووچاری هەندێك نەخۆشی بوو.

ئاخر کێ هەیە بتوانێ لام و جیمی لەوەدا بکات کە بەر لە هاتنی ئیســـلام ئەو کۆمەڵگایانەی کە لەوە پاش دەوڵەتی ئیســـلامی یان تێدا دامەزراوە _ کە زۆربەی ئاسیاو ئەفریقا وبەشێك لە ئەورووپا دەگرێتەوە[1] _ هیچ جۆرە گۆڕانێك بەسەر بارودۆخی ئابووری یان دا نەهاتبوو، واتە گۆڕانی بارودۆخی ئابووری نەبوو بەهۆی گۆڕینی سیاسەت و ئایین و ئەدەب و هونەر و ..هتدی ئەو کۆمەڵگایانە، بەڵکو بە پێچەوانەوە هەموو ئەو کۆمەڵگایانە بەرنامەی خودایان پێ گەیشت و لە ئەنجامی جێگیر بوون و چەسپانی بیروبڕوای ئیسلامی لە دڵ و دەروونیان دا ، سەرلەبەری ژیانیان گۆڕا، وە لە ڕاستی دا گۆڕانکاری لە بواری ئابووری‌دا هۆیەکەی ئەو گۆڕانکاری یە فیکری و عەقیدەیی یە بوو کە بەسەر خەڵکەکەدا هات نەك بە پێچەوانەوە، وەك بیردۆزەی مارکسیزم گومان دەبات.

ئەمە و دەیان و سەدان نموونەی دیکە هەن، کە زۆر بە ڕوونی بۆچوونی بیردۆزەی مارکسیزم سەبارەت بە ئابووری و گۆڕان و پەرەسەندنی کۆمەڵگا، وە درۆ دەخەنەوە.

سەبارەت بە کاریگەرایەتی هۆیەکانی بەرهەم هێنانیش، ئیسلام لەو بارەوە بیروڕای سەربەخۆی هەیە و مارکسیزمیش بە هەڵتـریزاوو ساتمە بردوو لە قەڵەم دەدات.

_ بۆ ئیسلام لەو بارەوە چ دەڵێت ؟!

+ بۆ ئەوەی لەو بارەوە ڕای ئیسلامت بۆ ڕوون بکەمەوە، وای بە پەسند دەزانم لەسەر شێوەی پرسیار و وەڵام، مەسەلەکە بتوێژینەوە، ئێستا من پرسیارت

---

(١) ئەو دەمی ئەمریکا نەدیتـرابۆوە، چونکە (کریستف کۆلۆمب) لە ساڵی ١٤٩٢ز دا پاش گەشتێکی چەند مانگەی دەریایی دۆزیەوە، اطلاعاتی عمومی لاپەڕە (٦٦٥).

لێ دەکەم و تۆش وەڵامم بدەوە لە ڕوانگەی مارکسیزمەوە، دەبا لە نووکەوە تێڕاچین:

باشە کاک (—) کۆمەڵگا لە ئەنجامی چی‌یەوە گۆڕانی بەسەر دادێ و پەرە دەستێنێ ؟!

_ لە ئەنجامی دژایەتی نێوان هێزی بەرهەم هێنان و جۆری خاوەنایەتی بەسەر هۆیەکانی بەرهەم هێنان دا، بە تەعبیرێکی ساکارتر: دژایەتی چینەکان.

+ واتە: ئێوە دەڵێن هۆیەکانی بەرهەم هێنان (وسائل الانتاج) دەچنە دەستی تاقمێکەوە و لە سۆنگەی ئەوەشەوە ئەو تاقمە کە هۆیەکانی بەرهەم هێنانی کەوتۆتە چەنگ زۆربەی گەل دەچەوسێنەوە، ئینجا لە ئەنجامی ئەوەش دا جەنگ و دژایەتی لە نێوان تاقمە کەمە چەوسێنەرەکە و گەلە ستەم لێکراوەکەدا بەرپا دەبێ.

_ بەڵــێ

+ باشە ئێوە ناڵێن چۆن هۆیەکانی بەرهەم هێنان کەوتنە دەستی تاقمە کەمەکەوە و خەڵکەکەی دیکە لــێیان بێ بەش بوو؟

_ لە ئەنجامی ئەوەوە کە تاقمە کەمەکە _ کە بریتین لە کۆیلەدار لە قۆناغی کۆیلایەتی دا و، ئاغا و دەرەبەگ لە قۆناغی دەرەبەگایەتی (فیودالیسم) داو، سەرمایەدار لە قۆناغی سەرمایەداری (کاپیتالیسم)دا _ موڵك و سامانیان لە چەنگ دایە و باقی خەڵکەکەش دەستی بەتاڵە و ڕووت و ڕەجاڵە.

+ بەڵام برا گیان مەسەلەکە هەر بەوەندە کۆتایی پێ نایە و کورد گوتەنی: قەرە قەپی لێ ناکرێ و، زۆر لەوەی قووڵ ترە کە ئێوە بیرتان لێ کردۆتەوە.

_ چۆن ؟!!

+ چونکە ئێوە پێویستە وەڵامی ئەم پرسیارەش بدەنەوە.

لە ســـــۆنگەی چی یەوە موڵك و دارایی کەوتە چەنگ تاقمە کەمەکە و زۆربەی خەڵکەکەش دەم لە پووش و بێ پشك و بەش کەوتنە گۆڕێ؟ ئایا ئەو تاقمە کەمە بە میرات لە باببیانەوە بۆیان مابۆوە؟ ئەدی بابیان لە کوێی هێنابوو وە هەروەها...

_ (—) سەرسامی و مات بوون.

+ ئەلێرەدا و لە هەرجێیەکی دیکەش دا، کاتێك بیردۆزە و ڕێچکە پووچە دەستکردەکان مات و حەیران دەبن و سەریان وەبەردی ئەلحەدێ دەکەوێ و زاریان دەبێتە تەڵەی تەقیو، ئیسلامی مەزن و تێرو تەواو و بێ خەوش، لە سۆنگەی ئەوەوە کە بە شێوەیەکی واقیع بینانە دەڕوانێتە بوونەوەر و ژیان و مرۆڤـ، واتە بە بێ لێ کەچ کردن و لێ زیاد کردن، بە واتایەکی دی ئیسلام لەبەرئەوەی بڕوای بە بوون (وجود) هەیە، بە بەرهەست و نابەرهەستی‌یەوە، لە لێکدانەوەی هیچ جۆرە دیاردەیەکی سروشتی و کۆمەڵایەتی دا دانامێنێ و دەستەوستان نابێ، بەڵێ لێرەدا کە مارکسیزم داری لە شاقەلێ دراوە و حەشتەبای پێ نەماوە و دۆش داماوە، ئیسلام وەڵام دەداتەوە و دەڵێت: بە دان هێنان بە لایەنی مەعنەوی و هەست پێ نەکراوی ئینسان دا وەڵامی ئەو پرسیارە دەدرێتەوە ، ئاوا.

تاقمە کەمەکە بەهۆی دوو عامیلانەوە توانیویانە دەست بەسەر موڵك و دارایی دا بگرن و دواییش بەهۆی ئەو موڵك و دارایی یەوە دەست بەسەر هۆیەکانی بەرهەم هێنان دا بگرن:

یەکەم: ئەو تاقمە کەمە لە زۆربەی خەڵکەکە ژیرتر و زۆرزان تر بوون.

دووەم: لە زۆربەی خەڵکەکە ئازاتر و بە دەسەڵات تر بوون.

هەڵبەتە هەر کام لە ژیری و ئازایەتیش دوو خەسڵەتی مەعنەوین و فریان بە سەر ماددەوە نیە، کەواتە: گۆڕانکاری و پەرەسەندنی کۆمەڵگا لە ئاکام دا هەر دەگەڕێتەوە سەر بنج و بناوانێکی مەعنەوی و نادیار، یان ڕوون تر بڵێین: غەیبی و میتافیزیکی[1]

_ — (بێ دەنگی).

+ ها ئێســـتا چ دەڵێی ؟!

---

(١) لێرەدا دەرویش و مریدانی مارکسیزم چیان پێ نامێنێ، بەڵام ئایا بێ دەنگ دەبن و دان بە هەق و ڕاستی دا دێنن ! هەڵبەتە نەء چونکە شتی وا لەوان ناوەشێتەوە، دەبا بزانین چ پینە و پەڕۆیەك ساز دەکەن بۆ گرتنی ئەو کەلێنە زلەی بیردۆزەکەیان، دەگونجێ بلێـن:

نەخێر سەرچاوەی هەر کام لە ژیری و ئازایەتی ماددەیە، چونکە کابرای ئازا بۆیە ئازایە بەخۆوەتر و قەبەترە و بەتین و تاقەت ترە، ئەمما واقیع ئەو قسەیە ڕەت دەکاتەوە، چونکە زۆر وابووە بابای قەڵەوو قەبە و فیل ئاسا لە دەستی مرۆڤێکی ڕیوەڵە و نابووت و بێ داروباردا زەبوون و پەك کەوتە بووە.

هەروەها دەگونجێ بلێن: بیروهۆش دیاردەیەکی ماددی زۆر هاڵۆز و پڕ وردەکاری یە کە مێشك دروستی دەکات، هەروەك چۆن جەرگ زراو دروست دەکات !!

بەڵام نیشەکەیان بەوەی تێکچووە کە لەم قسەیەش دا وەك زۆربەی قسەکانیان هەر بە تەنێن و، گشت زانا و شارەزایان خڕ لەسەر ئەوەن کە ژیری و بیرکردنەوە دیاردەیەکی ناماددی یە، چونکە هیچ کام لە خەسڵەتەکانی ماددەی تێدا نەهاتوونەدی، لە ڕەنگ و دەنگ و بۆن و تام و چڕی و کێش و قەبارە، بەڵێ کورد گوتەنی: بەری ڕۆژێ بە بێژینگێ ناگیرێ، مەیدانی درۆیەش کورتە و چی بە بەرەوە نیە.

ئەو نموونەیەش کە دەی هێننەوە بۆ سەلماندنی دەعواکەیان _ واتە وێچواندنی مێشك و ژیری بە جەرگ و زراو _ بە چ مەزەبان لەگەڵ ژیری و زانیاری دا هەڵناکات، چونکە جەرگ لە چەند خانەیەك پێك هاتوە و زراویش هەروا، ئەمما مێشك شتێکی ماددی و بەرهەستە و وەك جەرگ لە چەند خانەیەك دروست بوە، بەڵام ژیری دیاردەیەکی مەعنەوی یە لە خانان پێك نەهاتوە، کێش بەم قسانە پۆز و نەقایل دەبێ ئەوە عەرز و ئەوە گەز با بەڵگەمان بداتە دەست تاکو بڵێین ڕاست دەفەرمووی !

_ بەهەر حاڵ، لایەنە مەعنەوییەکان کار لە ماددە بکەن یان بە پێچەوانەوە قسەکەی من وەدرۆ ناکەوێتەوە و هەر بە ڕاستی دەزانم و ئێستاش هەر لە سەر ڕای خۆمم و دەڵێم: لە دنیادا دوو جۆرە بیروباوەڕ هەن ماتریالیسم و ئایدیالیسم [1]

---

(١) دۆستە سەنگین و بەرێزەکان:

لێرەدا دوایی مان بە وتوویژەکەمان هێنا،جا هەرچەندە لە ڕواڵەت و لەبەردەم تەماشا کردنێکی سەرپێیی دا دەبینرێ، کە ئیسلام هەرچەندە نەکەوتۆتە بارێ بنەوە ئەمما سەریش نەکەوتوە، بەڵام بۆ سەرنجێ دەرێکی ژیر و وردبین دەردەکەوێ کە ئیسلام لەم دەبەرێك ڕاچوونەدا مەزن ترین سەرکەوتنی دەسگیر بووە، چونکە گرنگ ئەوەیە بابای دوێنراو قەلۆش بێ و هەگبەی بیردۆزەی بەتاڵ بێ، ئیدی دانی پێدادێنێ یان نا گرنگ نیە، چونکە بابای وەبنەوە کەوتوو بەوە کە نای سەلمێنێ وەعەرزێ کەوتوە ناچێتەوە باری سەرێ، بە هەڵوێستی ئەو هاوڕێ مارکسیستەش بەسەرهاتێکم هاتەوە یاد حەز دەکەم بۆتان بگێڕمەوە، ئەوجار لێتان جوێ وەبم، تاکو لە ئالقەی سێیەمی ئەم زنجیرەیەدا پێتان دەگەمەوە:

دەگێڕنەوە جارێکی دوو برادەر وێکڕا دەرۆیشتن، لە دووروڕا تارماییەکیان دێتە بەرچاوان، یەکێکیان دەڵێ: ئەوە داڵاشە، ئەوی دیکەشیان دەڵێ ئەمن بە بزنی تێ دەگەم، تاو بۆ تاوێ هەتا وەنزیکتر دەکەون پتر داڵاشایەتی تارمایی گۆرین بەسەر بزنایەتیەی دا زاڵ دەبێ، بەڵام ئەوەیان کە هەوەڵ جارێ بە بزنی تێ گەیوە، لە قسەی خۆی نایەتە خوارێ، کاتێك کە زیاتر نزیك دبنەوە، داڵاشەکە لە شەققەی باڵان دەدا و دەفڕێ ، برادەرەکەی پێی دەڵێ:

بێ قەزا بی یاخوا بۆ هێندە کەللە ڕەق و نەسەلمێنی خۆ ئەمجار قسەت نەما !!

کابرای نەسەلمێن و کەللە وشکیش هەر نای کاتە نامەردی و دەڵێت:

وەڵڵاهی هەزار کەڕەتی دیکەش بفڕێ هەر دەڵێم بزنە.

هەڵبەتە بە نەسەلماندنی ئەو برادەرە مارکسییەش نە مارکسیزم و کۆمۆنیزم وەڕاست دەگەڕێ و نە ئیسلامی ئازیز و بێ لەکەش دەبێتە ئایدیالیسم.

بەرکولێك دەربارەی پووچاندنەوەی ماتریالیزمی مێژوویی

خوێنەرانی خۆشەویستم، بیردۆزەی مارکسیزم گەلێك لایەنی پووچ و لەگەڵ ژیری نەگونجاوی تێدان، بەڵام ئەوەی _ بە بڕوای من _ لە هەمووی پووچ تر و ناقۆڵاترە مەسەلەی تەفسیر کردنی مێژووی مرۆڤایەتی یە لەسەر بنچینەی ئابووری و هۆیەکانی بەرهەم هێنان، واتە ماتریالیزمی مێژوویی (المادة التأريخية) ، لەبەر ئەوە بە پێویستم زانی برێکی دیکەش نشتەری ژیری لە دومەڵی پڕ لە ئەفسانەی مارکسیزم وەکارخەین و ئاوەڵای بکەینەوە، بەڵام پێشەکی با گوێ بۆ ڕدێن سپی و قسە ڕۆیشتووانی کۆمۆنیزم بگرین، بزانین لەو بارەوە چ دەڵێن :

(١) مارکس لە کتێبی (مساهمة في نقد الاقتصاد السياسي)دا، دەڵێت: "ئەوەی کە شێوەی ژیانی ئینسان دروست دەکات، ژیری و بیر کردنەوەی وی نیە، بەڵکو شێوەی ژیان و بارودۆخی ژیانە کە ژیری و بیرۆهۆش بۆ مرۆ دەڕەخسێنێ..".

(٢) ئەنگلز لە کتێبی (فورباخ و نهاية الفلسفة الالمانية)دا، دەڵێت: "فکر ماددەی نەهێناوەتە دی، بەڵکو ماددەیە کە بیروهۆشی بەرهەم هێناوە"

(٣) ستالین لە کتێبی (المادية الجدلية)دا، دەڵێت: "جیهان بەهۆی یاساکانی مادده لە گەڕدایە و پەرە دەستێنێ و، حەوجێی سەرپەرشتی کەرێکی گشتی نیە"

بەڵێ ئەمەیە ڕای ڕابەر و ڕدێن سپیانی مارکسیزم سەبارەت بە مێژووی ژیانی مرۆڤایەتی ، وەك دەبینین" مارکسیزم دەڵێت:

تاقە هێزێك كە ڕەوڕەوەی مێژووی وەگەڕ خستوە و دەی ئاژوێ بریتییە لە بارودۆخی ئابووری، واتە: نە بیــر و ئاوەزی زانـــا و شـــارەزایان وە نە ئازایەتی و زەبر بە دەستی ی پاڵەوانان، وە نە ویســت و ئیرادەی گەلان، وە نە هەست و نەستە دەروونی یەكان وەك : عشق و خۆشـــەویستی و بوغـــزاندن و حەسوودی و هتد، وە نە بارودۆخی جوگرافیایی، هیچ جۆرە تەئسیرێكیان لە دروست كردنی مێژووی ژیانی مرۆڤایەتی دا نیە !!

بەڵام وەرن با وێكڕا ئەم جۆرە بۆچوون و ئەم تەزرە بیرە، بە ترازووی ژیری بكێشین، تا بزانین چۆن دەردەچێ !

یەكەم: ئامڕاز و هۆیەكانی بەرهەم هێنان _ كە ئابووری یان لەسەر بەندە _ بەرهەم و زادەی ویست و ئاوەزی ئینسانن و ئینسان ڕەخساندوونی. كەواتە ئینسان بنچینە و ئەسڵە و ئەوان بەرهەم و لق و پۆپی وین، مادام وابێ ئەگەر بمانەوێ تەفسیری ژیانی مرۆڤ بكەین پێویستە یەكەم جار خودی مرۆڤـ بتوێژینەوە، نەك بارودۆخی ئابووری یان هۆیەكانی بەرهەم هێنان كە زادە و شوێنەواری ئینسانن، چونكە تاكو سەرچاوە نەناسرێ، ناگونجێ ئەو جۆگەیە بناسرێ كە لێیەوە هەڵبەستراوە. مادام وابێ شوێن كەوتووانی ماركسیزم لە مەسەلەی تەفسیر كردنی مێژووی ژیانی مرۆڤایەتی دا بەهەڵەدا چوون و هەڵتریزاون و وەك ئەو كابرایەیان لێ هاتوە، كە دەڵێن لە تاڵ تاڵووكەیی و شپرزەیی یان لەباتی وەی ئەسپەكەی لە لای پێشەوەڕا لغاو كات لێكدا لێكدا لغاوەكەی لە لای پاشەوەی ئەسپەكەی دەكوتا، ئەمما چ فایدەێ نەبوو، بێجگە لە ماندوو بوونێ چیدی پێ نەبڕا !!

دووەم: ئامڕاز و هۆیەكانی بەرهەم هێنان وێڕای ئەوەی كە گوتمان زادە و بەرهەمی ئینسانن و شوێنەواری تێدا درەوشانەوەی ویست و ژیری

ئینسانن، ئەوان هیچ چەشنە ویست و ئیرادەیەك شك نابەن تاکو بگونجێ وەگەڕ خستنی ڕەوڕەوەی مێژوویان وەپاڵ دەین، بەڵێ بە ڕاستی بیردۆزەی کۆمۆنیزم کە وەگەڕ خستن و گۆڕنکاری ژیانی مرۆڤ پاڵ دەداتە لای هۆیەکانی بەرهەم هێنان و بە هیچ ڕەنگێك ئیرادە و ویستی مرۆڤ ناهێنێتە نێو حیسابانەوە، شوێن کەوتووانی خۆی دەباتەوە تافی گڕو گاڵ و دادە و بابە کردن، چونکە:

١- ئەگەر ئینسان نەبا و ئیرادەی ئینسان نەبایە، ئامڕاز و هۆیەکانی بەرهەم هێنان ناویان لە کوولەکەی تەڕیش دا نەدەبوو.

٢- ئەگەر ئینسان دروست کەر و ڕەکارخەری هۆیەکانی بەرهەم هێنان بێ، بۆ دەبێ مارکسیزم هەر موچیڕ بێ لەسەر ئەوەی کە ئینسان هیچ دەورێکی لە گەڕان و سووڕانی چەرخی مێژوو دانیە ؟!!!

سێیەم: دەروون ناسیی هاوچەرخ ، ئەو فەلسەفە و بۆچوونەی پووچ کردۆتەوە کە وەك شتێکی یەك لایەنە دەی ڕوانیە مرۆڤ و، دەڵێت:

مرۆڤ تەنیا پاڵنەرێك و دووان کاری تێ ناکەن لە ژیانی داو، دەکەوێتە بەر قەڵەمڕەوو ژێر تاوو تینی چەندین پاڵنەری جۆراو جۆرەوە، وەك : شەیدایی ی بۆ خواناسی و ئازادی و سەربەخۆیی و دادگەری و بەرەو تەواویەتی چوون (تکامل) و چاکە کردن و ڕەوشت بەرزی و دارایی کۆکردنەوە و زانیاری وەدەست هێنان.

بەڵێ هەر کام لەم پاڵنەرانە کاردەکاتە سەر مرۆڤ و بەرەو ئامانجێکی دیاری کراو پاڵی پێوە دەنێ، کەواتە هیچ ماقووڵ نیە لە نێو ئەو هەموو پاڵنەرانەدا گڕنە لە یەکێکیان دابگری و ئەوانی دیکە فەرامۆش بکەی،

بەڵکو هەڵوێستی ژیرانە ئەوەیە کە بڵێین: هەر کام لەم پاڵنەرانە کار دەکاتە سەر ژیانی ئینسانو چالاکی یەکانی، جا هەیانە کەم و هەیانە زۆر.

بە ڕاستی سادەیی و نەفامی یە، ئایین و ئەوین و ڕەوشت و خووی بەرز بە زادە و بەرهەمی هۆکانی بەرهەم هێنان و بارودۆخی ئابووری لە قەڵەم بدرێن ، لە کاتێك دا دەبینین" زۆربەی زۆری خەڵکی هەموو بەرژەوەندی‌یە ئابووری و ماددی‌یەکانیان لە پێناوی وان دا بەخت دەکەن. ئایا ئەم هەڵوێستە ئەوەی لێ نافامرێتەوە کە ئەو شتانە نەك هەر وێرای ئابووری کاریگەرن لە ژیانی مرۆڤــ دا. بەڵکــو کاریگەر تریشــن و ئابووری و بابی ئابووریش دەخەنە ژێر ڕکێفی خۆیانەوە ؟!!

چوارەم: ئەگەر بێت و ڕووداوەکانی مێژوو بێنینە پێشەوە لە ڕوانگەی ماتریالیزمی مێژوویی یەوە سەیریان بکەین و بمانەوێ لەسەر بنچینەی ئابووری و هۆکانی بەرهەم هێنان تەفسیریان بکەین، دووچاری گەلێك پرسیاری بێ وەڵام دەبین، بۆ وێنە با یەکێك لە دیاردە مێژوویی یەکان بکەینە جێی سەرنج و تێوەڕامان، کە بریتی یە لە جەنگ.

ئایا بۆمان دەچێتە سەرێ هەموو جەنگەکانی مێژوو بە سەنگ و ترازووی ئابووری هەڵسەنگێنین؟!! بێ گومان نەء، چونکە چەند جۆرە پاڵنەر (دافع) لە سروشتی ئینسان دا هەن، هێندە جۆرە جەنگیش لە مێژوودا هەن، هیچ کەسێك ناتوانێ لاملی لەوەی بکا، کە ژمارەیەك لە جەنگەکان بە پاڵنەرێکی ئایینی بەرپا بوون و هیچ چەشنە پاڵنەرێکی ئابووری و ماددی لە گۆڕێ دا نەبوە، وە گومانی تێدا نیە کە ژمارەیەکی زۆر لە جەنگەکان بە مەبەستی وەدەست هێنانی ئازادی هاتوونە دی، تەنانەت جاری وابوە حاڵەتێکی دەروونی و عاتیفی وەك: عیشقی نێوان

پیاوو ئافرەتێك، یان هەڵچوون و تووڕە بوونێك، یان خۆسەپاندن و خۆ ڕانانێك، بۆتە هۆی هەڵگیرساندنی جەنگێکی مەزن.

هەڵبەتە ئێمە لاملی لەوە ناکەین کە ئابووریش وەك عامیلێك ڕۆڵی خۆی گێڕاوە، بەڵام وەك یەك عامیل نەك تاقە عامیل !

پێنجەم: مارکسیستەکان کە دەڵێن: دژایەتی چینەکان دینەمۆی گۆڕان و پەرەسەندنی کۆمەڵگایە، پرسیارێکی گرچوو تەزێن بەرۆکیان دەگرێ:

باشە ئێوە خۆ بۆ خۆتان دەڵێن کۆمەڵگای کۆمۆنی یەکەم چینایەتی تێدا نەبووە، مادام وابێ دینەمۆ و بزوێنەری گۆڕان و پەرەسەندنی کۆمەڵگا لەوێدا نەبووە، ئەدی پێم نالێن لە سۆنگەی چیەوە کۆمەڵگای کۆمۆنی سەرەتا گۆڕاو پەرەی سەند و لە جێی ویدا کۆمەڵگای کۆیلەدار و کۆیلان ڕەخساو پنجـی گرت؟!

شەشەم: دیسان بۆمان هەیە ئەم پرسیارەش ئاراستەی شوێن کەوتوانی کۆمۆنیزم بکەین:

ئێوە دەڵێن: گۆڕان و پەرەستاندنی کۆمەڵگاکان بە پێکهاتنی کۆمەڵگای کۆمۆنیستی کۆتایی (المجتمع الشيوعي النهائي) ڕادەوەستێ و کۆتایی پێ دێ، چونکە دیاردەی چینایەتی تێ دەچێ و هەموو خەڵك بە یەکسانی و وەك یەك دەژین، هەڵبەتە کە دیاردەی چینایەتیش تێ چوو و نەما، هەر لەو دەمیش دا دینەمۆ و بزوێنەری مێژووش تێ چووە، باشە ئێستا دەپرسین:

ئەدی ئێوە نەتان گوت: جووڵان و پەرەستاندن دیاردەیەکی تایبەتی و هەمیشەیی ماددەیە _ هەڵبەتە ئەوان کۆمەڵگا بە دیاردەیەکی ماددی ڕووت دەزانن _ دە کوانێ گۆڕان و پەرەستاندنی ماددە ؟!!

بۆ دەبێ لە دوای پێکهاتنی کۆمەڵگای کۆمۆنیستی گۆڕان و پەرەستاندن ڕاوەستێ و جینگڵی لێ ببڕێ ؟!!

بۆ ڕزگار بوون لە چەنگ ئەم پرسیارە دوو وەڵام هەن:

یەکەم: کە بڵێین درۆیە ماددە جووڵان و گۆڕان و پەرەستاندنی نیە، دیارە ئەم وەڵامەش شتێکی نا ڕاست و نەگونجاوە لەگەڵ زانیاری و ژیری و واقیعی ماددەدا.

دووەم: کە بڵێین ئەو بیردۆزەیەی لە ئاکام دا بزووتن و پەرەستاندنی ماددەی تێدا ڕادەوەستێ غەڵەت و پەڵەت و ناتەواوە، بێ گومان هەر ئەم وەڵامەش ماقووڵ و گونجاوە.

حەوتەم: هەندێك لە ئالقە لە گوێیانی مارکسیزم دەیانەوێ بیردۆزەکەیان لەو ئاکامە سەخت و دژوار و پڕ مەترسیەیە قوتار کەن، کە پرسیاری شەشەم خستیە بەر چاویان، بۆو مەبەستەش هانایان وەبەر وەڵامێکی وا بردوە کە ـ زۆر لەو کابرایەیان خراپتر لێ هاتووە، کە دەڵێن: خراپەیەکی کردبو، بەڵام کاتێك لێ ی ئاشکرا بوو ویستی عوزر و بیانوێکی بێنێتەوە، کەچی عوزرەکەی زۆر لە تاوانەکەی بەدتر بوو، لەوەوە ئەو قسەیە داکەوت کە دەڵێت: عوزر لە قەباحەتێ خراپتر.

بەڵێ ئاوا وەڵامی پرسیاری شەشەم دەدەنەوە:

پاش هاتنە دی کۆمەڵگای کۆمۆنیزمیی، دژایەتی لە نێوان چینەکان دا نامێنێ چونکە، کۆمەڵگا تێکڕا دەبێتە یەك چینی یەکسان، بەڵام ئەو جار دژایەتی (تضاد) دەکەوێتە نێوان ئینسان و سروشتەوە !!

بەڵام لە ڕاستی دا ئەم وەڵامە پتر ساویلکەیی یەتی و (سەفسەتە)ی کۆمۆنیستەکان دەسەلمێنێ، چونکە

١) ئەوان لە بنچینەکانی دیالکتیك دا دەڵێن: دژایەتی (تضاد) بەوە دەڵێن کە لە نێو یەك شت دا دوو لایەنی دژ بە یەك هەبن، واتە : پێویستە بابەت (موضوع) ی دژایەتی یەکە یەك شت بێ، نەك دوو شت، هەڵبەتە هەر کام لە کۆمەڵگا و سروشت یەك زاتی سەربەخۆیە و پێویستە دەنێو هەر کامێکیان دا دژایەتی هەبێ، نەك بە هەردووکیان دژایەتی پێك بێنن، کەواتە کە مارکسیستەکان کۆمەڵگا و سروشت هەردوکیان بەیەك زات دادەنێن و ئینجا دژایەتی نێوانیـــان بە دژایەتی یەکی ڕاستەقینە لە قەڵەم دەدەن، ئەوە لە یاساکانی مام دیالکتیکیان لاداوە و وەك ئەو منداڵەیان کردوە کە لە دەمی قەڵس بوونیدا، دۆ و دۆشاوی تێکەڵ دەکات.

٢) دژایەتی (تضاد) لە نێوان دوو لایەن دا، لەیەك کات و شوێن دا، کاتێك پێی دەگوترێ دژایەتی، کە یەکێك لەو دوو لایەنانە ببێتە هۆی تێ چواندن و لەنێو بردنی ئەوی دیکەیان، بەڵام خۆ هیچ کام لە کۆمەڵگا و سروشت هۆ نیە بۆ لە نێو بردنی هاوەڵەکەی،وە چ جەنگ و دژایەتیشیان لە نێوان دا نیە، بەڵکو ئەوەی کە دەبینرێ بێجگە لە پێکەوە گونجان و تەبایی و لە بابی هیچی دیکەی نیە، ئەوپەڕی جەنگ و ناکۆکی کە لە نێوان کۆمەڵگا و سروشت دا بەدی بکرێ، بریتی یە لە هەوڵدانی مرۆڤ بۆ زیاتر ناسین و شارەزایی پەیدا کردن سەبارەت بە سروشت، بۆ وەی پتر بتوانێ لە نیعمەت و بەخششەکانی بەهرەمەند بێ، بەمەش چ دژایەتی پەیدا نابن، چونکە هیچ کام لە کۆمەڵگا و سروشت نابنە هۆی تێ چوون و نەمانی ئەوی دیکە.

٣) ئەو جۆرە دژایەتی یە - ئەگەر بگونجێ پێی بلێین دژایەتی - ڕۆژی لە دایك بوونی ئەو کاتە نیە کە کۆمەڵگای کۆمۆنیزمی کۆتایی تێدا پەیدا دەبێ، بەڵکو ئەو دەبەرێك ڕاچوون و ناکۆکی یە هەر لە سەرەتای دروست بوونی یەکەمین مرۆڤەوە لەسەر ئەم زەوییە هاتۆتە دی، بەڵێ ئینسان هەر لە یەکەمین ڕۆژی دەست پێ کردنی ژیانییەوە لەسەر ئەم خڕۆکەیە هەوڵی ئەوەی داوە، شارەزای یاسا و نهێنی یەکانی ئەم بوونەوەرە بێ و مەیسەری کات بۆ خۆی.

کەواتە : ئەم وەڵامەی مارکسییەکان بە کەڵکی چ نەهات و بگرە بوو بە هۆی زیاتر ئاشکرا بوونی سادەیی بیر و زەینیان و ئەفسانەیی بیردۆزە و ڕێچکەکەیان.

ڕەنگە ئەم برە لێکۆڵینەوەیەش بەس بێ بۆ وەدرۆ خستنەوەی مارکسیزم لە ورینەی ماتریالیزمی مێژوویی دا، زۆر زۆریش حەز دەکەم کە هەر کەسێك لە شوێن کەوتوانی مارکسیزم دەست لە سینگی خۆی بدا و بە نیازی بەرگری کردن لە مارکسیزم لە گەڵماندا بدوێ، ئەمما با پێشەکی ئەوە لە دڵی خۆیدا بچەسپێنێ کە حەتمەن بارێ بنەوەی پێ دەبڕێ. خوای گەورە و باڵا دەستیش پشتیوان بێ، ئەگەر تەمەن مەودای هەبێ بە هەویام لە کتێبێکی سەربەخۆدا سەر لەبەری بیردۆزەی مارکسیزم، لەسەر بنچینەی ژیری و زانیاری و لە ڕوانگەی ئیسلامی ئازیزەوە بدەمە بەر نشتەری توێژینەوەوە.

ئاڵقەی سێیەم

وتووێژی سێیەم: ئیســـلام وریا کەرەوەیە نەك تریاك

کات و شوێن   هەمان کات و شوێنی وتووێژی پێشوو

هەر لە هەمان کات و شوێنی گۆڕین دا، یەکێك لە دانیشتوان کە وا دیار بوو تا ئەو دەمی، کوفر و بێ بڕوایی، لە دڵی بەتاڵ و حەتاڵی دا[1] جێ گیر نەبوو بوو، گوتی: کاکە دەبینم تۆ دەربارەی ئایین شارەزاییت هەیە، باشە ئەگەر زەحمەت نەبێ، بۆچی تۆزێك لەگەڵ ئەوانەدا نادوێی ئەوە هەر لە کن تۆ دەنگێ ناکەن، دەنا هەموویان بێ بڕوا و لامەزەبن و کەس زات ناکات هەر باسی ئایین و خواپەرستی بکات، کە بەر دەبنە کفر کردن و قسەی پڕووپووچ و دەڵێن: ئیسلامەتی ئەفسانەیە و (محمد) بۆ خۆی قورئانی داناوە و، خواپەرستی لە ئەنجامی نەفامی یەوە پەیدا بووە و، ئێستا کە ئینسان چاوی کراونەوە و زانیاریی پەیدا کردوە، ئاییـــن و خواپەرستی باوی نەماوە و بێ ڕەواج بووە و ...هتد.

گوتم بە ڕاستی ئەمنیش زۆرم سەردەخورێ بۆ کارێکی وا، ئەمما پیاو هەقێ بڵێ: هەڵایساندنەکەی پێی دەوێ، پێویست بە گوتنێ ناکات بۆ خۆت لە دانیشتنەکەی پێشوودا ئاگات لێ بوو، لە دوایی دا چەند پێ ناسەرسەنگ و نە قایل بوون، گوتی هەڵایساندنەکەی بۆ من لێ گەڕێ.

---

(١) بۆیە دەڵێم "دڵی بەتاڵ و حەتاڵی" چونکە زۆر چاك دەزانم کە ڕێچکە و بیردۆزەکان تەنیا بە دڵێك دەوێرن و زەفەری پێ دەبەن کە خاڵی بێ لە ئیسلام.

پاش نان خواردنێ بەیانی هەموومان دانیشتبوین هەر گوێ لەسەر هەست بووم، کە برادەری گۆرین قسەیەکی بکات بۆوەی بشێ بکرێتە دەستە چیلە.

زۆری نەخایاند ڕووی تێ کردم و گوتی: ئەرێ کاکە !

گوتم: بەڵێ.. فەرموو.

گوتی: ئەرێ خەون و مەون چی بۆ هەیە ؟!

لێرەدا زانیم کە دەیەوێ بەو قسەیەی گفتەکەی پێشووی بەرێتە سەر، بۆیە بیرم لەوەی کردەوە کە بە شێوەیەك وەڵامی پرسیارەکەی بدەمەوە، بگونجێ بکرێتە پێشەکی و ڕێ خۆش کەرێك بۆ چوونە نێو مەبەستی بنچینەیی یەوە سەرتان نەیەشێنم وەك بۆتان دەگێڕمەوە وتووێژ دەست پێ کرا

+ زانا و پسپۆڕانی دەروون ناسی سەبارەت بە چۆنیەتی تەفسیر کردن و شی کردنەوەی دیاردەی (خەون) ڕای جوێ جوێیان هەیە، بەڵام لە ڕوانگەی ئیسلامەوە خەون دەکرێ بە سێ بەشەوە:

یەکەم: ئەو بەشەیە کە دەگەڕێتەوە بۆ بنەڕەتێکی "فسیۆلۆجی" وەك ئەو خەونانەی پەیوەندییان بە جینسەوە هەیە، فرۆید ئەم لایەنەی باش ڕوون کردۆتەوە _ هەرچەندە هەندێك جاران ساتمەشی بردوە _.

دووەم: ئەو بەشەیە کە پەیوەندی بە لایەنی بیرو زەینەوە هەیە، وەك هاتنەوە بەرچاوی ئەو شتانەی مرۆڤ لە کاتی بێداری دا بیریان لێ دەکاتەوە و پێیانەوە سەرقاڵە.

سێیەم: ئەو بەشەیە کە دەگەڕێتەوە بۆ بنەمایەکی مەعنەوی، واتە لە ئەنجامی بیروخەیاڵ و کارتێکردنی غەریزەکان دا پەیدا نابێ، بەڵکو لە ئەنجامی کارتێکردنی جیهانی ئەودیوی سروشت (متیافیزیکا) وە دێتە دی، ئەمیش دوو جۆرە: جۆرێکیان دەگەڕێتەوە بۆ هێزە مەعنەوی و

غەیبی یە خێرخواکان (القوى الغيبية الخيرة)، وەك فێر کردن و ئیلهامی فریشتان و گیانی بێداری پیاو چاکـان و بەندە لە خوا نزیکـــەکان، هەڵبەتە ئەم جۆرە مەگەر چۆنەکایی، دەنا تایبەتە بە مرۆڤە خواناس و بڕوادارەکانەوە.

جۆری دووەمیشیان دەگەڕێتەوە بۆ هێزە نەدیتراوە بەدەکان (القوى الغيبية الشريرة) وەك خوتخوتەی شەیتان و ترساندن و بێزار کردن.

یەکێك لە دانیشتوان کە بە دکتۆر بانگ دەکرا، گوتی:

_ ئەگەر مەودام بدەی لەسەر قسەکانت تێ بینیم هەیە.

+ فەرموو.

_ سەبارەت بە تەفسیر کردنەکەت لە ڕوانگەی ئیسلامەوە، بەشی یەکەمیان زۆر بەجێیە و شتێکی سەلمێنراوە لە لایەن زانیاری یەوە، بەشی دووەمیشیان هەر چۆنێك بێ ڕێی تێ دەچێ، بەڵام ئی سێیەمیان قسەیەکی ئایدیالیسمانەیە و هیچ پەیوەندی لەگەڵ زانیاریی دا نیە.

+ برا گیان بێ گومان پێویستە هەر شتێك زانیاری زەفەری پێ بەرێ و توانای بەسەردا بشکێ پرسی پێ بکەین و پشتی پێ ببەستین، بەڵام گەلێك جار شتەکە ناکەوێتە نێو جوغزی زانیاری و ئەزموونەوە و هیچ سەرەدەری لێ ناکات و هاڕێی لێ لە بڕی ناکاتەوە، هەڵبەتە لە حاڵێکی وادا نالوێ بە تەما زانیاری بین و چاوانی لەسەر چڕ داگرین، مەسەلەی خەونیش لێرەدا بەهەمان شێوەیە، ئەو بەشەی کە پەیوەندی بە لایەنی کارئەندامی (فسیۆلۆجی) یەوە یە، زانیاری تا ڕاددەیەك دەبارانی دا هەیە لێی بدوێ. بەڵام ئاخر چ لە خەونێك دەکەی کە بە هیچ ڕەنگێك ناتوانی بی بەیەوە

سەر بنەڕەتێکی ماددی و ناگونجێ بەو گەزە بپێورێ و لەو ڕوانگەیەوە سەیر کرێ !

وەك ئەو خەونانەی کە ئینسان تێیان دا ئاگاداری ڕوودانی کارەساتێك دەبێ بەر لە قەومانی ! یان لە شوێنێکی گەلێك دوورەوە، بە بێ هیچ هۆیەکی ماددی لە ڕێی خەونەوە دەزانێ چ ڕووی داوە[1] ؟!!

_ زانایان دەڵێن ئینسان بەهۆی هێزێکی نەدیتراوەوە[2] دەتوانێ پەی بەم تەرزە ڕووداوانە بەرێ.

+ ئێ ئێ خۆ ئێمەش دەڵێین هێزێکی نەدیتراو ئەو کارە بەجێ دێنێ، بەڵام ئەوە ئێمە دەڵێین ئەو هێزە بریتی‌یە لە فریشتە و گیانی بێداری دۆستانی خودا، بەڵام ئێوە چ دەڵێن و چ بریار دەدەن ؟!

_ پسپۆڕان بەو هێزە دەڵێن "هەستی شەشەم"

+ برای ئازیز مەسەلە لێرەدا هەستی شەشەم و حەوتەم نیە، مەسەلە دەستەوستانی و دەستەو ئەژنۆ دانیشتنی زایناری‌یە لە ئاقار ئەو دیاردەیەدا، بەڵام ئەوانەی زانیاری‌یان کردوە بە بتێك و دەی پەرستن، دەیانەوێ لە زاراوەی "هەستی شەشەم" پینەیەك _ ئەگەر مقەبابییش بێ _ دروست کەن و هەر چۆنێك بێ کون و کەلێنێکی پێ بگرن، ئەگەر نا ئەو هەستە شەشەمە ئەگەر شتێکی ماددی‌یە نابێ هەستی پێ بکرێ؟

(١) ئەمن یەکەباری خۆم ئەم جۆرە خەونانەم گەلێك دیون.

(٢) وادیارە ئەوانە کە تینیان بۆ هات، پەنا دەبەنە بەر شتی هەست پێ نەکراویش !!

خۆ ئەگەر دەشڵێن بەڵێ هەیە ئەما هەستی پێ ناکرێ، ئەوە بزمارێکی گەورە لە تابووتی بیردۆزەکەتان دەدەن و هەڵ دەقڵشێ و تەرمی سارد و سڕی بیردۆزەکەتان دەکەوێتە گۆڕێ.

چونکە ئێوە دەڵێن هەر شتێك بەرهەست نەبێ نیە و هەرچی وەبەر ڕکێفی چرا و شەداوی هەستەکان نەکەوێ مۆری نەبوونی پێوە دەنرێ.

برایان! بە ڕاستی[1] ئەم دیاردەیە _ دیاردەی لە مرۆڤ ڕوانین و نرخاندنی لە گۆشەنیگایەکی کەمبەر و گچکەوە _ گەلێك لە کەڵە پیاوو بلیمەتەکانی وەك فرۆیدی بەسەر تەڵێ پەڕاندوە و بە سەهووی بردوە.

بۆ وێنە: چونکە فرۆید پسپۆریی لە بواری دەروون ناسیی دا هەبووە و لەوێش دا لە جوغزی جینس دا خولاوەتەوە و ڕوانگەیەکی هەمە لایەنەو فراوانی شك نەبردوە، کاتێك ویستوویەتی ئینسان بنرخێنێ، وای زانیوە کە بەس لە گۆشەنیگای جینسەوە، لە وزەی دا هەیە سەر لەبەری لایەنە دیارو شێرراوە پێك هێنەرەکانی سروشتی مرۆڤ هەڵسەنگێنێ، لە ئاکامی ئەو بیرکردنەوە چەوتە و ئەو تێڕوانینە نا زانستیانەش دا تووشی هەڵەی زەق و ناقۆلا بووە، کە هەندێك جاران بابای نەخوێندەواریش هەستیان پێ دەکات.

فرۆید دەڵێ: کۆرپەی ساوا کە قامکی خۆی یان مەمکی دایکی دەمژێ بە پاڵنەرێکی جینسی ئەم کارە دەکات، لە عەرزێ وەژەنینی پاچ و بێڵی بابای

---

(١) لێرەدا خوێنەر هەست بە بازدانێکی کت و پڕ دەکات، بەڵام ئەم چەشنە بازدانە لێرەدا و لە گەلێك جێی دیش دا زۆر جاران خۆی فەرز دەکات، چونکە مەبەستی من هەرهێندە توێژینەوەی (خەون)ە هەتا دەبێتە دەستەچیلەیەك ئاگری وتوویژەکەی پێ خۆش دەکەم، واتە مرۆڤی موسڵمان دەبێ وریا و بەهۆش و گۆش بێ مەودا نەدات تووشی چۆرتمێی بکەن و بەهۆی باسە لاوەکی یەکانەوە لە مەبەستی بنچینەیی وەدوور خەن و هەتلەی کەن.

جوتیار و کرێکار و، گرتنی قەڵەمی خوێندکار و.. هتدیش هەر بەم جۆرە لێك دەداتەوە.

فرۆید بەوەندەشەوە ڕاناوەستێ و پتریش لینگان لە بەرێ تێ دەپەڕێنێ و خواپەرستی و ئایین پەروەریش بە فیتی جینس دەزانێ و ، هەروەك ڕق و قینێکی لە مێژینە پاڵی پێوە بنێ و بیەوێ کەف و کوڵی دڵی خۆی بە مرۆڤ بڕێژێ، تەمایەتی مرۆڤایەتی بە هەموو شتێکەوە لە جلێتاوی جینس هەڵکێشێ و خۆی لەبەر چاو ببێزێنێ، بەم شێوەیە بەسەرهاتی ئەفسانەیی "ئۆدیب" دەکاتە چاوگ و ماکی پەیدا بوونی ئایین و ڕەوشت و ئاکار و فەلسەفە و هونەر و...هەموو شتێك[1]

---

(١) لـێرەدا دەمەوێ پوختەیەك دەربارەی فرۆیدیسم بنووسم:

زیگموند فرۆید لە ساڵی ١٨٥٦ ی زایینی لە شاری (مزایرك) لە وڵاتی (ئەتریش) چاوی بە دنیا هەڵێناوە و، لە ساڵی ١٩٣٩ز لە لەندەن مردوە.

هەڵبەتە فرۆید لە بواری دەروون ناسی دا پسپۆرێکی کارامە و لێهاتوو بووە، وە چەند ڕاستی یەکی لەو بارەوە خستۆتە بەرچاوان کە بەر لەوی شتێکی شێرراوە و ڕازێکی پەنهان بوون، بەلاّم پێشینان گوتوویانە: هەر خوا هەڵە ناکا و، هەریەکە بە سەهوو ناچێ، فرۆیدیش وەك هەر کام لە بەندەکانی دیکەی خوا، هەر ئەو برە وزە و توانایەی هەبوە کە خوا بە ئینسانی بەخشیوە تاکو برێك لە ڕاز و نهێنییەکانی ژیان و دەوروبەری پێ بزانێ. نەك بۆ زانین و پەی بردن بە گشت ڕاز و مەتەڵە سەر گێژکەرەکانی ژیان، چونکە ئەوە بەس لە خوا دەوەشێتەوە ئینسانیش چ حەوجێی نیە و پەکی لەسەری نەکەوتوە.

بەڵێ فرۆیدیش وەك سەر لەبەری ئەو مرۆڤانەی ویستوویانە لە ڕێی ژیری و زانیاریی ئادەمی یانەوە هەموو شتێك بزانن و هیچ ئاوڕیان وە ئایین و بەرنامەی خوا نەداوە و لە سەرچاوەی ڕوونی ڕێنموونی یەکانی خۆیان بێ بەش و دەسخەڕۆ کردوە، لە هەندێك شت دا ڕاستیی پێکاوە لە زۆربەش دا نەی پێکاوە و هەڵتریزاوە، کەواتە ئەوانەی وا دەڕوانە فرۆید و هاو وێنەی فرۆید کە پاك و بێخەوش بێ لەکەن و هیچیان لەبەر عاسێ نابێ و چیان لەبەر چەنگان ڕانابرێ، نە چی یەت (ماهیة)ی ئینسان دەناسن و، نە بڕواشیان بە گۆڕان و پەرەستاندن هەیە ، حەقیقەت و

نێوەرۆکی ئینسانیان نە ناسیوە چونکە شتێکی لێ چاوەڕوان دەکەن لە بارانی دا نیە و هەر لە خوای مەزن دەوەشێتەوە، بڕواشیان بە گۆڕان و پەرەستاندن نیە، چونکە ئەگەر بڕوایان پێ ی هەبا دەبوو بزانن کە ئینسانی سەدەی هەژدە و نۆزدە بۆی نیە نەخشەی ژیان بۆ خەڵکی سەدەکانی دوای خۆی دانێ !!

فرۆیدێك یان مارکسێك کە چەندین ساڵ بەر لە من ژیاوە و لە نێو بارودۆخێکی جودا لەوەی لە مەڕ من دا ژیاوە و بێ ئاگا بووە لەو شتە نوێیانەی لە دوای وی پەیدا دەبن و ڕێڕەوی ژیان دەگۆڕن و بێ هەواڵ بووە لەو بیردۆزە و تەجرووبانەی کە لەسەردەمی من دا دێنە کایەوە و ڕەنگە زۆر لە بۆچوونەکانی وی وەدرۆ بخەنەوە، بۆ دەبێ بیکەم بە بت و قسەکانی بکەمە ڕێشمەیەك و توند توند لە گەردنی خۆمی بئاڵێنم و خۆم بکەمە کۆیلەی ؟! ئایا گەڕانەوە بەرەو دوا و کۆنەپەرستی لەمە زیاتر دەبێ چۆن بێ ؟!!

ئێستا با بێینە سەر وکاری فرۆید و وڕێنەکانی:

ئەوەی بەلامەوە گرنگە و جێ ی سەرنج دانە لە بیردۆزەی فرۆیددا دوو شتی سەرەکین:

١- ڕوانینی فرۆید بۆ غەریزەی جینسی

فرۆید هەموو هەستان و دانیشتن و چالاکییەکانی ئینسان دەگێڕێتەوە بۆ غەریزەی جینسی و هەموو شتێك لە فیقی وی دەزانێ، واتە هەروەك چۆن مارکس ئابووری بە ژێر خان و بنچینەی ژیانی تاك و کۆمەڵ دادەنێ فرۆیدیش غەریزەی جینسی بەو چاوە سەیر دەکات.

٢- هەڵوێستی فرۆید سەبارەت بە دیاردەی خواپەرستی و ئایین:

فرۆید پێ ی وایە کە خواپەرستی و ئایین وەك هەموو چالاکیەکانی دیکەی مرۆڤ غەریزە جینسی بۆتە هۆی پەیدا بوونی!!

فرۆید بۆ سەلماندنی ئەم وڕێنەیەی بەسەرهاتێکی ئەفسانەیی کۆن دەکاتە بەڵگە و سەرچاوەی ئیلهامی خۆی، ئەمەش دەقی ئەو بەسەرهاتەیە کە فرۆید دەی گێڕێتەوە:

"سەرەدەمی زوو خێزانێك هەبوە کە لە بابێك و کۆمەڵێك ژن و کچ و کوڕ پێك هاتوە، بابەکە هەموو خێزانەکە دەخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوە بە تایبەتی ژن و کچەکان، وە لەگەڵ کوڕەکانی دا زۆر بە دڵ ڕەقی و توند و تیژی ڕەفتار دەکات ئاوا ژیان بەردەوام دەبێ، تا بابەکە لە ئەنجامی پیری و نەساغی دا بە دەستی کوڕە ڕق لێ هەڵگرتووەکانی دەکوژرێ، بەڵام هیچ کام لە کوڕەکان دەخۆی ڕا نابینێ شوێنی بابی بگرێتەوە، ئەوەك بە مەرەدی وی بچێ.

ئینجا لە ئاکامی کوژرانی بابەکە و ترس و یاساغ کردنی هێنانی ئافرەتانی ئەو تیرەیە، یەکەمین دەستوور و یاسای مرۆڤایەتی و مەعنەوی سەری هەڵدا و، بەردی بناغەی خواناسیش ڕۆنرا !!

چونکە کورەکان کەوتنە ڕێز گرتن و بە چاك و پاك لێ ڕوانینی بابیان و، ئینجا ئەو ڕێز گرتنەش تەشەنەی کرد و بوو بە پەرستن، ئینجا پەرستنی بابەکە وازی لێ هێنراو گۆڕا بۆ پەرستنی گیاندار و ڕووەك و داروبەرد، لە دوایدا ئاستی پەرستنەکە زۆوررڕاتر چوو بوو بە پەرستنی هێزێکی نەدیتراو، بە ناوی خودا !!"

جا ئێستا با نۆرەی ئەوە بێ کە بە چاوێکی وردبین و ڕەخنە گرانە سەرنجێکی خێرا لە هەر کام لەم دوو خاڵە بدەین.

جارێ قسە لە خاڵی یەکەمیان دەکەین و دەڵێین:

یەکەم: ئەمڕۆ لە نێو پسپۆڕ و شارەزایانی دەروون ناسی دا _ چاوپۆشی لە موسڵمانەتی و نا موسڵمانی یان بکە _ کەم کەس هەیە بتوانێ ئەو قسانەی فرۆید قبوول کات، چونکە هەر کەسێك تۆزوکێك وردبوونەوەی هەبێ دەزانێ کە وێڕای غەریزەی جینسی چەندەها عاملی دیکەش هەن کە کار دەکەنە سەر ژیانی ئینسان، وەك غەریزەی خواپەرستی و غەریزەی موڵکایەتی و غەریزەی شت زانین و زانیار بوون و غەریزەی شەیدایی جوانی ی و ڕەوشت و ئاکاری بەرز و غەریزەی خۆ دەرخستن و ..هتد.

جا ئێستا ئەم پرسیارە ئاراستەی بیردۆزەی فرۆید دەکەین:

ئایا ئەگەر _ گریمان _ غەریزەی جینسی لە سروشتی مرۆڤ دا نەبایە، مرۆڤ بە دوای خواناسی و زانیاری و ڕەوشت بەرزی و جوانی و خۆراك و پۆشاك و پایە و پلە و ...هتددا عەودالْ نەدەبوو ؟!!

دووەم: هیچ بەڵگەیەکی ژیرانە و زانستانە نیە بۆ وەڕاست گێڕانی ئەو قسانەی فرۆید ، چونکە لە ڕاستی دا فرۆید بێجگە لە لاف لێدان و گوتەی ڕووت و بێ پشت و پەنا چیدی بە چەنگەوە نیە.

سێیەم: فرۆید هەر بە جارێك ژیری و بیر و هۆشی مرۆڤی فەرامۆش کردوە و هیچ جۆرە دەورێکی بۆ دیاری نەکردوە، ئەمما مرۆڤایەتی تێکڕا بە زانا و نەزان و کافر و موسڵمانەوە لەسەر ئەوەن کە مرۆڤ بەس بریتی نیە لە تۆپەڵێك هەوا و ئارەزوو و ڕابواردن و، وێڕای ئەوەش ژیری و بیر کردنەوەش زۆر لە ڕەفتار و ئاکارەکانی دەخاتە ژێر نیر و دەسەڵاتی خۆیەوەو، بیر و هۆش وەك سفری دوای فاریزە نا کاریگەر نیە.

چوارەم: ئەو بەسەرهاتەی فرۆید دەی کاتە بنچینەی بیردۆزەکەی ئەفسانەیی و پووچە بەم بەڵگانەی خوارێ:

١- دەڵێن جارێکی مەلای مەزبوورە بە بیورێکی تیژ وە دارێکی دەڕزێ بە نیازی برینەوەی، بەڵام هەر ئەو لاخەی کە لەسەری ڕاوەستاوە جێی نیازی مەلای دەبێ، هەڵبەتە زۆر نابا

مەلا سەرەنگریّ دەبیّ و بۆ خۆشی نازانیّ، یەکەم جار کویّی رِمبەی لە زەوی هێناوە ! دەجا فرۆیدیش لێرەدا راسـت بە مەرەدی وی چووە!

ئەو کە دەڵیّ: بابەکە دەسـتی بەسەر هەموو ئافرەتانی خێزانەکەدا گرتوە: دەبیّ پاڵنەرێك هەبوو بیّ پاڵی پێوە نابیّ کە بەو کارەی هەستیّ، بە لایەنی کەمەوە دەبیّ غەریزەی موڵکایەتی تاك و خەسڵەتی ئیرەیی بردن (حەسوودی)ی تێدا هەبوبیّ، دیسان کاردانەوە "رد الفعل"ی کوڕەکانیش پەکی لەسەر غەریزەی تۆڵە ستاندنیّ کەوتوە، کەواتە: هەر کام لە غەریزەی موڵکایەتی تاکی (الملكية الفردية) و ئیرەیی و تۆڵە ستاندن، پێویستە لە دروست کردنی ئەو بەسەرهـــاتەدا _ ئەگەر گریمان ڕاست بیّ _ لە پێش غەریزەی جینسی یەوە دابنرێن، یان هەر نەبیّ وێڕای وی حیسابیان بۆ بکریّ.

٢- چ بەرژەوەندییەکی جینسی _ ئەگەر فرۆید ڕاست دەکات جینس سەرچاوەی هەموو شتێکە _ پاڵی بە کوڕەکانەوە نا ، کە لە پاش مردنی بابیان ئافرەتانی ئەو تیرەیە لەخۆیان حەرام بکەن و بۆچی دوای لە نێو چوونی بابەکە هەموو ئەندامانی خێزانەکە نێری و بەرانی بەرنەبوونە یەکدی و سەرگەرمی قم بوون نەبوون لە جلێتاوی جینس دا ؟!!

سەبارەت بە خاڵی دووەمیشیان دەڵێین:

یەکەم: فرۆید ئەزموونەکانی خۆی لەو بارەوە بەس لە نێو چوارچێوەی ئەو تیرە وەحشی یانەدا ئەنجام داوە کە بە (طوطميس) ناسراون، چونکە زانیویەتی باروزرووف ئەو تیرانە چاکتر لەگەڵ بیردۆزەکەی دا دەسازیّ – هەر کام لەو تیرە و هۆزانە کە بە (طوطميس) ناسراون ئاژەڵێك یان ڕووەکێك دەپەرستیّ و بە بابە گەورەی خۆی دادەنیّ _

دیسان لە نێو هەموو ئایین و ڕێڕەوەکان دا بەس مەسیحایەتی هەڵبژاردوە، چونکە ئەوان خوا بە ناوی (باب) بانگ دەکەن، تەنانەت فرۆید ئایینەکەی خۆشی _ کە جوولەکایەتی یە _ پشت گویّ خستوە زانیویەتی لەگەڵ بۆچوونی ویدا هەڵناکات !!.

کەواتە فرۆید بۆ سەلماندنی قسەکانی بەس بە شوێن ئەو دیاردانەدا گەڕاوە کە لەگەڵ بیردۆزەکەی دا هەڵ دەکەن، مادام وابیّ بە شێوەیەکی زانستییانە و واقیعی یانە بە شوێن ڕاستی دا نەگەڕاوە دیارە فرۆید لەو جۆرە ڕەفتارەیدا هەر بە تەنیّ نیە و، هاوەڵی زۆرن مارکسییەکان کە خۆیان بە شوێن کەوتووی شێوازی زانستی یانە دەزانن، گەلێك جاران هەمان ڕەفتاری فرۆید دەگرنە بەر و، بەس بە شوێن ئەو جۆرە زانیارییەدا عەودالّن کە لەگەڵ بیرۆچکەکەیان دا دەسازیّ و هەر زانیارییەك لەگەڵ بۆچوونی وان دا نەگونجیّ بە ئەفسانەی دەزانن، بە هەڵوێستی ئەوانەش ڕەفتارە نەفاماناکەی (خولە بەردەڕەشی)م دێتە یاد کە ساڵی

(١٩٨١) لەدێی (بەردەڕەشی)((بەردەڕەش: گوندێکە دەکەوێتە نێوان هەردووك شارۆچکەی (سەردەشت) و (بانە) ی کوردستانی ئێران ، واتە ئەو گوندەی من مەبەستمە ئەگەر نا (بەردەڕەش)ی دیکەش هەن)) بووم و دەرسی بیرکاری (ماتماتیك) م فێری کابرایەکی دوکان دار دەکرد ناوی خولە بوو، خولە بە سینگ فراوانی یەوە گوێی بۆ کۆکردنەوە و لێکدان و دابەش کردن گرت، بەڵام کە گەیشتینە سەر دەرسی لێ دەرکردن (ناقص) مردام و سووتام نەی خوێند، بە بەهانەی ئەوەی، ئەو قەت نایەوێ زەرەرێ بکا و پارەکەی لێی کەم بێتەوە، کەواتە حەوجێی بەو باسە نیە !!

دووەم: فرۆید کە بابایەکی جوولەکە بووە، لە لایـــەن کلێـسا و شوێن کەوتووانی یەوە بەردەوام لێشــاوی تانە و تەشــەر و ڕەخنان ڕووی تێ کردوە، بۆیە هەر لە ڕۆژێکی گــەڕاوە، دەرفەتی دەست بکەوێ بۆ تەقاندنەوەی بوڕکانی بوغز و قینی بە ڕووی کلێسا و دام و دەزگاکان دا.

خۆ هەر لانی کەم ئەگەر بەو جۆرەش فروید تاوانبار نەکەین، بە پێی بنەماکانی زانیاری دەروون ناسی ی، ناتوانین باوەڕ بکەین کە ئەو هەموو سەرکۆنە و بە سووك سەیر کرانەی فرۆید لە لایەن کلێساوە، بە تاوانی جووایەتی کە لە ســــەرەتای قوتابی یەتی یەوە تا کۆتایی ژیانی درێژەی کێشاوە _ هیچ جۆرە شوێنەوارێکی خراپی لە بەشی ئەودیو شعوور (لا شعور)ی فرۆیددا بەجێ نەهێشتبێ.

سێیەم: بێ گومان فرۆید جوولەکەیە و میللەتی جوولەکەش، لە دڵی هەموو گەل و نەتەوەکانی دیکەدا بوغزێنراوو نا پەسەندن، چونکە جوولەکە سەبارەت بە گشت گەلانی دنیا بوغز و غەرەزیان هەیە و دەڵێن پێویستە خێر و بێرەکانی دنیا سەر لەبەر لە ژێر ڕکێفی مەدا بێ و گەلانی دیکە وەك ئاژەڵێك ڕام بکرێن بۆ بەرژەوەندی یەکانی مە.

جا لەبەر تیشکی ئەم ڕاستی‌یەدا دەتوانین بڵێین: فرۆیدیش وەك دوو هاو ڕەگەزەکەی دیکەی: مارکس ودورکایم، ویستوویەتی لە بن شاقەلی بیردۆزەیەکی بە ناو زانیاری یانەدا، ڕق و داخی خۆی بە مرۆڤایەتی بڕێژێ و بە زمانی حاڵ پێیان بڵێ: ئەوەی ئێوە بە ناوی ئایین و خواناسی و ڕەوشت و ئاکاری پەسندەوە ڕێزی لێ دەگرن، ئەو سەرچاوە ڕوون و بێ گەردەی نیە کە ئێوە گومانتان بۆی چوە، بەڵکو وەك سیاڵێکی پیس نۆکەرەتان لە زەلکاوی جینس وەردراوە !!

هەر کەسێکیش ئەم چەند دێرەی پڕۆتۆکۆلاتی جوولەکەکان وەخوێنێ، هیچ دوو دڵی و گومانی لە ڕاستی ی ئەم بۆچوونەدا نامێنێ.

"فرۆید لە خۆمانە و بەردەوام سەرگەرمی کارە، دەیەوێ جینس بثاختێتە نێو هەموو شتێکەوە، تاوەکو چینی گەنج و تازە پێ گەیشتووی نۆمی یەکان ڕێز و پایەیەکی زۆر بۆ جینس دانێن و، لە ئاکامیش دا مەبەست و هیوای هەرەبەرزی هەر هەرزە کارێکی وان _ واتە نۆمیەکان، کە مەبەستیان لە نۆمی گەلانی دیکەی غەیری خۆیانە _ بەس تێر کردنی گەدە و لایەنی جینسی بێ، جا ئەو دەمیش ڕەوشت و خوو و ئایین دەفەوتێن و بە سێنایی بەسەر دوژمنەکانمان دا زاڵ دەبین و بە ئامانجی پیرۆزمان دەگەین

چوارەم: ئێستاش ڕای دوو پسپۆڕی لێهاتووی دەروون ناسی ی سەبارەت بە ئایین و سروشتی خواناسی دەخەینە ڕوو!

١– ئەریك فرۆم: زانای هەڵکەوتووی ئەڵمانی و نووسەری چەند کتێبی بایەخ داری دەروون ناسیوشوێن کەوتووی بیردۆزەی (فرۆیدیسمی نوێ)، لە کتێبی (دەروون ناسیو ئایین) دا، لە باسێکی دا بە ناوی: "ئایا دەروون ناسیی جێی مەترسی یە بۆ ئایین؟" دەڵێ:

"..دەروون ناسی نەك هەر بە هیچ ڕەنگێك جێی مەترسی نیە بۆ ئایین، بەڵکو بە پێچەوانەوە دەتوانێ یاریدەیەکی باشیشی بدات، ئایین لە لایەن هیچ زانیاری یەکی دیکەشەوە هەڕەشەی لێ ناکرێ، چونکە هیچ ماقووڵ نیە پەی بردن بە یەکێك لە زانیاریە سروشتی یەکان مەترسی یەکی تێدا بێ بۆ تەرزی فیکری ئایینی، بەڵکو بە بەراوەژووە وە شارەزایی زیاتر سەبارەت بەم جیهانەی تێداین بەس دەبێتە هۆی پتر بڕوا بە خوا بوون و خۆ بە گچکە زانین لە ئاقار خوادا.

ئەوەی کە دەبێتە جێی مەترسی بۆ ئایین لە لایەن زانیاری یەوە نیە، بەڵکو لە لایەن هەڵس و کەوتەکانی ئێمەوەیە لە ژیان دا، ئینسان لە هەوڵ دانی دا بە دوای ئامانجی بەرزی ژیانی دا _ کە خوا پەرستی یە: وەرگێڕ _ دەستی کێشاوەتەوە و خۆی هێناوەتە سەر بیچمی شمەك، لە پێناوی خزمەت کردن دا بەو دام و دەزگا ئابووری یەی کە دەسکردی خۆیەتی، ئینسان زیاتر سەر گەرمی بە خۆدا هاتن و پێهەڵا بردنی باری ژیانی ماددی یەتی، نەك بەختەوەری و پاکردنەوە و گەشە پێدانی گیانی، بە تەعبیرێکی وردتر بڵێم، دیاردەیەك کە لە هەموو شتێك پتر سەبارەت بە ئایین مەترسی لێ دەکرێ ، ئەو دیاردەیەیە کە من پێی دەڵێم: شەیدا بوونی دنیا"

٢– ویلیام جیمز: پرۆفیسۆر و دەروون ناسی بە شۆرەت. لە کتێبی (ئایین و گیان) لە بەشی شەشەمی دا لە ژێر سەرباسی: "بایەخی ژیانی دیندارانە" دا دەڵێت: گەورەترین ئیمتیازی ژیانی خواپەرستانە ئەمانەی خوارێن:

(داروێن)یش که له دەلاقەی ئاژەڵناسی یەوە تەماشای مرۆڤ دەکات، دیمەنی مێژووی مرۆڤایەتی وەك دیمەنی ڕەوە گورگ و گاڕانێك دێنێتە بەرچاوان که بەردەوام به دەسەڵات و خاوەن هێزەکان له دژی بێ دەسەڵات ولاوازەکانن و مانەوە وتەمەن درێــژی به تەنــێ به بـــالآی ئەوانه بڕاوە که ئەستۆیان ئەستوورترە ونینۆك و دانیان درێژ ترو بڕندە ترن، به کورتی خوێن ڕێژترن !!

(ئاین و گیان) له بەشی شەشەمی دا له ژێر سەرباسی: "بایەخی ژیانی دیندارانه" دا دەڵێت:
گەورەترین ئیمتیازی ژیانی خواپەرستانه ئەمانەی خوارێن:
یەك :- ئەم بەشە بەر هەستەی که دەی بینین، بەشێکه لەو جیهانەی که نایەته بەر نیگا، ئەم بەشە دیتراور بەرهەستەش حەقیقەت و بوونی خۆی لەو دنیا غەیبیەوە دینێ، که له ڕێ ی هەستەکانەوە پەی پێ نابەین.
دوو:- هەبوونی پەیوەندی لەگەڵ هەردووك بەشەکەی جیهان دا و پەیدا کردنی هاوسەنگی و هاو ئاهەنگی له نێوانیان دا ئامانجی هەرە بەرزە..
سێ :- دوعا ونوێژ، یان به تەعبیرێکی دی، پەیوەندی هـەبوون لەگـەڵ خـوا. شتێکی کاریگەرە و ئەنجامی هەیە، واته به جۆرێکی هەست پێ کراو شوێنەواری ماددی و مەعنەوی هەیە.
بێجگه لەمانەش ژیانی ئایینی و خوادۆستی خاوەنی دوو خەسڵەتی دیکەی فرە بایەخ دارە!
أ- ژیان هێندە به تام و لەزەت دەبێ، سەر لەبەر دەبێته خێر و خۆشی و ڕەحمەت ، ژیانی مرۆڤی خواپەرست لێواو لێو دەبێ، له چالاکی هەستیارانه و دارماڵ دەبێ له کامەرانی و سەرو ڕوو خۆشی مەردانه.
ب- جۆرە ئارامی و ئۆخژنێکی دەروونی پێك دێ، که شوێنەوارە ڕواڵەتی یەکانی بریتین له خزمەت گوزاری و چاکه کردنێکی بێ سنوور.
بۆ نووسرانی ئەم پەراوێزە وێڕای وردبوونەوەی خۆم، سوودم لەم کتێبانەش وەرگرتوە:
(١) انگیزه‌ٔ پیدایش مذاهب، ناصر مکارم شیرازی، له لاپەڕە ٢٣١ تا ٢٤٤
(٢) دائره المعارف روانشناسی، کۆمەڵه پسپۆڕێك، لاپەڕە (٧١).
(٣) التطور والثبات في حياة البشرية، محمد قطب تەرجەمەی فارسی، لاپەڕە (٨٧).
(٤) دین و روان، ویلیام جیمز. لاپەڕە (١٧٧، ١٧٨).
(٥) روانکارەی و دین، اریك فرۆم، لاپەڕە (١٢٠).

هەر کەسێك لە یاساکانی دووبەرەکیی مانەوە (تنازع البقاء) و هەڵبژاردنی سروشتی (الانتخاب الطبیعي) مانەوە بۆ چاکترین (البقاء للاصلح) ورد بێتەوە هەر ئەو دیمەنەی بە بیردا دێ کە گوتمان

"دورکایم[1]" یش کە بەس لە گۆشەنیگای کۆمەڵناسی یەوە سەرنجی مرۆڤ دەدات، دەڵێ: کۆمەڵگا فابریقەیە و مرۆڤیش بە ئایین و ڕەوشت و هونەر و ئەدەب و..هتدی یەوە وەك ئامرازێك وایە کە لە فابریقەیەك دا دروست دەکرێ، ئینسان هەر هێندە دەور دەبینێ لە دروست بوونی دا کە ئامرازی تاین دەی بینێ، بە کورتی بە ڕای دورکایم مرۆڤ لە ئاقار تین و تەوژمی کۆمەڵگادا لەو پەڕە مریشکە بێ ئەمیەت و بێ ئیرادەترە کە دەکەوێتە بەر گیڤە گیڤ و تەوژمی بایەکی ڕاپێچك دەر.

"نیتشەش"[2]کە ویستوویەتی لەسەر بنچینەی غەریزەی هێز بەکارهێنان و ڕق و بوغز و تووڕەیی _ کە یەکێکە لە بەشە پێك هێنەرەکانی مرۆڤ _ مرۆڤ بنرخێنێ و یاسای " الحق مع القوة " ی بۆ داناوە.

"سارتەریش" کە بە پێچەوانەی دورکایمەوە لە دەلاقەی کەمبەری تاکی یەوە دە ئینسان دەفکرێ و دەڵێت: مرۆڤ هەتا کەمتر بە خەم ئایین و ڕەوشت و یاساوە بێ و کەمتر گوێ بداتە کۆمەڵگا زیاتر دەتوانێ ئازادی و مرۆڤایەتی خۆی لە واقیع دا بچەسپێنێ [3]

---

(١) دورکایم کۆمەڵناسی فەرەنسایی لە ساڵی ١٨٥٨ز چاوی بە دنیای ڕوون هەڵێناوە و لە ساڵی ١٩٢٧ز لە پاریس مردوە، اطلاعات عمومی لاپەڕە ، (٦٣٥).

(٢) فریدرید ویلهلم نیتشە: شاعیر و زانای ڕەش بینی ئەڵمانی لە ساڵی ١٨٤٤ز لە دایك بوە.

(٣) وای بە چاك دەزانم نەختێك ڕووناکی باوێنە سەر ڕێچکەی بوونایەتی (ئەگزیستانسیالیزم) کە سارتەر یەکێکە لە پێشەوایەکانی وێڕای هەر کام لــە

١- کیرکجارد: فەیلەسووفی دانیمارکی ١٧١٣ _ ١٨٥٥ز.

٢- گابریل مارسیل، کە لە ساڵی ١٨٨٩ز مردوە.

٣- مارتن هایدگری ئەڵمانی ، لە ساڵی ١٨٨٩ز لە دایك بووە.

٤- ژان پول سارتەر، لە ساڵی ١٩٠٥ز لە دایك بوە و ناودارترین پێشەوا و نوێنەری ئەم ڕێچکەیە.

هێڵە سەرەکییەکانی ئەم ڕێچکەیە لەم سەردەمەدا ئەمانەن:

یەکەم: بێ بڕوایی و بە هیچ سەیر کردنی ئایین و ڕەوشت و دەستوور و یاسا و گشت داب و نەرێتە کۆمەڵایەتی یەکان و بە ڕەش بینانە ڕوانینــە بوونەوەر و ژیـــان، بۆ وێنــە ئەمە یەکێکە لە قســەکانیان:

لە بوونەوەر و ژیان دا هیچ شتێك نیە شیاوی سەرنج دان و تێوەڕامان بێ، دنیای تێکڕا هیچ و پووچ و نا ماقوولە !.."

دکتۆر "یحی هویدی" لە کتێبی (مقدمة في الفلسفة) دا دەڵێ: زۆربەی وجوودی یەکان دیمەنێکی ڕەش و تاریك و دزێو دەربارەی بوونەوەر و ژیان دەخەنە بەرچاوان کە بریتی یە، لە خەم و خەفەت و نارەحەتی و دڵە ڕاوکێ و ڕەش بینی، سارتەر لەو بارەوە دەڵێت: مرۆڤ لە هەر تاوێك دا کە لە ژیانی ڕادەبرێ ، هەست بە ڕشانەوە دەکات، تەنانەت سارتەر کتێبێکی هەیە بە ناوی (ڕشانەوە).

دووەم: بەرهەڵدایی و گوێ نەدان بە ئایین و ڕەوشت و یاسا لە ژێر پەردەی ئازادی دا، لەم ڕووەوە دەڵێن: ئینسان هیچ ئامانج و مەبەستێکی لە ژیانیدا نیە، وە کەس نەی خوڵقاندوە و لە خۆوە هاتۆتە دی، هیچ هێزێکیش نیە ڕێ و شوێنێکی تایبەتی بەسەردا فەرز کات، چ بە ناوی ئایین و بەرنامەی خوایی یەوە بێ و چ بە ناوی ڕێ و ڕەسمی کۆمەڵایەتی، ڕێ نیشاندەری مرۆڤ بۆ جۆر و چۆنیەتی ژیانی ئازادییە و هیچی دی.

سێیەم: بڕوا نەبوون بە سروشتێکی هاوبەش لە نێو مرۆڤەکان داو، بڕوا بوون بەوە کە هەر ئینسانێك زاتێکی تایبەتی یە و سروشتێکی سەربەخۆ و جودای هەیە.

بێ گومان لە ڕوانگــەی ئیسلامیشەوە بەندەکـــان لەبواری بەرپرســـیاری وسزاو پاداش دا سەربەخۆن، ئەمما ئیسلام وێڕای ئەمەش دەڵێ: مرۆڤایەتی دیاردەیەکە گشت مرۆڤەکان تێیدا بەشدارن و چەند خەسڵەتێکی مرۆڤانە هەموویان پێکەوە گرێ دەدات.

چوارەم: سەیر کردنی کۆمەڵگا بە چاوی بێزران و دوژمنایەتی یەوە، چونکە ئازادی تاك (فرد) ئەگەر هیچ لەمپەرێکی نەیەتە بەر، ئازادی تاکەکانی دیکەی. لە ڕێی دا دەبێتە کۆسپ و ئاستەنگ بۆ وێنە: هیچ کەسێك ناتوانێ هەرچی ئافرەتی جوان و دڵگیر هەیە بیانخاتە ژێر

مارکسیش[1] دیسان وەك هەموو ئەوانەی لە گۆشەنیگای گچکە و کەمبەرەوە لە ئینسان ورد دەبنەوە ، ئەویش هەر بە هەمان پێ و دان، تەنیا سەیری لایەنی ماددی و ئاژەڵی مرۆڤـ دەکا و، دەیەوێ لە دەلاقەی ئابووری یەوە سەر لەبەری ئینسان بەدی بکا و، مێژووی مرۆڤایەتی ی وا دێتە بەر نیگا کە هەردەم تێك هەڵدان و پێك دادانی چینەکانی کۆمەڵگا بوە، لەسەر گەدە پڕ کردن و گیرفان ئاخنین و ئاوێ بێنە و دەستان بشۆ !!

برایان لێرەدا ئەم باسە قوڵە نەزیلەیەکی وەبیر هێنامەوە حەز دەکەم بۆتان بگێڕمەوە:

ڕکێفی خۆیەوە، چونکە کاتێك ئەمەی کرد _ ئەگەر گریمان بۆی کرا _ لە بەردەم ئازادی تاکەکانی دیکەدا بۆتە کۆسپ و زەڕی لێداون و ئازادی لێ زەوت کردوون، خۆ ئەگەر بۆشی نەکرا ئەوە ئەو ئازادی ی لێ حەپس کراوە، جا بۆیە سارتەر دەڵێ: ئەوانەی ئازادیم لێ دەگرنەوە و لە ڕێی ئازەزووەکانم دا دەبنە کۆسپ و لەمپەر دۆزەخن بۆ من !!

خوێنەری ئازیزم:

ئەوەی ڕابرد پێناسە کردنێکی فیکری بوونایەتی (الوجودية) بوو، بۆیەش زەحمەتی ڕەخنە لێ گرتنیمان نەدایە بەرخۆ، چونکە لەگەڵ پووچیشیدا بیرێکی یەکجار سادە و شێتانەیە، بەڵێ بە بڕوای من هەر موتالاّ کردنی ئەو چەشنە بیرانە بەسە بۆ ڕەد لێ دانەوەیان

بۆ نووسرانی ئەم پەراوێزە سوودم لەم سەرچاوانە وەرگرت:

١- دائرة المعارف زرين: لاپەڕە (٧٨٨)، مهرداو مهرين.

٢- دائرة المعارف روانشناسي، لاپەڕە (٦٤).

٣- الوجودية والغثيان _ محمد جواد مغنية، لە لاپەڕە (٣١) ڕا تا (٣٧).

(١) کارل مارکس لە ساڵی ١٨١٨ز لە شاری (ترير) لە ئەڵمانیا ، لە دایك و بابێکی جوولەکە وە پاش کەوتووە و لە ساڵی ١٨٧٣لە لەندەن مردوە.

بەڵێ خوێنەری بەڕێز، ئەو مارکسەی کە ئەمڕۆ برێك گەنجی هەرزەکار و لاساکەرەوەی بێ ئەزموون بە بابی خۆیانی دەزانن و دەڵێن ئێمە نەوەی وین، بابایەکی جوولەکە و بێ دین بووە !!

دەگێڕنەوە کۆمەڵە چاوەشێك (فیل)ێك دێنن بۆ شارێك، تاقمە کوێرێك ئەو هەواڵەیان وەبەر گوێیان دەکەوێ و بڕیار دەدەن کە وێکڕا بچن بۆ کن چاوەشەکان و بزانن ئەو دەعبایەی پێیانە چیە و چۆنە.

بەڵێ دەگەنە کن فیلەکە و لەبەر نەبوونی چاوان هانا وەبەر هەستی دەست لێ کوتانێ دەبەن، ئیدی هەر یەکە لە لایەکەوە دەست لە جەستەی فیلەکە دەکوتێ و دوایی دەڕێیە خۆڕا دەگەڕێنەوە، کە دەچنەوە خەڵك دەربارەی فیلەکە پرسیاریان لێ دەکەن و، داوایان لێ دەکەن کە باسی چۆنیەتی ئەو گیاندارەیان بۆ بکەن داخوا چۆنە و وەك چ دەچێ ! ئەوەیان کە دەستی لە گوێی کوتاوە دەڵێ: وەڵڵا چتان عەرز کەم شتێکی پانکۆڵەیە وەك گەڵای دارێ، ئەوی دیکەیان کە لاقی فیلەکەی وەبەر دەستی هاتوە، دەڵێ: کوڕە بێ قەزابی گەڵای چی (فیل) شتێکە وەك کۆڵەکە وایە ! ، ئی سێیەمیان کە دەستی لە پشتێ کوتاوە دەڵێ: شتاقتان ڕاست ناکەن، فیل دەعبایەکە وەك تەختە دارێکی بە وەج و مەیلە و پان و درێژە !، چوارەمیان کە دەستی لە لمبۆزی کوتاوە دەڵێ: هیچتان هاڕێی لێ لە بڕێ ناکەنەوە، فیل شتێکی درێژ کۆڵەیە و سەرێکی وەك قەڵانگی دوولا هاتۆتەوە، پێی ناوێ گۆچانی ببینن و فیلی ببینن بێ کەم و زیاد !!

جا بە ڕاستی برایان مەسەلەی فیل و کوێرەکان ڕاستە و ڕاست وەك مەسەلەی ناسینی مرۆڤ و ڕێچکە و بیردۆزە مرۆڤ کردەکان وایە، چونکە هەر کام لە کوێرەکان لەو جوغزە تایبەتی یەی کە پسپۆڕی تێیدا هەیە و دەستی تاقی کردنەوەی پێی گەیشتوە وەك دووخێ ڕاستدەکات، بە هەمان شێوەش هەر کام لە فرۆید و داروێن و سارتەر و نیتشە و دورکایم و مارکس و هتد لەو جوغزە تایبەتی یەدا کە دەکەویتە بەر قەڵەمڕەوی

پسپۆڕی و شارەزایی یەکەی و دەستی وێڕا دەگات ئەگەر لە ۱۰۰/۱۰۰یش [۱] ڕاست نەکات، تا ئەندازەیەك توانیویەتی پەی بە ڕاستیبەرێوسەرو سیمای بناسێ.

دیسان هەروەك چۆن کوێرەکان تێکڕا لە پەی بردن بە واقیع و حەقیقەتی فیلەکە بە شێوەیەکی هەمە لایەنە،بە هەڵەدا چووبوون، هەر کام لەو زانا و پسپۆڕانەش_کە بە هەویا بوون لە دەلاقەیەکی گچکەوە هەموو لایەنەکانی ئینسان ببینن_لە ناسینی سروشت و چییەتی مرۆڤ دا ساتمەیان بردوە و هەڵتریزاون و، بەرەو پشت وەعەرزێ کەوتوون و تخێڵ بوون.

هەڵبەتە لە کەستان ون و شێرراوە نیە چ کوێرەکانیش و چ خاوەنی بیردۆزەکانیش لە سۆنگەی ئەوە دووچاری سەرچەنگ چوون بوونە، کە زیاتر لە مەودای بەرەی پسپۆڕییەکەیان لینگی بیردۆزەکانیان ڕاکێشاوە.

بەڵێ ئەگەر فرۆید وەك غەریزە و بەشێکی پێك هێنەری ئینسان لە لایەنی زایەند (جینس) دوابا، قسەکانی وەك شتێکی زانیاری یانە لێ وەردەگیران — چاو پۆشی لەوە بکەین داخوا هەموو قسەکانی بە جێن یان نا_ چونکە ئەو دەمی قسەکانی ئەنجامی ئەزموون و تێوەڕامانی عیلمیانە دەبوون، ئەمما خڕ کردنەوەی ئینسان بە کوڵك و پێستەوە و دەنێو جوغزی زایەند پەستاوتنی، وەك خڕ کردنەوەی فیلەکە وایە بە دەستی بابای کوێر و کوتر لە نێو جوغزی گوێی دا !!

(۱) ڕەنگە یەکێك بپرسێت، باشە بۆچی کوێرەکان لە مەودای تەجرەبە و جوغزی پسپۆڕی یەکەیان دا قسەکانیان وەك دووخێ ڕاست دەردەچێ، بەڵام قسەی خاوەن بیردۆزەکان وانیە ؟! دەڵێن چونکە لە مەسەلەی کوێرەکان دا زانیاری و ئەزموونی ڕووت لە ئارادا بوە. ئەمما لە ئی خاوەن بیردۆزەکان دا هەوا و ئارەزوو و بەرژەوەندی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتیش دەستیان ڕەگەڵ کارەکانیان کەوتوە.

هەر بەم پێ و دانەش کورت هەڵێنان و گچکە کردنەوەی مرۆڤ لە نێو چوارچێوەی ئاژەڵایەتی، یان تاك، یان کۆمەڵگا، یان ئابووری ڕاست وەك کورت هەڵێنان و تێ پەستێنرانی فیلەکەیە بە هەموو ئەندامەکانی یەوە لە هەگبەی لاقی یان پشتی یان لمبۆزی دا.

جارێکی دیکەش دووپاتی دەکەمەوە، کە بە سەهوو چوون و ڕێ لێ‌وون بوونی بیردۆزە دەسکردەکان، لە پێناسە کردن و ناسینی سروشتی مرۆڤ دا، لەوەوەیە، کە لە مەودای پەتکیان پتر خۆیان ڕابسکاندوە و تێنووساون و بە مەرەدی فسۆس پاڵەوانی چوونە، کە دەڵێن: بە هەویا بووە ئاوی دەریایە بە جامیلکەی بپێوێ !!

دەنا ئەگەر فرۆید وەك بابایەکی دەرون ناس گوتبای: من لە مەیدانی دەروون ناسی دا ئەم ڕاستی یانەم بۆ دەرکەوتوون و، داروێن وەك پسپۆڕێکی زیندەوەرزان گوتبای: لە بواری زیندەوەر زانی دا ئەم تێبینی یانەم هاتوونە بەر چاوو..سارتەر و دورکایم و مارکس و..هتدیش هەر بەم تەرزە، ئەو دەمی هەر کامێکیان بیردۆزە و بیروڕاکانیان وەك کۆرپەیەکی نازداری بە شیری زانیاری و ئەزموون فرچك گرتوو بە سوپاسەوە لێ وەردەگیرا، بەڵام کاتێك هەر کام لەو شارەزایانە لەبەر تیشکی ئەو زانیاری و تێ بینی یانەی خۆی پێوەر و ترازوێك دروست کاو ئینسانی پێ کێشانە و پێوانە بکات، ئەوە ڕاست وەك ئەو کەسەی لێ دەقەومێ کە تەمایەتی بەس لە ڕێی دیتنەوە، پەی بە گشت خاسیەتەکانی تەنێك بەرێ، لە تام و بۆن و کێش و قەبارە و چڕی، بەڵام گومانی تێدا نیە کە خەیاڵ پڵاوی کردوە و بە مراد ناگا، چونکە هەر کام لە خاسیەتەکانی ئەو

تەنە پێوەرێکی سەربەخۆی گەرەکەو ئەگەر بەردێكدوو کێلیشی پێ بکەون شەش و حەوتی بۆ ڕاناقەنێن و دەرۆستیان نایەت.

دوای تەواو بوونی ئەم قسانە یەکێك لە دانیشتوان گوتی:

_ هەرچۆنێکی بێ رێی تێ دەچێ فرۆید و هاو وێنانی، زەینیان ساتمەیان پێ بەرێ و هەڵ تریزێن، ئەمما مارکس قەت باوەڕ ناکەم هەڵە بکا و سەرچەنگ بچێ.

+ برادەران : پیاو درۆیە نەکات، منیش هەستم پێ دەکرد کە باسی بە هەڵەدا چوونی مارکس دەکەم، نێو چاوانتان وێك دێتەوە و دڵ و هەناوتان دەگوشرێن و ڕێك دێن، دەشزانم کە وا بەسێنایی بە مەسەلەی هەڵتریزانی مارکس ئیقناع نابن ودڵتان ئاوێ ناخواتەوە،چونکە ئێوەبەر لەوەی مارکس و بیرۆچکەکەی بناسن، خۆشتان ویستوە و لە کنیان شیرن کردوون !!

جا هەروەك گوتراوە: کە شـــت زۆر خۆش ویسـتـرا چـــاو لە هەڵە و ناتەواوی یەکانی هەڵدەنگوێ" لەبەرئەوە ئەگەر مەودام بدەن برێك دەوری مارکس و مارکسیزم هەڵدێن و، ئاماژە بۆ نەختێك لە هەڵەکانی دەکەین.

_ دادەی بـــا بزانیـــن.

+ وەك لەمەوبەر گوتم: مارکس لە بواری ئابووری دا پسپۆڕ بــووە، بــەڵام هــەڵ خلیسکان و سەرچەنگ چوونی وی لەوەدایە: کە ویســـتوویەتی لە دەلاقەی ئابووری یەوە ولەبەر تروسکایی ئەو برە تێبینی‌یانەی لەو ڕووەوە دەسگیری بوون، مرۆڤــ بقەبلـێنێو[1]پەی بە گشت لایەنەکانی بەرێ، بە تەعبیرێکی دی: لەبەرئەوەی مارکس هەر لە بواری ئابووریدا پـسپۆڕ بـووە و خـاوەنی

(١) هەرچەندە (قەبلان) هاو واتای (نرخاندن)ەو زیاتر بۆ شمەك و کەل و پەل بەکار دێ، بەلام بە مەبەســت (قەبلاندن)م بەکارهێنا لەباتی (نرخاندن)، بزانم دەزانی بۆچی ؟!!

بەرنامەیەکی هەمە لایەنەی وەك ئیسلامەتیش نەبوە، هیچ چاری نەبوە، ئەوە نەبێ کە مرۆڤ رێك نووشتێ و گچکەی بکاتەوە، تاوەکو لە هەگبەی گەدەی دا بحەجمێ، ئەمما کە دیقەتی گرتوە ئینسان زۆر لەوەی پۆز و زەبەلاح ترە، کە لە نێو گەدەی دا جێ ی بێتەوە، بە ناچاری لە کەچ و کرووچ کردنێی وەخۆ کەوتوە و بە تەشوێ ی ئابووریی لە کوورەی دیالکتیکیدا دمەزەرد کراوە و بە ئاوی سەرچاوەی داروینیزم ئاودراوە، هەموو ئەو لایەنانەی لە هەگبەی گەدەی دا ناحەجمن قرتاندوونی و فرێی داونە سەر زبلدانی ماتریالیزمی مێژوویی (چاك ورد بەوە).

هەلۆێستی مارکسم لێرەدا[1] وەك رەفتاری بابایەك دێتە بەر نیگا کە لە کۆشکێکی سێ چوار نهۆمی گەورە بەس تاقە ژوورێکی بەچاو دەنگێوێ

---

(١) (میلۆڤان دوجیلاس) کە سەدەمێك ئەندامی لیژنەی مەرکەزی حیزبی شیوعی یوغسلافیا بوو لە پلەدا لە دوای "تیتۆ" دەهات، بەلام دوایی بە هۆی رەخنە گرتنی یەوە لە مارکسیزم خرایە گرتووخانەوە و لە حیزب وەدەرێ نرا، لە کتێبێکی دا بە ناوی "کۆمەلگایەکی ناتەواو کۆمۆنیزمی لێك هەلوەشاو" ، لە لاپەرە (٨١)دا دەلێت:

ئەم هەلۆێستەی مارکسی یەکانم وەك هەلۆێستی (برۆکۆست) دێتە بەرچاوان، کە جەردەیەکی یۆنانی بووە و هەر کەسێکی دەگرت و رووتی دەکرد، دوای کوشتنی دەی خستە نێو تابووتێکەوە جا ئەگەر هاتبا و لاشەی مردووەکە قولەتر بایە لە ئەندازەی درێژی تابووتەکەی، ئەوە دەستی دەکرد بە تێ نووسانی و لێکی دەکێشایەوە، تا هێندەی تابووتەکەی لێ دەهات خۆ ئەگەر درێژتر بایە، ئەوە لە برینەوە و قولە کردنەوەی وەخۆ دەکەوت، بیردۆزەی مارکسیزمیش وەك تابووتی (برۆکۆست)ی تاین وایە، پێویستە واقیعی ژیان و سروشتی ئینسان، هەر تێیدا بحەوێتەوە جا کەیفێ خۆیەتی بە لێ کەچ کردنێ بێ، یان بە لێك کێشانەوە و لێ زیاد کردنێ، بەلام ئەوەندە هەیە تابووتەکەی (برۆکۆست)ی گۆرین لەبەین چووە، دەحەتمەن ئەو بیردۆزە پووچەی مارکسیزمیش بە دوای دا دەروا و بە مەرەدی وی دەچێ. *

* تێبینی

دیارە ماوەی نێوان ئەو قسەیەی بەندەو و لێك هەلوەشانەوەی بلووکی رۆژهەلات کە لەسەر بناغەی مارکسیزم بنیات نرابوو. واتە ماوەی نێوان سالێ (١٩٨٢) و (١٩٩٠) تەنها

و لافی دیتنی هەموو کۆشکەکەش لێ دەدات، هەر لەگەڵ پرسیاریشیان لێ کرد: ئەو کۆشکە چۆنە و چۆن نیە، دەکەوێتە تاریفی کۆشکەکە بە گوێرەی ئەو شارەزایی یەی کە لە دیتنی تاقە ژوورەکەوە وەدەستی هێناوە !!

بەڵێ مارکس دەیەوێ هەگبەی بیردۆزەکەی جێی هەموو شتێکی تێداوە بێ، بێ ئاگا لەوەی "جام کە پڕ بوو دەسەری یەوە دەڕژێ" ، بێ گومان هەگبەی لەمەڕ مارکسیش (هەمبانە بۆرینە)[1]نیە، بە هیچ پڕ نەبێ و ئەگەر لە ئەندازەی خۆی زیاتری تێ کرا، لێك هەڵدەتریشێ.

هەڵبەتە مارکس لە سۆنگەی ئەوەوە کە ژیان و دیاردە کۆمەلایەتی یەکانی لەو دەلاقەوە سەیر کردوە و بەو ترازووە لەنگ و لاتەڵە هەولی هەڵسەنگاندنیانی داوە، لە زۆر جێیان دا زەینی بە سەهووی بردوە و نیسکی بە گیسك و تراویلکەی بە ئاو حسێب کردوە و زۆر کەڕەتان هەڵەنگوتوە و دەکەندڕان کەوتوە، ئەمما ئێمە لە کوێ ئێستا کات و شوێن و توانا ڕێگەمان دەدات هەموان بێنینە گۆڕێ و یەك بە یەك نشتەری ژیری و زانیاری لە پۆرگی هەڵدمساوی بە بەز حسێب کراویان وەکار خەین، نەخێر مەودای ئەوەمان نیە، بۆیە تەنیا یەکێك لە نێو بیشە و چخوردی هەڵەکانی مارکس دا بە وێنە دێنینەوە:

هەشت ساڵە ! بەلام بێگومان ئەو قسانەی ئەوساکەی بەندەو غەیری بەندەش لە لای برادەرانی مارکسیست و کۆمۆنیست وەك خەیاڵ بلاو دەهاتەبەرچاو وەك چۆن ڕەخنە و سەرنج و تێبنی یەکانی ئێستاشمانیان لەمەڕ سیکۆلاریسم و کاپیتالیسم و گلۆبالیزەیشەن هەروا دێتە بەرچاو! بەلام ئەوەی لە لای بەندە خەیاڵە لە لای خوا بەتاڵ و حەتاڵە !!(٢٠٠٦/٣/٢٢).

(١) (هەمبانە بۆرینە) لە چیرۆکە ئەفسانەیی یەکان دا سەروسەودایەکی زۆری هەیە، گوایە وەك دەریای بێ بن بە هیچ پڕ نەبوە و هەموو شتێکیشی تێدا بووە.

مارکس لە قسەیەکی زۆر باویدا _ کە جێی شانازی کۆمۆنیستەکانە و شوێن کەوتوانی مارکسیزم بە مایەی سەربەرزی ڕێچکەکەیانی دەزانن _ دەڵێت: ئایین تریاکی گەلانە "الدین افیون الشعوب"[١] !!

واتە: هەروەك چۆن تریاك ئینسان بەنج دەکا و ئاگای پێ لە خۆی دەبڕێ ، ئایینیش بۆ گەلان ئاوایە و، مێشك و بیریان دەتەزێنێ و بێ هۆشیان دەکا و دەیان نوێنێ !!

جا ئێستا بەڕێزان ! با ئەم قسەیەی مارکس _ کە نموونەیەکە لە تەغارێك _ بە ترازووی ژیری و زانیاری هەڵسەنگێنین وڕامێنین داخوا چۆن دەردەچێ.

جارێ بەر لە هەموو شتێك مارکس لەم قسەیەیدا شێوازی عیلمیانەی ڕەچاو نەکردوە و ڕێچکەیەکی نا ماقووڵانەی گرتوە چونکە:

یەکەم: لەو مەودایە چۆتە دەرێ کە تێیدا پسپۆڕە، ئاخر لە هەمووان ڕوونە کە مارکس ئابووری زان بووە، باشە بۆ دەبێ لێرەدا لە هەموو دیزان ببێتە ئەسکوێ و خۆی لە عاسێ ترین ترۆپکی فەلسەفە هەڵقورتێنێ و بچێتە سەروکاری ئەودیوی سروشت (میتافیزیکا)؟! وا دیارە مارکس ئەوەی لە بیر چوە کە نان بۆ نانەوایە و گۆشت بۆ قەساب.

دووەم: لە جوغزی قەڵەمڕەوی کۆمەڵگاکەی چۆتە دەرێ و دەقەمچێ کۆمەڵگا و دەوروبەرێکی وا کەوتوە بە خەونیش نەی دیوە، واتە بە دەردی کوردەکە گوتی: لە بەڕەی خۆی پتر لاقی ڕاکێشاون !

(١) سەیری کتێبی (اصول الفلسفة الماركسية) بکە. ب ١ لاپەڕە ٢٤٢، ٢٤٣ بکە، هەروەها بڕوانە (أسس الفلسفة الماركسية) لاپەڕە (١٠ ، ١١)

سێیەم: لەبەر تروسکایی ئەو برە تێ بینی و زانیارییانەدا کە لە مەڕ ئایینی شێوێنراوی (مەسیحی) هەی بووە، ویستوویەتی حوکمێکی گشتی بەسەر هەموو ئایینەکانی دنیادا بدات !

مارکس کە لە دایك و بابێکی جوولەکە وەپاش کەوتوە و لە کۆمەڵگایەکی مەسیحی دا ژیاوە، هەرچۆنێك بێ، ڕێی تێ دەچێ ڕەخنە و تێبینی خۆی سەبارەت بەو دوو ئایینە واتە (جووایەتی و دیانەتی) بخاتە ڕوو، بەڵام بە هیچ ڕەنگێك ڕەوا نیە مارکسێك کە لە ژیانیدا بێجگە لە ناو چیدی لە ئیسلام نەزانیوە، هەر باسی بکات، چ جای ئەوەی بیداتە بەر لووزەوی تانە و تەشەران !!

ئەدی لای خۆی مارکس و مارکسییەکان لافی ئەوە لێ نادەن کە پەیڕەوی شێوازی زانیاری یانە دەکەن! باشە کێ هەیە بتوانێ لاملی لەوەدا بکات کە سەرەکیترین مەرجی شێوازی زانیاری یانە ئەوەیە کە شارەزایی تێروتەواوت هەبێ لەو باسەی کە لــێی دەدوێی !!

مادام وابێ مارکس هەر شێوازی قسە کردنەکەشی _ لەم مەسەلەیەدا _ شێوازێکی نەزانانە و نا ماقووڵانەیە، هەتا وە نێوەڕۆکی قسەکەی ڕادەگا !! جا عارەب گوتەنی: (کیف یستقیم الظل والعود اعوج) چۆن سێبەری داری خوار ڕاست دەردەچێ ؟!

پێشینانیش بە ڕەحمەت بن لە مێژە گوتوویانە: "تاریکە شەو هەر سەر لە ئێوارێ دیارە"

ئێستا کە زانرا شێوازی قسە کردنەکەی مارکس حاڵ و باڵی چۆنە، با سەرێك لە نێوەڕۆکی قسەکەی بدەین، هەرچەندە بە دەردی شاعیرێکی فارس دەڵێ:

خشت اول چون نهاد معمار کج   تا ثریا میرود بنیان کج

واته وەستا کە یەکەمین خشتەی خوار دانا، ئەگەر ئەو خانووە تا ئەستێرەی (کۆ) بڕوا هەر خوار دەبێ، مارکسیش مادام بنچینەی قسەکەی هەڵە و نەزانانە بوو، قسەکەشی هەروا دەبێ، چونکە کەس چاوەڕوانی ئەوەی ناکات لە (کفر)[1]ێ کاریتەی هەڵکەوێ، بەڵام بۆ ئەوەی هیچ دوو دڵی و گومانێك لەو بارەوە نەمێنێ کە مارکس ساتمەی بردوە و خراپیش کەوتوە سۆراغێکی قسەکەی هەر دەکەین:

پێشەکی: بە ڕاشکاوی دەڵێم ئەم قسەیەی مارکس سەبارەت بە ئایینی[2] دیانەکان (۱۰۰/۰ ۱) ڕاستە و منیش وێڕای وی دەڵێم ئایینی وا مێشك تەزێن و خەو لێ کەوێنە، چونکە:

ئایا ڕێچکەیەك

١- بوو بێتە مایەی نەفامی و نەزانی و بەجێماوی و واز لە دنیا هێنان تریاك نیە ؟!

٢- بوو بێتە هۆی پەیدابوون و فراژوو بوونی چینی سەرمایەدار و مفتەخۆر، بە بەز و غەز و زەبر و زۆر، ورگ تێر و تێر نەخۆر، لەسەر حیسابی ڕەش و ڕووت، سەربارەش قەڵس و لالووت، تریاك نیە ؟!

٣- بە شوێن کەوتوانی بڵێ: ئافرەت لە توخم و تۆوی شەیتانە و هەتا پتر خۆی لێ دوور گرن، لە خوای مەزن نزیك ترن، جا کوڕینە نەچن ژنێ

---

(١) (کاریتە لە کفرێ هەڵناکەوێ) پەندێکی پێشینانە، (کفر)یش درەختێکی باڵا نزمە و بە زۆری لە (بەست)ی چۆم و ڕووباران دا دەڕوێ و زیاتر سوودی لێ دەبینرێ بۆ پەردووی کەپر و خانووبەرە.

(٢) لێرەدا مەبەست لە ئایینی دیانەتی، ئەو بەرنامە ڕێك و تەواوو بێ خەوشە نیە، کە خوای مەزن بۆ (عیسی)ی نارد ـ ﷺ ، بەڵکو مەبەست ئەو ئەفسانە و درۆ و دەلەسانەن کە قەشە و پاپاکان بۆ سوودی خۆیان بە ناوی ئایینەوە دەگوێی خەڵکیان دەچکاندو هەردووك کتێبی (العهد القدیم) و (العهد الجدید) یان لێ پڕ کردوون

بێنن و خودا لە خۆتان بتۆرێنن، هەتا دەخۆڕا دەبینن، خۆتان لە خەڵکی دوور بگرن، بەزەیی خوا وەدەست دێنن، هەڕوونە بن ئەشکەوتان نێو مەزاران، ڕەحمەت تان بۆ دێ بە باران...بیرێکی وا تریاك نیە ؟!

٤- وا هەژار و نەدار و برسی یەکان حاڵی کات و تێ بگەیەنێ، کە هەتا دنیا دنیایە و زەوی لە سەر پشتێ گایە، ئاغا و مسکێنی هەر بوە و هەر دەشمێنێ، هەر کەسێکیش خەتەرەی وای بە دڵی دا بێ کە نابێ گوزەران وابێ، هەم لە دنیایەش ڕیسوایە، هەم خواش لە خۆی دەڕەنجێنێ.. بیرێکی وا بەنج کەر نیە؟!!

٥- وە لە کۆتایی دا _ هەرچەندە ئەفسانەکانی کلێسای بە ناو ئایین دوایی یان درەنگ دێ _ ئایا ڕێچکەیەك ڕدێن سپی و پێشەوایەکانی ببنە سەرباری کۆمەڵ و لە میللەت ببنە ملۆزم و خۆیان بکەنە دەمڕاست و کوێخای خودا و بە پێی ئارەزوو بەرژەوەندی یەکانی خۆیان پڕوپاگەندە و قسەی بێ ڕێ و جێ بڵاو کردنەوە زەین تەزێن و تریاك نیە[1]؟! با ئۆباڵ بەستۆم.

...لێرەدا شتێکم لەم بارەوە هاتەوە بیر:

دەگێڕنەوە لە سەدەکانی نێوەڕاست دا یەکێك لە پێشەوایانی کلێسا، بەهەشتی بە خەڵکی دەفرۆشت، بۆ وێنە یەکێك دەهاتە لای و دەیگوت:

---

(١) بە ڕاستی جێی داخە، کە بەشێك لەو ئەفسانە کلێسایی یانە، لە ئەنجامی کەمتەرخەمی و بێ ئاگایی و تەماعکاری هەندێك لە مەلا و شێخەکان، وەك گیاکەڵەیەکی پیس خۆیان خزاندۆتە نێو کۆمەڵگای ئیسلامی یەوە و، لە هەمووشی دڵتەزێن تر ئەوەیە کە هەندێك هەرزەکار و نیمچە ڕووناك بیر ئەو شتانە بە زادەی ئیسلام دەزانن، بەڵام بێگومان وانیە و دەبێ بڵێین هەر کەس نیە لە ماڵم ئاگای نیە لە حاڵم

قوربان بەندە دەیەوێ (١٠٠م٢)ی مولکی بەهەشتێم پێ بفرۆشن، ئەویش پێی دەگوت: دە هەستە برۆ (١٠٠) لیـرەی ســـوورم بۆ بێنە و بە گەردنئازایی دەقەبەڵمی بکە، نەوەك خوانەخواستە حەرام بێ !!

بابایەکی دەوڵەمەندی فامیدە و ژیریش، دەیەوێ گەل لە چەنگی ئەو دین فرۆشە دڵ نەخۆشە بێ هۆش و گۆشە بێ پەرۆشە ڕزگار کات، دەچێتە لای و پێی دەڵێ: قوربان دەمەوێ دۆزەخت لێ بکڕم، ئەمما نەك بە مەتر و گەزو شتی وا، بەڵکو ئەگەر ڕێك کەوین ، تێکڕا هەمووت لە گۆترە لێ دەکڕم، کابرای پێشەوای دین فرۆش، هەرچەندە زۆری پێ سەیر دەبێ و لە ئاقار ڕەفتاری کابرای دۆزەخ کڕدا سەری سوڕ دەمێنێ، بەڵام پێشینان گوتوویانە: "تەماع هێند شیرنە گەروێ دەگرێ"، بەڵێ دوای برێك هەڵدا و پێدا کردن ڕێك دەکەون و سەر لەبەری دۆزەخێ دەبێتە ئی کابرای دەوڵەمەند و لە ژێر ڕکێفی بابای دین فرۆش دەردەچێ !!

ئینجا کابرای دۆزەخ کڕ بە نێو خەڵکی دا ڕای دەگەیەنێ کە لە مەودوا هیچ کەس حەوجێی بەوەی نیە بەهەشتێ بکڕێ، چونکە دۆزەخ عایدی منە و نایەڵم کەس پێی تێ نێ !

(هەڵبەتە مادام ڕێی چوونە دۆزەخیش بەسترابێ چوونە بەهەشت مسۆگەرە و مەنەتی کەسی تێدا نیە) !.

بەڵێ کاکە گیان:

ئەوەی کە مارکس بە ناوی ئایین و بەرنامەی خوایی یەوە دیتوویەتی ئاوا بووە، ڕێچکەیەك بوە کە پارەدار و ستەمکار و تەماعکاران دوای تاڵان و برۆ و شێلانی نەدار و بێ دەرەتانان، دەچوونە کن بابایەکی ئاوا دین فرۆش و پسوولە (بطاقة) ی لێ خۆش بوون (صکوك الغفران) یان لێ وەردەگرت و ئیدی وەك نە بایان دیبێ نە باران، پشتێنیان لێ دەکردەوە.

وە ڕێچکەیەك بوە بە هەموو شێوەیەك نەدار و ڕەش و ڕووتەکانی دەچەوساندەوە و لە گۆشت و خوێنی شان و پیل و پشت و بازووی وانی دەبڕی و دەی خستە سەر بەز و غەزی گەدە و گیپاڵ و چۆڵەمە و نێوشانی بابای چەوسێنەرەوە و موڵك دار.

جا توخوا ڕێچکەیەکی ئاوا، بێجگە لە تریاك دەبێ چ بێ؟!

ئەمن یەکەبارێ خۆم، دەڵێم: ڕێچکەیەکی وا، تریاکی گەلانە و ئەگەر شتێکی دیکەشم شك بردبا لە تریاکی بەدتر دەم خستە سەرێ !!

بەڵام وەك گوتمان، مارکس لەم قسەیەی دا بەس ڕێچکەی کلێسای مەبەست نەبوە، بەڵکو تێکڕای ئایینەکانی وەبەرداوە و هیچ کامیانی هەڵنەبواردوە[1].

مادام وابێ ئیسلامەتیش وەبەر ئەم حوکمەی مارکس دەکەوێ، چونکە لە ڕوانگەی مارکسەوە، ئیسلامیش وەك هەر کام لە ئایینەکانی دیکەیە و هیچی لەوان زیاتر نیە.

بەڵام ئایا قسەی مارکس سەبارەت بە ئیسلامیش ڕاست دەردەچێ ؟!!

بۆ وەڵام دانەوەی ئەم پرسیارە با چاوێك بە دەقەکانی قورئان و سووننەت دا بگێڕین، چونکە دوو تاقە سەرچاوە ڕوونە بنەڕەتی یەکەی ئیسلامن.

یەکەم: ئایا ئیسلامێك کە دەڵێ: ﴿ **وَلاَ تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ** ﴾ **الاسراء _٣٦_**. وە دوای شتێك مەکەوە کە زانیاریت دەربارەی نیە، وە دەڵێ: ﴿ **إِنَّمَا يَخْشَى**

---

(١) واتە تێکڕای ئەوانەی بە ئایین ناو دەبرێن، ئیدی چاو پۆشیلەوە بکە داخوا کامەیان ئایینە و لە کن خوا جێی ڕێزە، کامەشیان یان کاتی خۆی ئایین بوە بۆ گەل و تیرە و قۆناغێکی تایبەتی و دوایی گۆڕراوە و شێوێنراوە، یان هەر لە بنچینەدا ئایین نەبوە و، بە ناوی ئایینەوە ساز کراوە.

اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ﴾ فاطر _٢٨_. به ڕاستی بەس بەندە زاناكان خواناس و لە خوا ترسن.

وە دەڵێت "طلب العلم فريضة على كل مسلم" (رواه أحمد) گەڕان بە دوای زانیاری دا لەسەر هەموو مسوڵمانێك پێویستە،وە دەڵێت: ﴿ وقل رب زدني علما﴾ طه -١١٤- بڵێ پەروەردگارم شارەزایی و زانیاریم زیاد کە.

وە ئیسلامێك كە یەكەمین ئایەتی قورئانەكەی دەڵێ ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ، خَلَقَ الإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ﴾ العلق(١-٢) بخوێنە بە ناوی ئەو پەروەردگارەت كە بەدیهێنەرە

وە ئیسلامێك كە سوێند دەخوا بە قەڵەم و مەرەكەب و نوسین ﴿ ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴾ القلم ١-٢،

وە ئیسلامێك كە لە قورئانەكەی دا زیاتر لە (٧٥٠) كەڕەت وشەی زانیاری[1] دووبارە كراوەتەوە، وە لە (٥٠) شوێن

---

(١) هەرچەندە لە ئاڵقەی دووەمی ئەم زنجیرەیەدا ماوەیەك نووكی خامەمان بە دەوری ئەم مەسەلەیەدا هێناوەو بردوەو سەلماندوومانە كە بەرنامەی خودا، ئەوپەڕی ڕێزی لە زانیاری گرتوەو بە هەموو ڕێ یەك ئینسانی هەڵناوە بۆ زانیاری بوون و ناسینی دیاردە سروشتی یەكان، بەلام لێرەش دا یەكی دیكە لە گەوهەرە بە شۆق و گرانبایی یەكانی قورئان دەخەینە سەر سینی زمانی كوردی و بۆ خوێنەری نازیزی كوردی ڕادەنوێنین، بەشكم ئەوە خوایە دەوروبەری ئەم مەسەلەیە _ كە بۆتە بنێشتە خۆشكەی سەر زاری هەندێك فریودراوو كۆلكە خوێندەواران _ هێندە ڕووناك بێتەوە كە بە هیچ ڕەنگێك مەودا بە شەمشەمە كوێرەی كوێرەڕێ و بیردۆزە ئەفسانەیی یەكان نەدات چیدی حەشارگە و پەنا و پەسیوی تێدا بەدی بكەن و چیدی بەچكە شەیتانەكان زەمینەی ئەم مەسەلەیە نەكەنە سپێری خۆیان.

ئەو گەوهەرەش دەتوانین ئاوای ڕای نوێنین:

ئەگەر بێت و چاوپۆشی لە هەموو شتێك بكەین و هەر سەرنجێكی ناوی سوورەتەكانی قورئانی مەزن بدەین. گرنگی دانی ئیسلام بە زانیاریمان بۆ دەردەكەوێ، ئێستاش فەرموون لەگەڵ ناوی ژمارەیەك لەو سوورەتانەی كە ناوی هەر كامێكیان بریتی یە لە دیاردەیەكی ئەم سروشتە:

ناوی سوورەت	ماناکەی
١ البقرة	مانگا، چێڵ
٢ النساء	ئافرەتان
٣ المائدة	خوان، سفرە
٤. الانعام	ئاژەڵ، حوشتر، مانگا، مەڕ، بزن.
٥. الرعد	هەورە تریشقە، برووسکە.
٦ النحل	هەنگ، مێشە نگوینە.
٧ الكهف	ئەشکەوت.
٨. النور	تیشك، ڕووناکی
٩ النمل	مێروولە.
١٠ العنكبوت	جاڵجاڵۆوکە.
١١ الزخرف	زێڕو زیو.
١٢ الدخان	دووکەڵ، گاز.
١٣ الاحقاف	تەپۆلکە، گردۆلکە.
١٤ الذاريات	بایە ڕەپێچەك دەرەکان.
١٥ الطور	کێوی تور.
١٦ النجم	ئەستێرە
١٧ الحديد	ئاسن
١٨ القمر	مانگ
١٩ الشمس	ڕۆژ، خۆر
٢٠ القلم	خامە، قەڵەم
٢١ الانسان	ئینسان، مرۆڤ
٢٢ الليل	شەو، شەوگار
٢٣ البروج	ئەستێرە زلەکان، قۆناغەکانی ڕۆژ یا مانگ.
٢٤ الفجر	بەرەبەیان، سپێدە.
٢٥ العلق	خوێن پارە، قۆناغی دوودمی کۆرپە لە نێو منداڵ دان دا.

زیاتر داوای له مرۆڤ کردبێ _ له قورئانیدا _ که بیر بکاتەوە و بفامێ و سەرنج بدا و ڕامێنێ و ورد بێتەوە و لێ بکۆڵێتەوە و ژیری بخاتە کار، ڕەوایە بە تریاك و مێشك تەزێن و زەین بەنج کەر لە قەڵەم درێ ؟!!!

دووەم: ئایا ئاینێك دژی سەرمایەداری بێ وەك خوای مەزن دەفەرموێ

﴿.... هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الأَرْضِ جَمِيعًا ﴾ البقرة _٢٩_

واتە: خواوەند هەرچی کە لە زەویدا هەیە بۆ هەموانتانی خولقاندوە. وە هەڕەشە لە بابایەك بکات کە لە ژیانی دا هەر سەرگەرمی ماڵ وەسەرێك نان و پارە ژماردنە، وەك خوای کاربەجێ دەفەرموێ:

﴿ وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ (١) الَّذِي جَمَعَ مَالاً وَعَدَّدَهُ (٢) يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ (٣) كَلاَ لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ﴾ الهمزة ١ تا ٤

وە ئیسلامێك دوژمنی هەرە سەرسەختی ئەوانە بێ، کە منداڵی بێ باب و دایك و مرۆڤی بێ پەنا داڵدە نادەن و مشووریان ناخۆن

﴿ أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ(١) فَذَلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ(٢)وَلاَ يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ﴾ الماعون ١ تا ٣

---

٢٦ البلد	نیشتمان، وڵات.
٢٧ الضحى	چێشتە نگاو.
٢٨ التين	هەنجیر.
٢٩ العصر	چاخ، ڕۆژگار.
٣٠ الفيل	فیل.
٣١. الزلزلة	بوومە لەرزە.
٣٢ العاديات	ئەسپی شۆڕشگێڕ و جەنگاوەران.
٣٣ الماعون	پێداویستی یەکانی ژیان.
٣٤ الناس	مەردوم، خەڵك.

وە ئیسلامێك ڕزگار بوون لە دۆزەخ ببەستێتەوە بە تێكۆشان لە پێناوی دابین کردنی ئازادی سیاسی و ئازادی ئابووری بۆ هەموو کەس

﴿ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ (١٢) فَكُّ رَقَبَةٍ (١٣) أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ..﴾ البـــلد[١]

ئیسلامێكی وا کفر و بێ ویژدانی نیە، تۆمەتی تریاك بوونی وەپاڵ بدرێ؟!!

سێیەم: ئایا ئیسلامێك هێندە بە تەنگ ئاوەدانی یەوە بێ، بۆ ئاوەدانی و کارو کاسبی و فەراهەم هێنانی ژیار و پێش کەوتن، پێغەمبەرەکەی ﷺ دەستی گرێ گرێ بوو و قەڵش قەڵشی بابایەکی کاسب و ئیش کار ماچ کاو بڵێت: ((**انها يد يحبها الله ورسوله**)). ئەمە دەستێکە خودا و پێغەمبەرەکەی خۆشیان دەوێ، وە بڵێ: بازرگانی ڕاستگۆو ڕاست ڕەفتار لەگەڵ شەهیدان و پیاو چاکان دا حەشری دەکرێ[٢]، وە بڵێ: موسڵمانی خاوەن پیشە خۆشەویستی خودایە، وە بڵێ: خوا کاری ڕێك وپێك و وردەکاری پێ چاکە و حەز لە ئیش وکاری بێ سەرەو بەرەو لام سەللایی ناکات. ئیسلامێكی وا کێ زات دەکا و دەخۆی ڕادەبینێ بە تریاك و زەین تەزێنی حسێب کات؟!!

چوارەم: ئیسلامێك ئەوەندەی دادگەری و یەکسانی تێدا بێ، پاشایەك و گەدایەك بە یەك چاو سەیر کاو، لە دادگادا پێکەوە ڕایان گرێ[٣]، وە بە

---

(١) لە ئەڵقەکانی دیکەدا، بە تایبەتی لە یەکەم و پێنجەم دا ڕاڤە کراون.

(٢) بۆ دەقی عارەبی ئەم سێ فەرمایشتە تەماشای ئاڵقەی دووەمی ئەم زنجیرەیە بکە. لاپەڕە (   )

(٣) ئاماژەیە بۆ ڕووداوەکەی (جیبیللەی کوڕی ئەیهەم) ، کە یەکێك بوو لە پاشاکان و لە کاتی فەرمانڕەوایەتی عومەری کوڕی خەتتاب دا موسڵمان بوو، بەڵام ڕۆژێکی لە دەمی سووڕانەوە (طواف) ی بە دەوری کەعبەدا، کابرایەکی دەشتەکی لاقی لە کراسەکەی ئاڵقاو ئازاری پێ گەیشت، جیبیللەش هەتا هێزی تێدا بوو زللەیەکی لە کابرا داو لووتی شکاند، کابراش لە کن عومەر سکاڵای کرد و، عومەر جیبیللەی بانگ کرد بۆ دادگا و پێی گوت: یان دەبێ کابرای

ڕادده‌یه‌ك به‌ خه‌م ئازادی سیاسی و بیروڕا ده‌ربڕینه‌وه‌ بێ، كه‌ پیره‌ژنێكی ساده‌ بتوانێ ڕه‌خنه‌ له‌ سه‌رۆكی ده‌وڵه‌ت بگرێ و له‌ ده‌می وتار خوێندنه‌وه‌دا قسه‌كه‌ی پێ ببڕێ و پڕ به‌ زاری پێی بڵێ: نه‌خێر قسه‌كه‌ت ته‌واو نیه‌ و به‌ هه‌ڵه‌دا چووی ! ئه‌ویش بێ هیچ جۆره‌ خۆ پۆز كردنێك زۆر به‌ ساكاری بڵێ: ڕاست ده‌كه‌ی به‌ هه‌ڵه‌دا چوو بووم[1]، ئیسلامێكی وا چۆن ژیری و زانیاری ڕێ به‌ ئینسان ده‌ده‌ن پێی بڵێ تریاكی گه‌لانه‌ و بێ هۆشیان ده‌كات !!

به‌ڵێ ئایا ئیسلامێك به‌ دان پێداهێنانی زانا بێگانه‌كان[2] بوو بێته‌ هۆی مه‌زن ترین شۆڕش و گۆڕانكاری له‌ هه‌موو بواره‌كانی: كۆمه‌ڵایه‌تی و ئابووری و سیاسی و په‌روه‌رده‌ و فێر كردن و پیشه‌سازی و زانیاری و ئه‌ده‌ب و ڕه‌وشت و ئاكاری به‌رز و ..هتددا ده‌گونجێ هه‌روا به‌ سێنایی به‌ تریاكی حسێب كه‌ین و مۆری ئه‌فسانه‌ی پێوه‌ نێین ؟!!

ئه‌وه‌ سه‌باره‌ت به‌ ده‌قه‌كانی ئیسلام ، ئێستاش با چاوێك به‌ مێژووی ئیسلامی دا بگێڕین، تا بزانین ماركس ڕاست ده‌كات ئیسلام ده‌وری تریاكی دیوه‌ له‌ ژیانی گه‌لان دا یان به‌ پێچه‌وانه‌وه‌:

یه‌كه‌م: هه‌ر كه‌سێك نه‌ختێك ئاگادار بێ له‌ حاڵ و گوزه‌رانی نه‌ته‌وه‌ی عاره‌ب به‌ر له‌ هاتنی ئیسلام و ئه‌و ئاڵ و گۆڕ و گۆڕانه‌ی كه‌ به‌سه‌ریان دا هاتن دوای باوه‌ڕ هێنانیان به‌ ئیسلام، هێنده‌ی سه‌ره‌ ده‌رزییه‌كیش گومان و

لووت شكاو ڕازی كه‌ی یان ده‌بێ لووتی بۆ ڕاگری هه‌مان جۆره‌ زلله‌ت لێدات، جیبیلله‌ مۆڵه‌تی خواست كه‌ شه‌وێ بیری لێ بكاته‌وه‌، به‌ڵام شه‌وێ هه‌ڵات و قوتار بوو !!

(١) كه‌ پیره‌ژنه‌یه‌ك له‌ مه‌سه‌له‌ی ماره‌یی دا ڕه‌خنه‌ی له‌ عومه‌ری كوڕی خه‌تتاب گرت.

(٢) هه‌ندێك له‌و دان پێداهێنانانه‌ له‌ ئاڵقه‌ی دووه‌م دا خراونه‌ ڕوو.

خەتەرەی دە دڵی دا نامێنێ سەبارەت بە مەزنی و تێر و تەواوی ئیسلام، بۆ وێنە:

(١) نەتەوەی عارەب پێش هاتنی ئیسلام بریتی بوو لە چەند تیرە و هۆزێکی پرژ و بڵاوو دابڕ دابڕ کە هەمیشە سەرگەرمی لێکدان و پێکدادان و یەکدی ڕووتاندنەوە بوون، تەنانەت زاراوەی (نەتەوەی عارەب) لە فەرهەنگی مێشکی ئەوسای ئەو تیرە و هۆزانەدا، هەر نەبوو !!

(٢) عارەبەکان بەر لە موسڵمان بوونیان دواکەوتوو ترین و بێ سەرەو بەرە ترین گەلی سەر زەوی بوون لە هەموو لایەنێکی ژیانەوە:

لە لایەنی سیاسی یەوە — وەك گوتمان _ بریتی بوون لە چەند تیرەیەکی وێك هەڵنەکەر و دابڕ دابڕ.

لە لایەنی ئابووری‌یەوە ، چینایەتی و قڕی و پڕی لەو پەڕی دابوو، ڕاستە و ڕاست ڕژێمی دەریایان بەسەردا چەسپی بوو کە دەڵێ ماسی گەورە ئی گچکە قووت دەدا.

لە لایەنی فیکری و ڕۆشنبیری‌یەوە، بە دەگمەن یەکێکت چەنگ دەکەوت کە خوێندن و نووسین بزانێ، تەنانەت قورئان ناوی ناون نەخوێنـــــــدەوار (أمي)[1] وەك دەفەرموێ:﴿ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الأُمِّيِّينَ رَسُولاً مِنْهُمْ ﴾ الجمعة _٢

(١) وشەی (أميّ) هەرچەندە مانای نەخوێندەواریش دەگەیەنێ، بەڵام لە ئایەتەکەدا مەبەستی پێ ئەو گەل و میللەتانەیە کە شارەزایی یان بە کتێبەکانی خوا سبحانە و تعالی نەبووە، واتە (غیر کتابي) بوو ون، بەڵگەشم لەو بارەوە هەن بەڵام لێرەدا دەرفەتی خستنە ڕوویانم نیە و لە زنجیرە وانەی (پوختەی ژیاننامەی پێغەمبەری کۆتایی محمد ﷺ دا ئامازەم بۆ کردوون ، کە خوا یاربێ لە داهاتوودا دەکرێنە کتێب و چاپ دەکرێن ، (٢٢/٣ / ٢٠٠٦)

واتە: ئەو خودایەی کە لە نێو نەخوێندەواران دا پێغەمبەرێکی لە خۆیان بۆ ناردن. ئەوە هەمووی لە لایەکەوە، لە لایەکی دیکەشەوە لە هەموان ڕوونە کە عارەبەکان تێکڕا بت پەرست بوون و کڕنووشیان بۆ بتە داتاشراوانە دەبرد، کە بە دەستی خۆیان لە دار و بەرد و خورما دروستیان دەکردن! جا دەبێ بە جێماوی و دواکەوتوویی فیکری لەمە زیاتر چ بێ ؟!!

لە لایەنی کۆمەلآیەتیشەوە، بە جارێکی شیرازەی کۆمەڵ پچڕا بوو، هەندێك سەرمایەدار و ئەشراف و چەوسێنەر زۆربەش نەدار و پەك کەوتەو زەبوون و بەشخوراو ، ڕەوشت و خووی بەرز و پەسند مەگەر چۆنەکایی دەنا باری کردبوو، شەڕاب خۆری و داوێن پیسی و قومار و بێ شەرمی درووشمی هەرە زەقیان بوو، ئافرەت زۆر بە چاوێکی سووك سەیر دەکرا و لە زۆربەی ئەو مافە سروشتی یانە بێ بەش بوو کە خوا بۆی بڕیار داوە و، وەك کۆیلە وابوو لەبەر دەستی پیاودا، جا ئەوەندە بەس نیە بۆ سەلماندنی ستەم لێ کراوی و چەوسێنرانەوەی ئافرەت کە ڕێی نەدرێ گەورەبێ و هەر بە گچکەیی زیندە بە چاڵ بکری؟!!

(٣) گەلی عارەب بەر لە موسڵمان بوونی، وەك شتێکی بێ ئەمیەت و کەم بایەخ لە قوژبنێکی ئەم جیهانەدا خۆی ڕێك هێنابوو کەس نەی دەهێنایە نێو حیسابان و، بە دەردی کورد دەڵێ: کەس پێی نەدەگوت خەڵکی کوێـی[١] !!

---

(١) گومانی تێدا نیە کە هەندێك عارەبی نا موسڵمان و ڕەگەز پەرست و نەبو جەهلیی بەم قسانە کێچیان دەکەوێتە کەولێ و قەلس دەبن، چونکە ئەوان پێیان وایە کە عارەب بەهۆی ئیسلامەوە

بەڵێ برایان ئەمە حاڵ و گوزەرانی عارەبان بوو، بەر لە هاتنی ئیسلام و گەردن کەچ کردنیان بۆ بەرنامەی خوا، بەڵام با ئەمجار سەرنج دەین داخوا دوای موسڵمان بوونیان چیان بەسەرهات، با بزانین داخوا ترياكی ئیسلام چۆنی بەنج کردوون ؟:

(١) ئیسلام بەر لە هەموو شتێك دە نەتەوەی عارەبی _ وە لە هەموو نەتەوەکانی دیکەشی _ گەیاند، کە بێجگە لە خوای باڵا دەست، هەروەك چۆن کەس لە دروست کردنی مرۆڤ دا دەستی نەبوە، نابێ کەسیش بەندایەتی و گەردن کەچی بۆ بکرێ و لە بەرنامە دانان بۆ مرۆڤ دا دەستی هەبێ، کەواتە هەموو ئەو بتانەی دەپەرسترێن لە دار و بەرد و شەیتان و مانگ و ڕۆژ و فریشتە و تاغووت و دیکتاتۆر، پێویستە وەلانرێن و لە جێی وان دا خواوەندی بەخشندە دابنرێ. بەڵێ ویردی زمانی پێغەمبەر (محمد) ﷺ

((**قولوا لا اله الا الله تفلحوا**))رواه احمد بوو،

واتە: "بڵێن بێجگە لە خودا هیچ پەرستراوی دیکە نین سەرفراز دەبن"

چاك نەبوە و بەر لە ئیسلامیش هەروا بوە! تەنانەت نی وایان تێدایە دەڵێ ئیسلام کەلەپورێکی نەتەوەیی عارەبە و لە نێو عارەب دا هەڵقوڵیوە !

بەڵام ئەم جۆرە قسانە وێڕای پووچەڵی یان، سەرچاوەی هەڵقوڵێنەریشیان ئاشکرایە.

تێبینی

مەبەستم بەم قسانە حیزبی بەعسی شۆڤێنی بوو،بە تایبەت دامەزرێنەرەکەی (میشیل عەفلەق) کە پێغەمبەری خوای ﷺ بە بلیمەت (عبقریە)یێکی عەرەب ناودەبرد! ئاشکراشە کە کاتی خۆی ئەو قسانەی بەندە زۆر خەتەر بوون، چونکە رژێمی گۆڕ بە گۆڕی بەعس هیچ جۆرە ڕەخنەو سەرنج و بگرە هیچ جۆرە بیر (فکر)یێکی نەیاری قبووڵ نەدەکرد !

(٢) پێغەمبەر ﷺ بە فەرمانی خودا ڕای گەیاند کە هەموو مرۆڤەکان یەکسانن و کەسیان ئیمتیازی بەسەر کەسیان دا نیە، چونکە هەموویان نەوەی ئادەمن و ئادەمیش لە گڵە

((كلكم بنوا آدم و آدم خلق من تراب)) [١]

کەواتە ڕژێمی کۆیلەدار و کۆیلەیی و ئەشراف و ڕەشۆکی و ئاغا و مسکێنی، ڕژێمێکی پووچ و گەندەڵە و پێویستە فڕێ درێتە زبڵدانی مێژووەوە.

(٣) دیسان پێغەمبەر ﷺ ، بۆی ڕوون کردنەوە کە ئافرەتیش وەك پیاو ئینسانە و لە مرۆڤایەتی دا یەکسانن و شتاقیان ئیمتیازیان بەسەر ئەوی دیکەدا نیە، ژن و مێردیش تەواوکەری یەکدین و کەسیان کۆیلەی ئەوی دیکەیان نین، جیاوازی یەکیش کە لە نێوان ئەرکی پیاو و ئافرەتدا هەبێ _ لە بەرنامەی خوادا _لەبەر ئەوەیە کە پیاو پیاوە و ئافرەتیش ئافرەت، واتە: هەرکامێکیان خاوەنی سروشت و کەسایەتی یەکی جوێیە لەوی دیکە چ لەلایەنی جەستەیی یەوەو چ لەلایەنی فیکری یەوەو چ لەلایەنی نەفسییەوە، چونکە خواوەند هەر کامێکیانی بۆ بەڕێوەبردنی ئەرکێك ساز کردوە، کە تایبەتە بەخۆیەوە و بەوی دیکەیان جێبەجێ ناکرێ.

بەڵێ ئیسلام بۆ یەکەمین جار ئافرەتی هێنایە ڕیزی پیاوو فەرمووی:

﴿ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ النحل _٩٧_

(١) ئەم فەرمایشتە (حذيفة) گێڕاویەتەوە، بڕوانە کتێبی (الجامع الصغير) بەرگی دووەم ژمارە (٦٣٨٨).

واتە: هەر کەسێك کردەوەی چاك بکا لە نێر یان مێ، بە مەرجێك بڕوادار بێ، لە دنیادا ژیانێکی چاك و بەلەزەتی بە قسمەت دەکەین _ چونکە ژیانی مسـولْمانانە یەکجــــار خۆش و بەلەزەتە _ وە لە دوا ڕۆژدا پاداشـتیان دەدەینەوە بە پاداشـتی چاکترین کردەوەیان.

بەڵێ ئەو پیاوانەی کەبەر لە ئیسلام بەشتێکی زۆر کەم بایەخ و سووك سەیری ئافرەتیان دەکرد، ئیسلام وای لێ کردن کە لە کاروباریان دا پرس و ڕا لە ژنەکانیان وەرگرن و ڕاوێژیان پێ بکەن، وە ئەو ئافرەتانە کە وەك کۆیلە وابوون لەبەر دەستی مێردیان دا، وایان لێ هات خاوەنی ویست و ئیرادەی خۆیان بن و ئەگەر هەستیش بە ستەم لێکراوی بکەن بچنە لای پێغەمبەر ﷺ یان _قاضي_ و سکالای خۆیان ڕا بگەیەنن.

بەڵێ ئیسلام بە ڕاستی ئافرەتی کردە مرۆڤێکی خاوەن ئیرادە و ئازاد لە چوار چێوەی یاساکانی ئیسلام دا، نەك وەك ئافرەتە بەستەزمانەکانی بن سێبەری ڕژێمی کافر، کە کراونە کۆیلە و ئامراز و بووکە شووشەی پێ ڕابورادن، لە بەرگی ساختەی سەربەستی و ئازادی بێ نێوەڕۆك دا.

(٤) ئیسلام وای لەو عارەبە نەخوێندەوار و زەین کوێر و تاریك بیرانە کرد، کە ببنە هەلْگری مەشخەلْی خوێندن و نووسین و ڕۆشنبیری و ئەدەب و هونــــەر و ببنــــە بنیــــاتنەری شـــێوازی لێکۆلْینەوەی زانستیانە و ئەزموونیــــــانە و، ببنە سازدەری گەورەترین و دەولْەمەندترین و دادگەرترین دەولْەتی ئیسلامی لەسەر زەوی، وە ئیسلام بوو بە هۆی ئەوەی کە بەو عارەبە نەفام و سادانە گەورەترین شارستانەتی دروست

کات، که هەتا دنیا دنیایە هەر شارستانیەتی یەك دروست بێ قەرزدار و منەت باری ئەو شارستانەتی یە ئیسلامی یەیە[1].

(٥) ئیسلام وای لەو عارەبە ڕەوشت نزم و ئاكار دزێوو بێ سەرەو بەرانە کرد، که ببنە ڕابەر و پێشەوای مرۆڤایەتی، لەڕەوشت و جوانی و ئاكار پەسندی دا، بەڵێ هەر کەسێك چاوێك بە ژیانی هاوەڵانی پێغەمبەردا _ خوا لێیان ڕازی بێ _ بگێڕێ بێجگە لە: ڕاست گۆیی‌وهەقپەرستی‌و چاکە دۆستی و بە ئەمەگی و نەرم و نیانی و ئارام گری و زمان پاکی و داوێن پاکی و دڵپاکی و ڕەفتار چاکی چیدی وەبەر چاو نایەت، بەڵام ڕەنگە هەر کام لەو هاوەڵانەی پێغەمبەر ﷺ بەر لە موسڵمان بوونی دڕندەیەکی سەربەخۆ بووبێ!

ڕەوشت جوانی و ئاكار پەسندی عارەبە موسڵمانەکان بە ڕاددەیەك بووە چووبانە هەر وڵاتێك خەڵکی بەر لەوەی گوێیان لە وتاریان بێ، شەیدا و هۆگری ڕەفتار و کردار و ئاکاری موسڵمانانەیان دەبوون !

(٦) هەر ئیســــلام بوو، که عارەبی کردنە نەتـــــەوەیەکی سەربەخۆ و، هەر ئیســــــلامیش بوو که ناوی عارەبی لەسەر ڕووپــــەڕەکانی مێــــژووی مرۆڤایەتی تۆمار کرد و لە بێ ئەمیەتی و کەم بایەخی ڕزگاری کردن و بە جیهانی ناساندن

جا نازانم ئیسلامێك ئەو هەموو ئاڵ و گۆڕ و گۆڕانکاری یە پەسندەی بەسەر ژیانی گەلێکی وەك (عارەب)دا هێنابێ، چۆن ڕەوایە، بە قسەی بابایەکی جوولەکەی داخ لە دڵ بە تریاکی لە قەڵەم بدەین !!

---

(١) تەماشای ئەلقەی دووەم بکە ، بزانە چۆن زانا بێگانەکان باسی ئیسلام دەکەن.

دووەم: یان وادیارە ئیسلام بۆ گەلی کورد تریاك بووە و مێشکی پێی بەنج کراوە و لە خشتە براوە !

دادەی وەرن با سەرنجێکی خێرا لە گەلی کورد بدەین، بەر لە موسڵمان بوونی و دوای موسڵمان بوونی

لە هەمووان ڕوونە کە بەر لە هاتنی ئیسلام گەلی کورد هیچ جۆرە ناوونیشانێکی لە جیهان دانەبووە، چونکە بەشی لای ڕۆژئاوای لە ژێر نیری ئیمپڕاتۆری ڕۆمی دابوە و، بەشی ڕۆژهەڵاتیشی لە ژێر ڕکێفی ئیمپڕاتۆری فارسی دا ، هەڵبەتە لە سۆنگەی ئەو ژێر چەپۆکی‌یەشەوە بوە، کە کورد نە دەوڵەتێکی سەربەخۆی هەبوە، نە ئەدەب و زمانێکی دیار و بەرچاو.

بەڵام دوای ئەوەی کوردیش وەك دەیان گەل و نەتەوەی دیکە هاتنە بن باڵی ئیسلام و گەردن کەچی پەیڕەوی خودایی بوون، دەبینین شان بە شانی گەلانی دیکەی جیهان، قۆڵی مەردایەتی یان لێ هەڵماڵیوە و لە خزمەت کردن بەو ئیسلامەی کە ڕزگاری کردون و کردوونیە گەلێکی سەربەخۆ و ئازاد و خواناس، وە خۆ کەوتوون ، بەو جۆرە دەیان ئینسانی شارەزا و بلیمەت و لێهاتوو لە گەلی کورد لە ژێر سێبەری دەوڵەتی ئیسلامی دا لە قوتابخانەی قورئان دا پێ گەیون، کە لە هەموو بوارەکانی ژیان دا خزمەتیان بە ئیسلام کردوە و، خزمەت گوزاری و لێهاتوویی ئەو گەلە کوردە نەبەردەیان بۆ دنیا ئیسپات کردوە.

بەڵێ گەلی کوردی ئازیزمان _ خوا سەربەرزی دنیا و دوا ڕۆژی کا و لە ڕێچکەی شەیتانی بە دوور کا _ ڕۆڵەی وەك: (صلاح الدین) ی ئەیوبی پەروەردە کرد، کە توانی لێشاوی بە لووزەوی سوپا و قۆشەنی خاچ پەرستان پاشەکشە پێ بکاو،ڕووی جیهانی ئیسلامی سپی وەکاو (قودسی)

پیرۆز ڕزگار کاو سوپای دوژمن بەرباد کا، ئەو (صلاح الدین)ەی کە توانی دەوڵەتێکی ئیسلامی دامەزرێنێ بە ناوی دەوڵەتی ئەییوبی کە توانی زیاتر لە سەدەیەك خۆی ڕاگرێ و هەموو سەرۆکە کانیشی ڕۆڵەی کورد بوون.

هەروەها گەلی کوردمان لە ژێر سێبەری دەوڵەتی قورئان دا مێژووزانی وەك "ابن الاثیر" و گەڕیدە (سیاح)ی وەك: "ابن خلكان" و فەرمایشت ناس (مّحدث) ی وەك : "ابن صلاح الشهرزوري" و ڕێزمان (نحو و صرف) زانی وەك "ابن الحاجب" و شاعیری وەك: "بابا طاهر" و "احمد شوقي" و "مولوي" و "احمدي خاني" و نووسەری وەك "ابو الفداء" و "ابن المستوفي" و "بیتوشي" و شۆڕش گێڕی وەك: "سەعیدی نەورەسی" و زانا و خواناس و صۆفی وەك: "مولانا خالد" و "کاك ئەحمەدی شێخ"ی بەرهەم هێناوە، کە هەر کامێکیان تەن بە تەن جێی شانازی و سەربەرزی گەلی کوردن، چ جای هەموویان وێکڕا.

بەڵێ برایان: ئەمەش _ بە کورتی _ حاڵ و گوزەرانی گەلی کورد بوو، بەر لە ئیسلام و دوای هاتنی ئیسلام،جا نازانم ئەو مێشك بەنج کردن و بیرو زەین کوێر کردنەوەی گەلان بەهۆی ئیسلامەوە کەنگێ و لە کوێ دا ڕووی داوە !!

قسەم لەوەی نیە، کە دوژمنانی ئیسلام بارودۆخی ئێستای گەلەکەمان _ کە بە هۆی لە ئیسلام دوورکەتنەوەیەوە، هەتا بڵێی بێ سەرە و بەرەو شێواوە _ بە تاوانی ئیسلامی بزانن !!

بەڵام ئەوانەی وا بیر دەکەنەوە با سوور بزانن کە ئەم قسەیەشیان بەڵگەیەکی دیکەیە، بۆ سەلماندنی سادە و بیــر کورتی و نەفامیيان.

کەواتە برایان: لەمەوە کە ڕابرد ڕوون بۆوە کە ئیسلام نەك هەر تریاك و مێشك تەزێن نیە، وەك مارکس دەڵێ، بەڵکو هاندەر و وریا کەرەوەی گەلانە.

جا ئێستا کە زانرا و ساغ بۆوە مارکس و مارکسیزم لە ئیسلام بە تریاك حسێب کردن دا ساتمەیان بردوە و سەرچەنگ چوون، با ڕامێنین و ورد بینەوە، بزانین هۆی ئەو هەڵەنگووتن و لەپەو ڕووکەوتنە چیە؟!

ئەگەر لە بیرتان بێ، ماوەیەك لەمەوبەر لە کاتێك دا خەریکی توێژینەوەی شێوازی نەزانانە و نا عیلمیانەی مارکس بوین، لە سێ خاڵان دا ئەو مەسەلەیەمان خستە ڕوو، ئێستاش کە دەربارەی هۆی بەهەڵەدا چوونی مارکس دەدوێین حەوجێی ئەوان سێ خاڵانین و خاڵێکی چوارەمیشیان ڕەگەڵ دێخین، کەواتە بەهەڵەدا چوونی مارکس لە بە تریاك حسێب کردنی ئیسلام دا ، سەرجەم دەگەڕێتەوە بۆ چوار شتان:

یەکەم: چوونە دەرەوەی مارکس لە مەودای پسپۆڕی یەکەی، کورد گوتەنی: لە هەموو دیزان بۆتە ئەسکوێ.

دووەم: قسە کردنی سەبارەت بە کۆمەڵگایەك کە بە خەونیش نەی دیوە، وەك پێشینان دەڵێن: تفەنگی بە تاریکایی یەوە ناوە.

سێیەم: تاوانبار کردنی ئیسلام ، لەبەر تروسکایی ئەو تێبینی یانەدا کە لەمەڕ دام ودەزگای کلێسا دەدوێن، کورد گوتەنی: هەموو سمێڵ سوور بە هەمزاغا زانیـــن.

چوارەم: کێشانی هەموو شتێك بە سەنگ و ترازووی ئابووری ، واتە: هەر لە هەمبانەی خۆدا گوێز ژماردن.

لەمەوبەر دەربارەی سێ خالاّن دواین، ئێستاش تاوێك دەچینە سەروكاری خالّی چوارەم:

ئایا ماركس ڕاست دەكات كە ئابووری سەرچاوە و بنەچەكەی ژیانی مرۆڤە بە هەموو شتێكی یەوە؟!

لە مێژە گوێتان ڕاگرتوە دەترسم سەرتان بێشێنم بۆیە بە وێنە هێنانەوەیەكی ساكار وەلاّمی ئەم پرسیارە دەدەینەوە:

ئایا جوتیاری كورد هەروەك چۆن _ ئەگەر دەخۆی ڕابینێ _ بە گژ بابایەكی ئاغا[1] و دەرەبەگ دا دەچێت، كە هەویای زەوت كردنی زەوی و زارەكەی وی هەیە و دەیەوێ قووتی منداڵانی ببڕێ، بە هەمان شێوە و بگرە توندتریش بەرۆك و ژێر چەنەی ئەو ماتریالیست و بێ دینە ناگرێ، كە لە ڕاست ئایین و موقەددەساتی دا زمانی بە خراپ دەگەڕێ و پێی خوار دادەنێ !!؟

دە باشە ئەوە لە مەسەلەی زەوتكرانی زەوی و زارەكەی دا ئابووری و[2] بەرژەوەندی ماددی لە گۆڕێدا بوە و بۆتە پاڵنەری جوتیارەكە بۆ شۆڕش كردن و وەدەنگ هاتن، بەلاّم لە مەسەلەی دووەم دا چی؟!!!

---

(١) لێرەدا مەبەستم لە (ئاغا و دەرەبەگ) كەسێكە كە بە زوڵم و دەستدرێژی و بە شێوەیەكی ناشەرعی دەستی بەسەر زەوی و زارێكی زۆردا گرتوە و خۆی بەسەردا سەپاندوە و پاشان ئەو جوتیارانەی زەوییەكەی بۆ دەكەنە كشت و كاڵ كردوونی بە نیوەكار و بەربۆتە خوێنمژین و چەوساندنەوەیان، كە پێم وایە ئەو حاڵەتە ئێستا لە كوردستان یان نەماوە یان زۆر دەگمەنە، كەواتە باوا نەزانرێ كە هەموو (ئاغا) و شۆرت ئاغایەكم مەبەستە. چۆن ئێستا كەسانی وا هەن نازناو و لەقەبی ئاغایان هەیە و هەژار و نەداریشن یان دەوڵەمەند و بە خزمەت و چاكەكارن !!

(٢) هەرچەندە لە دوایین پەراوێزی وتووێژی دووەم دا لە ژێر سەرباسی (بەركولێك دەربارەی ماتریالیزمی مێژوویی)دا ، تا ڕاددەیەكی چاك نشتەری ژیری و زانیاریمان لەم مەسەلەیە وەكار

خستوە و، دەمامکمان لەسەر ڕووی دز لابردوە، بەڵام بە پەسندی دەزانم برێکی دیش تیشکی هەق و ڕاستی بخەینە سەر شەوە زەنگی ئەم قسە پووچە، کە بە بڕبڕەی پشتی مارکسیزم دا دەنرێ، تاکو بۆ هەموان ڕوون بێتەوە کە ئەوەی بۆتە مۆدێلی تازە بابەتی، برێك هەرزەکار و گەنجی نیوە خوێندەواری گەلی کورد و ناویان لێناوە "فەلسەفەی مارکسیزم" ، ئەگەر پێ ی گوترابا: "ئەفسانەی مارکسیزم" زۆر ناوێکی ماقووڵ تر و گونجاو تر بوو:

یەکەم: لە سروشتی ئینسان دا ، وێڕای غەریزەی گەدە پڕ کردن و بەرگ دەبەر کردن و ماڵ وەسەرێك نان، کە ئابووری پێك دێنن ، گەلێك غەریزەی دیکەش هەن، کە بارتەقای ئابووری و بگرە زیاتریش کار دەکەنە سەر ژیانی و دەبنە هاندەر و بزوێنەری ، لەو غەریزانە:

(١) غەریزەی جینسی:

هیچ کەس نیە بتوانێ ئینکاری کاریگەری و بنچینەیی ئەم غەریزەیە بکات، تەنانەت چەندین بەسەرهات و ڕووداوی دڵتەزێن لە مێژووی هەر نەتەوەیەك دا هەن کە نێوەڕۆکەکانیان بریتین لە خۆشەویستی و دڵسۆزی و فیداکاری پیاوو ئافرەتێك لە پێناوی یەکدی دا.

(٢) غەریزەی سەرۆکایەتی و خۆ دەرخستن: (غريزة الزعامة و حب الظهور)

ئەمیش غەریزەیەکی بنەڕەتی و بە تاوو تەئسیرە و، زۆر جاران وارێ کەوتوە و ڕێش دەکەوێ بۆ گەیشتن بە سەرۆکایەتی و سەرنج ڕاکێشانی خەڵکی مرۆڤ چاوپۆشی لە ئابووری و بابی ئابووریش کردوە و دەکات.

(٣) غەریزەی شت فێر بوون و پەی بردن بە نهێنی یەکان: (غريزة التعلم والاطلاع) بێ گومان هەر کامێکمان دیتوویەتی، یان لانی کەم بیستوویەتی کە مرۆڤی وا هەیە لە دەمی سەرقاڵی و سەرگەرم بوونی دا بە زانیاری و لێکۆڵینەوەوە، هەموو شتێکی لەبیر چۆتەوە، کەسانێکیش کە لە پێناوی تەسەل کردنی ئەم غەریزەیەدا ماڵ و دارایی بگرە _ هەندێك جاران _ پۆشاك و بەرگیشیان بەخت کردوە لە هەموو چاخ و سەردەمێك دا هەبوون و هەن.

(٤) غەریزەی بەرەو کاملی چوون: (غريزة حب التكامل)

وەك نەفس پاك کردنەوە لە خوو خدە بەدەکان و ڕازاندنەوەی بە ڕەوشتو ئاکاری جوان و دڵگیر و پەسند کە لە ڕێبازی سۆفیایەتی (تصوف)دا زاراوەی (تخلية و تحلية) ی بۆ ڕۆنراوە، بێ گومان ئەمەش غەریزەیەکی سروشتی و ڕیشەدار و کاریگەرە، زۆر کەسیش لە پێناوی تێر کردنی ئەم غەریزەیەدا چاو دەپۆشن لە دنیا و هەرچی تێدایە.

(٥) غەریزەی خواپەرستی و ئایین دۆستی: (فطرة التدين)

ئەم غەریزەیە کە من بە قەستی وەدوام خست، بنج و بنەڕەتێکی یەکجار قووڵ و ڕۆچووی هەیە لە سروشتی مرۆڤ دا، کوردیش گوتەنی: ڕۆژ حەوجێ ی ئاماژە بۆ کردنی نیە، بەڵام ئێمە لەم

بارەوە سەرنجی خوێنەر تەنیا بۆ یەك بەڵگەی سادە و ساكار ڕادەكێشین: ئێستا كە سەدەی بیستەمە و شارستانەتی ماددی لەوپەڕی تەوژم و تین دایە، دەبینین ، زیاتر لە (٥/٤) ی خەڵكی دنیا بە شێوەیەك لە شێوەكانی پەرستن _ ڕاست بێ یان هەڵە _ خوا دەپەرستن و ئایین و بیروباوەڕێكی میتافیزیكییان هەیە، ئەمە لە لایەكەوە، لە لایەكی دیكەشەوە زانا و شارەزایانی شوێنەوارزان (علماء الآثار) دەڵێن: لەوەتی مرۆڤ لەسەر ئەم زەوییە دەژی بە شێوەیەكی گشتی خودای پەرستوە و ئایینێكی هەر هەبووە، و ئاشكراشە كە لە هەموو چاخ و سەردەمێك دا كۆمەڵێكی وا هەر هەبوون كە لە پێناوی خوا و بەرنامەكەی دا خەبات بكەن و تەنانەت گیانیشیان لێ وەچاو نەبێ لەو ڕێیەدا.

دووەم: هەر كەسێك مێژووی ژیانی پێغەمبەران(علیهم الصلاة والسلام) بە گشتی و پێغەمبەری ئازیزمان ﷺ بە تایبەتی موتالا بكات، هێندەی نووكی دەرزییەش دوو دڵی و دڵ لە دڵ دانی نامێنێ، لە وەدا كە جگە لە خۆشەویستی خودا و ترسی جەزرەبە و سزای دوا ڕۆژ، هیچ شتێكی دیكە نەبۆتە هاندەر و پاڵنەرێك لە ڕاگەیاندن و چەسپاندنی حوكم و بەرنامەی خوادا.

چونكە دەبینین ئەو زاتە مەزنانە دوای ئەوەی خوا وەسەری خستوون و بوونە دەسەڵات دار و فەرمانڕەوا، هیچ جۆرە گۆڕانێك بەسەر جۆری ژیان و گوزەرانیان دا نەهاتوە و وەك سادەترین ئینسان بە دنیا نەویستی و خواپەرستی و بێ تەماعی ژیانیان بەڕێ كردوە.

جا باشە ئەگەر ماركسیزم درۆ ناكات لەوەدا كە ئابووری و بەرژەوەندی ماددی تاقە بزوێنەری مرۆڤە، ئەدی چما ئەو زاتە گەورانە دوای سەركەوتنیان ، هەر جارێك ئاوڕێكیان لەو نامانجە نەدایەوە كە بە درێژایی تەمەنیان لە پێناوی دا ڕەنجیان كێشاوە ؟!!

سێیەم: هەر كەسێكی بە ویژدان، لە ژیانی بڕوادارانی ڕاستەقینە بە تایبەتی برادەرە بەڕێزەكانی پێغەمبەرمان ﷺ (خوایان لــێ رازی بێ) ورد بێتەوەو، ئەو هەموو لە خۆبوردوویی و ڕەنج و فیداكاری یەیان ببینێ كە لە پێناوی خوادا كردوویانە، وەك مانگی چواردە بۆی دەردەكەوێ كە ماركس و هەرچی وەك ویش بیروەكا بەراوەژوو حاڵی بوە.

ئایا ئابووری و بەرژەوەندی دنیایی پاڵی بە: ئەبوبەكری صدیق و عوسمانی كوڕی عەففان و عەبدوڕەحمانی كوڕی عەوف و خالیدی كوڕی وەلید و موصعەبی كوڕی عومەیر و عەكرەمەی كوڕی ئەبوجەهلەوە نا كە بڕوا بە ئیسلام بێنن و ماڵ و گیانی لە ڕێدا دانێن ؟!

ئایا هەر كام لەمانە بەر لە مسولمان بوونی ساماندار و خۆش گوزەران نەبوە ! ئەدی چ شتێك وای لــێ كردن كە ماركس و ماركسیزم وەدرۆ بخەنەوە و واز لە ئابووری و بازرگانی و بەرژەوەندی دنیایی و خۆش گوزەرانی بێنن و دەست دەنە ئاڵای ئیسلامێك كە لەو كاتەدا هەموو

ئایا چ بەرژەوەندی یەکی ئابووری لەوەدایە کە بابای جوتیار لەسەر ئایینەکەی وەدەنگ بێ و خۆی لەسەر مەفع کاتەوە، لە کاتێك دا بە چاوی خراپ سەیر دەکرێ و قسەی بەدی پێ دەگوترێ ؟!!

داوا لە بیردۆزەی مارکسیزم دەکەین زاری نەبێتە تەڵەی تەقیوو وەڵام بداتەوە !!

جا ئێستا نازانم داخوا لەگەڵ ئەم هەڵە زەق و ڕەتەڵ بردنەش دا برادەرانی مارکسی هەر سوورن لەسەر ئەوە کە مارکس زاتێکی تێروتەواوو بێ لەکەیە و فەیلەسووفی دەورانە یان نا؟!

مامۆستاکەیان کە لە وتووێژی دووەمیش دا هاوبەشی کردبو، بە تووڕەیی و ڕەنگێکی سوور هەڵگەڕاوەوە گوتی:

_ کاکە تۆ خەریکی چی؟ ئێرە جێی ئەو جۆرە باسانە نیە !!

+ بۆچی برا گیان، خۆ هیچی خراپ و لەگەڵ واقیع دا نەگونجاوم نەگوتوە.

_ تۆ کە باسی ئیسلامەتی دەکەی پێت وایە ئێمە موسڵمان نین.

+ دە مادام وایە ، بۆ نارەحەت دەبن و خۆتان قەڵس دەکەن، مادام ئێوەش (الحمد لله) موسڵمانن، دەبو لە باتی نێوچاوان تێك نان و پۆز بوون، دڵتان بکرێتەوە و ئارامیتان بۆ بێ.

_ ئێستا لە کورتی بی بڕێنەوە، قایل نیم لێرەدا ئەم تەرزە باسانە بکەیەوە ئێرە (بارەگایە) نەك مزگەوت !

+ ئاخر بۆچی برادەر ؟!!

دنیای کوفر و بێ بڕوایی وەك گورگێکی برسی زاری لێ داپچڕی بوو هیچ کەس بەتەما گیانی خۆشی نەبوو هەتا وەشق دی ڕا دەگا ؟!!

بەڵێ برایان تەفسیر کردنی ژیانی مرۆڤ لەسەر بنچینەیەکی ماددی ڕووت وێڕای ئەوەی کە لە نرخی مرۆڤ دا دەشکێنێ قسەیەکی ژیرانە و عیلمیانەش نیە.

_ چونکە ئەم برادەرانە (دەستی بۆ کوڕەکە ڕاکێشا) زۆربەیان لەم قسانە حاڵی نابن و تەقەیان لەسەری دێ.

دوو سێ یەکیان گوتیان: کوڕە بۆ تێ ناگەین، وەڵڵا باوکم زۆر چاك تێدەگەین و، زۆریش حەز لەم جۆرە باسانە دەکەین.

+ برادەران بە بڕوای من ئەم جۆرە باسانە شتێکی یەکجار پێویستن، چونکە پەیوەندییان بە ژیان و چارەنووسی مرۆڤەوە هەیە، مەسەلەی حاڵی نەبوونی بڕێك لە برادەرانیش لەم ڕێ یەدا نابێتە کۆسپ و چەپەر، چونکە ئێمە هەر کەسێك توانای تێ گەیشتنی نەبوو وێڵی کەین بە بەهانەی ئەوەی کە تێ ناگات، ئەو کەسە هەتا هەتایە لە گێژاوی بێ ئاگایی دا دەمێنێتەوە، هەڵبەتە ئەمەش شتێکی ڕەوا نیە.

لێرەدا یەکێکیان هەستا کوڕەکەی بەجێ هێشت و گوتی:

_ پەککو ! شەرت بێ ئەوەی شەش دانە مانگی ڕەبەقە خەریکی فێر بوونمی هەمووم لە بیر چۆوە !

ئەمنیش لەبەر خۆمەوە گوتم: ئاخر شەش مانگی ڕەبەقە بیری پووچ و ئەفسانەیی یان دە مێشکی ئاخنیوی، بەڵام لەم دانیشتنەدا ڕاستی و هەقت کەوتە بەر گوێ و پڕوپاڵانتە و شتە بێ نێوەڕۆك و قرپۆکەکانی نێو مێشکت، وەك شەمشەمە کوێرە لە کاتی هەڵهاتنی ڕۆژێدا، خۆیان قوتار کرد و هەڵاتن.

بەهەر حاڵ جارێکی دیکەش مامۆستاکەیان گوتی:

_ کاکە تکایە ئەم جۆرە قسانە لێرەدا مەکە، ئەم مەسەلانە فەلسەفی و قووڵن و دانیشتنی پشوو درێژیان گەرەکە.

+ بەلاّم ئەمن پێم وایە هەر بیروباوەڕێکی ڕاست و تەواو، پێویستە گەلی پێ ئاشنا بکرێ و بۆی ڕوون بکرێتەوە، ئیدی کەیفێ خۆیەتی قووڵە یان تەنکە، هەر کەسێکیش بڵێ بۆیە بیروباوەڕەکەم ناخەمە ڕوو، قووڵە و تێی ناگەن، یان گومانی خراپی بە گەلەکەی بردوە،یان ئەوەتا بیرەکەی قرپۆك و پووچەڵە و لەوەی دەترسێ بە خستنە ڕووی شەرمەزار بێ و ئابڕووی بچێ.

بێ گومان بە درێژایی ئەم وتووێژە ، زۆربەی دانیشتوان زۆر بە بایەخ پێ دانەوە گوێیان ڕاگرتبوو ، بە سەرسامی یەوە بە دەریای بیر کردنەوەدا چوو بوونە خوارێ و پێیان سەیر و عاجباتی بوو، کە ئەو ئایینە تریاکە و ئەو ئیسلامە کۆنەپەرست و ڕەجعی یەی ، هەتا دوێنێ مامۆستا و دەمڕاستەکانیان، تۆمەتی ئەفسانەیی و دواکەوتوویی و بە کەڵك نەهاتوویی یان دەدایە پاڵ، ئێستا هەر هەمان مامۆستا و قسە بە دەست و دەمڕاست بەس هێندەیان پێ دەکرێ بڵێن:

کاکە بێ دەنگ بە

ڕازی نین لێرەدا ئەم قسانە بکەی !

کاکە ئێرە جێی ئەم جۆرە قسانە نیە !

کاکە ئێمەش موسڵمانین !

باشە هەیاران ! ئەگەر ڕاستە ئیسلام ئەفسانەیە و ، ئایین تریاکی گەلانە و، موسڵمانان ڕەجعی و کۆنەپەرست و دواکەوتوون، بۆ دەبێ مامۆستا و ڕدێن سپی و دەمڕاستەکانمان، بە خستنە ڕووی قەڵس بن !

بۆ دەبێ هەراسان و نا سەرسەنگ بن ؟.!

ئەگەر ڕاستە ئیسلام و خواپەرستی ئەوەیە کە ئەوان دەیلێن، دەبوو لە باتی قەڵس بوون و نێو چاوان تێك نان، گەلێك گەلێکیان پێ خۆش بێ و

سوپاسی ئەو کەسەیەش بکەن کە ئیسلامێکی ئاوا بخاتە ڕوو، بۆ خاتری وەی گەل بیناسێ و لە هەڵە و ناتەواوییەکانی بگات و لێـی وەپرینگێ !

بەڵام نەء ! وا دیارە لەو دیوی پەردەوە شتێك هەیە و، کورد گوتەنی:

ئەم ماستە بێ موو نیە !!

بەهەر حاڵ کەڕەتێکی دیکەش بە دەنگێکی توورە ترو بە ڕەنگێکی چرژاو ترەوە، مامۆستاکەیان گوتیەوە و دوو سێیەکیش پشتگیری یان کرد!

_ کاکە گوێت لێ بێ ! لەمەودوا بە هیچ ڕەنگێك ڕازی نیم ئەم جۆرە قسانە بکەی، وا دیارە نازانی لە کوێ دانیشتووی !!

پێشینان گووتوویانە: هەموو شتێك بە خوێ، خوێیش بە مانا، دیسان گوتراوە: جام کە پڕ بوو دەسەرییەوە دەڕژێ، کاتێك ئەوان هێندە بە شێوازێکی ناقۆڵا و نالەبار، دوو جار و سێ جار دەنگیان دام منیش دڵم گەرم بوو، بۆیە گوتم:

+ برادەرانی مارکسی! ئەمەیە سۆشیالیستی عیلمـــــــــی و فەلســـەفە دیالکتیکی یەکەتان ! توخوا ئەمەیە ئەو بیرە زانیاری و پێشکەوتنخوازەی کە بە دیاری بۆ گەلی کوردی موسڵمانتان هێناوە.

کە ناوێرن و زات ناکەن لە ئاقار ئیسلامێك دا بیخەنە ڕوو کە بە تریاکی گەلان و تانە و لەمپەری سەر ڕێی کاروانی شارستانەتی دەزانن ؟!

ئەگەر ڕاستە قەناعەتی تەواوتان بە ڕاستی و تەواوی بیردۆزەکەتان هەیە، بۆچی لە خستنە ڕووی دەترسێن و دەسڵەمنەوە، مرۆڤ کاتێك هەست بە ڕاست و دروستی ڕێبازەکەی دەکات بە هیچ کلۆجێك لە ڕووبەڕوو پێ‌کردنی لەگەڵ بیرۆزە و بەرنامەکانی دیکەدا باکی نیە.

ئەمن یەکەباریٚ خۆم کە ئایینی ئیسلام بە ڕێباز و بەرنامەیەکی تێر و تەواو دەزانم، ئامادەم لەگەڵ هەر بیروباوەڕێکی دیکەدا بەرانبەری پیٚ بکەم، لەسەرکەوتن و زاڵ بوونیشی بیٚ خەم و پشت ئەستوور و دڵنیام.

_ برا گیان ئاخر ئێمە نامانەویٚ نەتەوەکەمان بەهۆی وتووێژی ئیسلامیانە و مارکسیزمانە، ڕیزەکانی تێك بچن و پەرتەوازە بیٚ.

+ باشە باش، هەڵبەتە پاراستنی یەکیەتی و تەبایی گەل ئامانجێکی سەرەکی و بەرزی هەموانە، بەڵام پێویستە ئەوەش بزانریٚ کە گەل تەنیا کاتێك یەکپارچە و تەبا و لە با دەبێت کە بیروباوەڕێکی وا هەبێت بتوانیٚ هەموو ئەندامانی ئەو گەلە لەسەر یەك زەمینە کۆ بکاتەوە و، یەك ئامانجیان بۆ دیاری بکات، جا بە بڕوای ئێمەی موسڵمان، بەس ئیسلامەتی توانای ئەوەی هەیە و غەیری ئیسلام _ هەرچی بیٚ _ دەبێتە هۆی پارچە پارچە کردنی گەل و تێك بەردانی ڕۆڵەکانی _ وەك دیتوومانە و ئێستاش دەی بینین _[1]

لە کۆتـایـی دا پێـم گوتن

+ لە ڕاستی دا ئێمە ئامانجمان یەکە، ئەو ئامانجەش بریتییە لە حەساندنەوەی گەل و چارە کردنی گیروگرفتەکانی، بەڵام ئێوە لە ڕوانگەی مارکسیزمەوە لە مەسەلەکە دەڕوانن، کە بە بڕوای ئێمە مارکسیزم سەربارەی ئەوەی کە

---

(١) دیارە ئەوەی مارکسیستەکانی دوێنیٚ و سیکۆلاریست و لیبرالیستەکانی ئەمڕۆ بە یەکدییان کرد، کەس بە کەسی نەکردووە، کە بە حیساب هەمووشیان تاکە ئامانجیان هەر کورد و کوردستان بوو! دیارە ئێستاش لەگەڵ بیٚ ستەمدیدەیی کوردستان هەر باجدانی ئەو شەڕ و گێچەڵ و فەرتەنانەیە کە ئەو برادەرە دڵسۆز و بەپەرۆشانە لەسەر کەوڵی گەل و وڵاتەکەیان نایانەوە، هەر بەردەوامە و هەر خواش دەزانیٚ هەتاکەی درێژە دەکێشیٚ !! (٢٢/٣/ ٢٠٠٦).

بیردۆزەیەکی هەڵە و ناتەواو و دژ بە ژیری و زانیارییە، لەگەڵ بارودۆخی فیکری و نەفسی گەلەکەشمان دا ناگونجێ و دارخورما چەند لەسەر شاخی قەندیل شین دەبێ و دەڕوێ مارکسیزمیش هەر هێندە لە نێو کوردەواریدا دەچەسپێ.

وە ئێمەی موسڵمانیش لە ڕوانگەی ئیسلامی ئازیز و پەیڕەوی خوای پەروەردگارەوە تەماشای ئەو مەسەلەیە دەکەین.

بەڵام برایان بەر لەوەی لێتان جوێ وەبم، دەمەوێ لە ڕاستییەك ئاگادار بن: زۆر باش بزانن کە نیشتیمان پەروەر و گەل پەروەری ڕاستەقینە بەس مرۆڤی خواناس و موسڵمانە، چونکە هەر ئینسانی خواناسە کە لە ترس و سامی سزای بە ئازاری دوا ڕۆژ و شەرمەزاری ڕۆژی مەحشەر، لە ناپاکی و خیانەت دوورە پەرێز بێ و، لەسەر حیسابی گەلی ڕەش و ڕووت و چەوساوە نەکەوێتە ڕابواردن و ورگ تێر کردن و گیرفان پڕ کردن[1]، بەڵێ بێجگە لە مرۆڤی خواناس و موسڵمان هیچ کەس جێی دڵنیایی نیەکە بەیانی خوێن و ئارەقی نەتەوەکەی نافرۆشێ و بە کۆشك و تەلار و ترومبێڵ و پلاوو گۆشتی نادات، چونکە ئینسانی نا موسڵمان پێی وایە ژیان هەر ئەم

---

(١) دیارە ئێستاکە ساڵی (٢٠٠٦)ە دیاردەی ڕابواردن وورگ تێرکردن و گیرفان- بگرە قاسە و بانق- پڕکردنی ئەو جۆرە برادەرانە یان ڕاستتر بڵێین زۆربەی هەرەزۆریان – بۆتە ڕاستییەکی ڕوون و حاشا هەڵنەگر و ئەوەی ئەو کاتە بەندە پێشبینی (توقّع)م کردبوو ڕێك و ڕاست دەرچووە ! جا لە هەموویشی سەیرتر ئەوەیە کە ئەو برادەرانە ڕازیش نین خەڵك و جەماوەری ڕەش و ڕووت لە هەموو شت کەم بۆ هەموو شت ئاتاج. گلەییشیان لێ بکات و ڕەخنەشیان لێبگرێ خۆیان بە شتی پیرۆز (مقدّس) یش دەزانن و خەیاڵیشیان وایە هەتا ساڵانێکی زۆریش هەر ئاوا دنیایان بۆ تەخت و هەموار بێت !! بەڵام من دیسان پێشبینی (توقع) دەکەم کە ئەم وەزعەیان عومری کورت و کەم خایەن بێ !

ژیانەیە و بەرزترین ئاوات و هیوای بابایەکی ماتریالیست و بێ بڕواش خۆش گوزەرانی و بە لەزەت لەوەڕانە.

بەڵێ برایان بە ڕاستی ئینسانێك نەی توانیبێ نەفسی خۆی لە چەنگ شەیتان و هەواو ئارەزووی قوتار کات، قەت قەت تێی ڕا نادیترێ خەڵکی ڕزگار کاو، هەر کاتێکیش بۆی لوا هیچ دوور نیە و گەلێك گەلێك چاوەڕوان کراوە کە لەبەر خۆی و ئەو بەرژەوەندی یە ماددیيانەی لە ژیانیدا کردوونیە ئامانج، کەسی لە بیر نەمێنێ و، ژیانی بکاتە لەوەڕگا و کلکێی تێدا ڕاوەشێنێ.

ئەنجامی ئەم وتووێــژە

دوو سێ ڕۆژ دوای ئەم وتووێژە ، وا هەڵسووڕا من و سێ چوارێك لەو برادەرانە کە یەکێکیان پلە و پایەکی بەرزی هەبوو، بەرەو دێی (ق) ڕێمان گرتە بەر، بەڵام هەر هێندەمان خۆش بوو تا تۆزێك وەدوور کەوتین، دەست و برد هەورە پرژوبلاوەکان لێك وەنزیك کەوتن و سەریان پێکەوە ناو، وەك کوندەی سەر بەرەو ژێر باران دەستی بە ڕێژنە و لێنگێزەی لێکدا لێکـدا کرد، ڕێ و بان سەر لەبەر بوونە جلێتاوو لێزماو، سەرتان نەیەشێنم هەتا ڕێ بە نیوەیی بوو، هیچ کامان پنووی ئیشکمان نەمابوو

دوای ئەوەی ماوەیەکی دیکەش ڕۆیشتین و هەستم کرد کە نزیك کەوتووینەوە لە قسە بە دەستەکەیانم پرسی:

+ ئەرێ زۆری ماوە بگەینە جێ ؟!

_ بۆچی ؟!

+ گوتم ئەگەر بزانم وە نوێژێ ئێوارێ ڕاناگەم چیدی پێی نەوەخرێ و لێرە بیکەم.

_ چی چی ! چۆن بەم حاڵەش دەتەوێ نوێژێکت نەچێ !

+ جا بۆ کاکە ئەم حاڵەمان چیەتی ؟!

_ چۆن چیەتی ! کاکە با پێت بڵێم: ئەمڕۆ زۆرم خاتری تۆ گرتوە و دڵم ڕاگرتووی، دەنا هەزار کفرم دەکرد، ئەمە کوا گوزەرانە ؟!

+ سەبارەت بەوە کە وەك دەڵێی ، ویستووتە دڵم ڕاگری و هەستم بریندار نەکەی، بۆیە زمانی خۆت لە کفر کردن گێڕاوەتەوە، پڕ بە دڵ سوپاست دەکەم، بەڵام ئەگەر لەبەرت گران نەبێ پرسیارێکم هەیە.

_ فەرموو !

+ بە بڕوای من کفر کردنی تۆ شتێکی نا ماقووڵە، چونکە تۆ بڕوات بە خوای مەزن نیە تاکو نە قایلی خۆتی بەرانبەر دەربڕی ، پێم ناڵێی چ شتێك وات لێ دەکات کفران بکەی ؟!

لێرەدا چۆمیلکەیەکمان تووش بوو، باقڵ وەڵامی پرسیارەکەم ، دەوێ دا خنکا، بەهەر حاڵ برێکی دیکەش ڕۆیشتین و، دوای چەند قسەیەکی ئاسایی دەمڕاستەکەیان گووتی:

_ باشە پێم ناڵێی چیت لە نوێژ کردنێدا دیتۆتەوە، وا هێندە لەسەری سامەرەستووی ؟!!

+ نوێژ وەك هەموو دەستوورێکی دیکەی ئیسلامی لە دوو ڕووەوە پێویستە، یەکەم: چونکە ئەرکێکی بەندایەتیەیە بەرانبەر بە خودا، ئینسان بە نە کردنی سپڵە و بێ نمەك دەردەچێ.

دووەم: وێڕای ئەمەش، دەمە زەرد کردنەوەیەکی یەکجار پێویستە بۆ تیغی ئیرادەی کول بوو، بە بڕینی ئاستەنگ و لەمپەری سەر ڕێگای ژین، بە تەعبیرێکی میکانیکی یانە: نوێژ و خواپەرستی بۆ ئینسان وەك (شحن) بارگاوی کردنەوەی پاتری وایە بۆ ئۆتۆمبێل.

دەفەرموو هەڵوێستی من و تۆ لە ئاقار ئەم بارودۆخەدا چەند جیاوازیەکی گەورەیان هەیە، ئەمن بە دڵێکی پڕ لە ئارامی و بڕواوە، ڕووبەڕووی دەبم و دەزانم کە هەرچی لە ژیان دا دێتە ڕێی ئینسان خێر و چاکەیە، بـــــــە مەرجێك موسڵمان بێ، چونکە پێغەمبەر دەفەرموێ ﷺ

((**عجباً لأمر المؤمن ان أمره كله له خير، و ليس ذلك الا للمؤمن، ان أصابته سراء شكر فكان خيراً له، وان اصابته ضراء صبر فكان خيراً له**)) رواه مسلم.

واتە: " ئیشی ئینسانی بڕوادار سەیرە، چونکە هەر چۆنێکی بێ هەر خێرو چاکەیە، ئەوەش بۆ کەس نیە بێجگە لە بڕوادار، ئەگەر خۆشی یەکی تووش بوو سوپاسی خوای دەکا، ئەوە بۆی بە خێر و پاداشت دەنووسرێ، وە ئەگەر ناخۆشی یەکی تووش بوو ئارام دەگرێ دیسان بۆی بە خێر و پاداشت حسێب دەکرێ"

بەڵام تۆ دەبینم سەری دنیایەت لــێ وێك هاتۆتەوە و پێت وایە، لە بن دارێکی هیچ گەڵای پێوە نیە و خەریکی لەگەڵ ئەو خوا مەزنەش دا بکەویە گێچەڵ نانەوە و دەعوا، کە بۆ خۆت دەڵێی بڕوام پێی نیە، جا برای ئازیز مادام بڕوات پێی نیە پێم ناڵێی چۆن گرنەی تێ داڵێنی ؟!

_ بەهەر حاڵ ئەگەر سێ ڕۆژی دیکەش بۆم بە ئایین هەڵا بڵێی هەر بە ئەفسانە و تریاکی دەزانم.

+ بەڵام قسەی بێ بەڵگە، وەك پارەی قەڵبە و کەس وەری ناگرێ !

_ بەڵگە و مەڵگەی چی ! شتەکە ئاشکرا و ڕوونە.

+ باشە ئەگەر ڕاست دەکەی ئاشکراو ڕوونە کوا؟ ئەدی بۆچی لەبەردەم وتووێژی عیلمیانەدا زارتان بوو بو بە تەڵەی تەقیوو خوا خواتان بو قوتار بن ؟!!

_ تاقەتی ئەو جۆرە باسانەم نیە و ئیسلامیش‌هەر ئەفسانەیە و بە نە سەلماندنی تۆ وەڕاست ناگەڕێ.

+ برادەر ئەگەر هەر شەڕە قسە بێ، ئەمنیش زار و زمانم هەن و، هەتـــــا تـــۆ جارێك بە ئیسلام دەڵێی ئەفسانە، من دە جار بە بیردۆزە نەزۆك و قرپۆکەکەی تۆ دەڵێم ئەفسانە، ئەمما من لەگەڵ گوتنیش دا ئامادەم بە بەڵگەی ژیرانە و عیلمیانە بۆت ئیسپات بکەم.

_ دەزانی ئەم جۆرە قسانەت بەرەو ئاکامێکی خراپ و دڵتەزێنت دەبەن !

+ (بە پێکەنینەوە گوتم چۆن ؟)

_ بەهەر حاڵ ، دەڵێم بەردەوام بوونت لەسەر ئەم تەرزە بیرە و ئەم چەشنە قسانە، تووشی زەرەر و زیانت دەکەن، دوایی نەڵێی پێتان نەگوتم، ئۆباڵی خۆت بە ئەستۆی خۆت.

+ برادەر تۆزێك گوێ ڕادێرە تاکو چەمك و مەبەستی قازانج و زەرەرانت لە ڕوانگەی ئیسلامەوە بۆ ڕوون بکەمەوە، وا دیارە بێ هەواڵی ! قازانج و سوودی ئینسانی موسڵمان هەمیشە لە پابەند بوونی دایە بە بەرنامەی خواوە، جا بریا ئەو پابەندی‌و ئیلتیزامەی سەری دەکێشا بۆ تێدا چوونیشی، زەرەر و زیانیشی لە هەتڵەیی و لاملـی‌دایە لەبەرنامەی خودا، پێشم سەیرە کە دەتەوێ بە شتێك بم ترسێنی کە مرۆڤی خواناس و بڕوادار ، بە ئاواتی هەرە بەرزی دەزانێ و بە دوای‌دا عەودالە، براکـــەم[1] بزانـــە: کە ئینسانی

---

(١) واتە برای نەژادیی و نەتەوەیی وەك پێشـتر لە وتووێژی یەکەم دا ڕوونم کردەوە.

موسڵمان لەو دەمەی دا کە لە ڕێی خواو بەرنامەی خوادا تووشی ناخۆشی دەبێ _ کە ئێوە بە زیانی دەزانن _ لە هەموو دەمێ زیاتر دڵی ڕەحەت و ئاسوودەیە.

_ جا باشە ئەوە دامنا ئیسلام ڕاست و تەواویش بوو، خۆ تۆ بە تەنێ هیچت لە دەست نایەت، دوو سێ ڕۆژ لەمەوبەر نزیکەی دوو سەعات باسی ئیسلامت کرد، بەڵام بێجگە لە کاك (--) کەس نەهاتە سەر قسەکانت.

+ تو خوا بە ڕاست کاك (--) دوای من قەناعەتی هێنا بوو ؟!

_ ئائا پشتگیری لە قسەکانی تۆ دەکرد و ، دەیگوت: ئیسلام ڕاست و تەواوە و ئێمە تا ئێستا تێی نەگەیشتووین.

+ ئایا دەزانی ئەم هەواڵەی کە ئێستا پێت ڕاگەیاندم و من ئاگام لێ نەبوو، پتەوترین بەڵگەیە لەسەر ڕاستی ئیسلام و پووچەڵی مارکسیزم ؟!

_ چۆن ؟!!

+ بەڵێ من نزیکەی دوو سەعات دەربارەی ئیسلام دوام، جا ئەگەر هەر بە دوو سەعات ئیسلام خستنە ڕوو، پڕوپاگەندەی شەش دانە مانگی مارکسیزم مێشکی مارکسی یەك بە جێ بێڵێ و ئیسلام شوێنی بگرێتەوە، مانای وایە ئەگەر بێت و دوو سێ مانگ شوێن کەوتوانی مارکسیزم ئیسلامیان بکەوێتە بەر گوێ، خڕایی یان لێ دەبڕێ و سەر کوێزرەکەی نەبێ بۆ مارکسیزم نامێنێتەوە !

دوای ئەم قسانە، زۆری پێ نەچوو کەڵەکە بەردی بەر ماڵانی دێی (ق) مان، لێ وەدەر کەوت و هەتا ئەمن نوێژەکەم کرد و نەختێك سامەوە و پشووم دا، ڕۆژیش گەییە سەرسوێی و، وردە وردە پارێز و دزەی کرد و دوای پێچێك خۆی کوتایە پاش شاخە بەرز هەڵچووەکان و شەوگاریش بە کەلێنی زانی و، وەك دز پارێزی هێنا و هێدی هێدی تاوڵی ڕەشی تاریکی خۆی بەسەر گوندە بێ بەخت و

چارە ڕەشەکەدا کێشا و، دنیا خامۆش بوو، وەك ئاشی ئاو لــێ بڕاوی لێهات، ئەمنیش چونکە یەکجــار ماندوو شەکەت و بڕست لێ بڕاو بووم، هەر دوای بەجێ هێنانی نوێژی شێوان و خەوتنان، پاڵم وە حوکمێ خوای دا و بە دڵێکی ئارامەوە لــێی نوستم.

فەرهەنگلیە

ئاماژە	نیشارە
ئامالّ	مەیلەو
ئەستۆ	مل، گەردن
ئاپورە	حەشامات، کۆمەڵە خەڵکێك
ئاوا	بەم شێوەیە، بەم جۆرە
ئەزموون	تەجرەبە، جەڕباندن
ئاخر و ئۆخر	کۆتایی
ئاوەڵا کردنەوە	یەکالا کردنەوە، شی کردنەوە
ئێچك	دارێکە بەسەری گوریسەوە دەبەسترێ، بۆ توند کردنی بار، یان کۆڵ.
بە ڕاشکاوی	بە ئاشکرا، بە بێ منەتی، بێ پێچ و پەنا، بە صەڕاحەت.
بە هەویا	بە تەما، بە ئومێد.
بە ئەسپایی	بە هێواشی، بە ئارامی، لەسەرەخۆ.
بێ ڕەزا	زەبەلاح، مەزن.
بریا	خۆزگە، کاشکی.
بە سێنایی	بە ئاسانی، بە بێ زەحمەت.
بەر هەست	هەست پێکراو، (محسوس).
بێ بڕست	بێ هێز، نا توانا
بەرانبەر کێ	بۆ یەك هاتنە گۆڕ
بە تالّووکە	بە پەلە

بی بێزێنێ	له بەرچاوی بخات، بێ نموودی بکات، له پێش چاوی ڕەش کات.
بەو پێ و دانه	بەو جۆره، بەو شێوازه.
به مەرەدی تۆ دەچم	وەك تۆم بەسەر دێ، به دەردی تۆ دەچم.
به تۆبزی	به زۆری، به زۆر ملی، به خورتی.
بترۆقێنین	بدڕێـــن، بەهێـــز شـــتێك بگوشـرێت هەتا دەپووکێتەوە.
بەر کولێك	کەمێك، نموونەیەك، له ئەســـــــــڵ دا بەو ئەندازه کەمه دەگوترێ.
	که له چێشــت دەخورێ پێش پێگەیشتنی.
به کاوه خۆ	به هێواشی، به ئارامی، لەسەره خۆ ، ورده ورده.
بۆ خاتری وەی	بۆ ئەوەی.
بەرین	پان.
به چاوان	به سەرچاو.
بەر چاو	دیتراو، بەرهەست، ئاشکرا، پەی پێ براو.
بەتەنێ	به تەنیا.
بێ خەوش	بێ گەرد، بێ لەکه، بێ عەیب، بێ خڵت.
بەراوه ژوو	به پێچەوانه.
بەری هەموو قسان	پێش هەر قسەیەك.
بیۆلۆجیا	ژیانزانی.
بارێ بنەوه	لای بنەوه، لای ژێرەوه.
بەرۆکیان دەگرێ	یەخەیان دەگرێ.

باریَ بنەوەی پیَ دەبڕیَ	وە بن دەکەویَ ، پشتی لە زەوی دەدریَ.
بیَدار	بە خەبەر، نە نووستوو.
بە دەردی وی بچیَ	وەك وی لیَ بەسەر بیَ.
بوغز و غەرەز	رِق و قین، کینە داگرتن.
باقلّ	توومەز.
بە مراد ناگا	بە ئامانج ناگات، ناگاتە مەبەست.
بقەبلّیَنیَ	بنرخیَنیَ، هەلّسەنگیَنیَ.
بە چاو دەنگیَویَ	دەبینیَ، بەدی دەکات.
بە شۆق	تیشك دەر، درەوشاوە
بە کەلیَنی زانی	بە دەرفەتی زانی، بە هەلی زانی.
بە دەو	بە رِەونەق.
پیَیدا رِەت بیَ	پیَیدا رِابریَ، پیَیدا تیَپەرِ بیَ.
پەزمەندە کران	کۆ کرانەوە، خرِ کرانەوە، گرد کرانەوە.
پنوو	خالّ، پەلّە.
جلّیتاو	لیَزماو، باتلاّغ، قورِ و چلّپاو.
جەرگ	جگەر.
جەردە	رِیَ گر.
جویَ کردنەوە	جیا کردنەوە، هەلاّواردن.
چۆرتم	گیروگرفت، تەنگ و چەلّەمە.
چۆمیلکە	رِووباری گچکە.
چەمك	واتا، مانا، (مفهوم) مەبەست.
چ فایدێی نەبو	هیچ سوودی نەبوو، دادی نەدا.
چاتر	باشتر، چاکتر.

چاویان لیّ کردمه دریّشه	چاویان تیّ بریم، به وردی سەرنجیان دام.
چاوان له قووچ نەنیّ	چاوان نه نووقیّنیّ، خۆی گیّل نەکات.
چیدی	چیتر.
چما	بۆچی، له بەرچی، لۆ.
چەپەر	تانه.
چیدی پیّ نەوەخریّ	چیتر نەخایەنیّ.
حەوجیّیان دەبیّ	پیّویستی پیّیان دەبیّ، سەری تیّیان دەوەستیّ.
حەیفیّ	به داخەوە.
حەجماندن	جیّ کردنەوە، گونجاندن.
حەتمەن	بیّ گومان.
حەوالّه کردن	پیّ سپاردن، عاید کردن.
خەلّك هەلّدەنیّ	خەلّك هان دەدا.
خۆشیّك	دەسبەجیّ، یەکسەر.
خۆی لیّك بکیّشیّتەوە	دریّژ بخایەنیّ.
خەسلّەت	سیفەت.
خۆی ڕانویّنیّ	خۆی پیّشان بدات.
خۆڕانان	خۆ هەلّکیّشان، خۆ هەلّدانەوە.
خۆی کوشمەلّه کردبوو	خۆی ڕیّك هیّنابوو، خۆی گچکه کردبۆوە.
خۆی لەسەر مەفع کاتەوە	خۆی لەسەر بفەوتیّنیّ، خۆی بکاته قوربانی.
خڕایی یان لیّ دەبڕیّ	کۆتایی یان دیّ، دەبڕیّن، تەواو دەبن.
خۆ ڕاپسکاندن	خۆ ڕاتەکاندن
خۆم پیّ مەرزەم نەکرا	خۆم پیّ ڕانەگیرا.

دەبەرێك ڕاچوون	دم بە دمە کردن، لەگەڵ یەکدا ڕوو بە ڕوو بوون.
دەسڵەمنەوە	دەڕەونەوە ، دوور دەکەونەوە
ڕق لێ هەستان	بوغزاندن.
دەبیەن	دەبیستن، گوێیان لێ دەبێ.
دۆش دادەمێنێ	دەحەپەسێ، دەستەوسان دەبێ، مات دەبێ.
دە گژیان ڕاچێ	دەبەریان ڕاچێ، لە گەڵیان ڕوو بە ڕوو بێ.
دزێو	ناشیرین، نا جوان.
دەم بۆ دەمێ	تاو بۆ تاوێ.
داری لە شاقەڵی دراوە	قەلۆش بوە، هیچی پێ نەماوە.
دڕ دۆنگ	دوو دڵ، گوماندار.
داڵاش	خەرتەڵ، داڵ.
دارماڵ	مشت ، پڕ.
دەستە چیلە	ئەو گۆلمە پووشە یان چیلکەیە کە ئاگری پێ هەڵدەکرێ.
دەڕۆستیان نایەن	پێیان ناوێرن، دەرەقەتیان نایەن.
دەیان نوێنێ	بەنجیان دەکات، مێشکیان دەتەزێنێ.
دمە زەرد کردنەوە	تیژ کردنەوە.
دامنا	گریمان، فەرزم کرد.
دوای پێچێك	دوای تاوێك، دوای ماوەیەکی کەم.
دنیا خامۆش بوو	دنیا کش و مات بوو
دم بە دمە	وتوویژ، شەڕە قسە.
دەخۆی ڕانابینێ	لەخۆی ڕاناپەرموێ.

دژایەتی	(تضاد) هەبوونی ناکۆکی و پێکەوە هەڵنەکردن.
دومەڵ	کوان.
دەتگوت لەسەر ئاوو ئاورانە	زۆر بە پەلە بو، زۆر تاڵوکەی دەکرد.
دەرەخسێنێ	دروست دەکات.
دەی ئاژوێ	لـێی دەخورێ.
داڵدە نادەن	پەنا نادەن.
دەست لێ کوتان	دەست لێدان، (لمس).
ڕێچکان	کۆی ڕێچکەیە، ڕێچکەش بیردۆزەیەکی مرۆڤ کردە.
ڕیـزپەڕ	(شاذ)
ڕەگەڵ خەن	بخەنە گەڵ، وەگەڵ خەن.
ڕۆ چوون	قووڵ بوونەوە.
ڕاڤە کردن	لێکدانەوە، تەفسیر.
ڕۆ نان	دانان.
ڕمێنی نەما	ڕەواجی نەما، لە برەو کەوت.
ڕدێن سپی	ڕیش سپی، پێشەوا، دەمڕاست.
ڕێشمە	جڵەو.
ڕاپێچەك دەر	ڕامالکەر ، ڕادەر.
ڕاناقەنێن	نـاکـەون.
ڕەگەڵ دێخین	دەخەینە گەڵ.
ڕێژنە باران	بارانی بە لینگێزە، تاوە بارانی بە تەوژم.
زەین	بیرو هۆش، ئاوەز.

زیڕوحی تێدا نیه	گیان لەبەری تێدا نیه، کەسی تێدا نیه.
زار	دەم.
زات ناکات	ناوێرێ
ژیوان وەبی	پەشیمان بیەوە.
سایکۆلۆجیا	دەروونزانی.
سالێکی ڕەبەق	سالێکی تەواو.
سپات بووەوە	سپی بووەوە، ڕەنگ چووەوە.
ساختە چی	کەلەك چی، فێلباز.
سەرقالّ	سەرگەرم، مشغوولّ.
سوسیۆلۆجیا	کۆمەلّناسی.
سەر لەبەر	سەرتاپا.
سەودا	مامڵەت، مامەلّە
ساتمە بردن	هەلّەنگووتن، لێرەدا مەبەست بە سەهووچوون و هەلّە کردنە.
سیپالّ	جل و بەرگی شڕ و دڕاو و فڕێ دراو.
سەرچەنگ چوون	سەرەنگرێ بوون ، مەبەست بە هەلّەدا چوونە.
سپێر	سەنگەر.
سامەرە ستوو	سوور، موچیڕ.
سپلە	بێ نمەك، پێ نەزان، بێ وەفا.
سەر کوێزر	سەر کۆتەلّ.
سەر لێ تێکچوون	ڕێ هەلّە کردن، گومڕا بوون، سەر گەردان بوون.

سەغڵەت بوون	مەحتەڵ بوون، چارە نەمان. تووشی ناخۆش هات .
شەکەژۆ	ماندوو مجرۆ.
شتاقمان	هیچ کاممان، زیاتر بۆ دووان بەکاردێ.
شك نابات	نیەتی.
شلّت و شۆ	بەفری نیوە تواوە.
فسیۆلۆجیا	توێکار زانی.
فیتی ویە	خەتای ویە، سووچی ویە.
فرچك پێوە گرتن	پێوە ڕاهاتن، لە ئەسڵ دا (فرچك) بەو شیرە دەڵێن کە کۆرپەی ساوا بۆ یەکەم جار دەیخوات.
قم دەکات	نقووم دەکات، ون دەکات ، بزر دەکات.
قولینچك	گۆشە، سووچ، قوژبن.
قیت کاتەوە	هەستێنیێتەوە پێ، راست کاتەوە.
قوڵە نەزیلە	بەسەرهاتی کورت، کورتە چیرۆك.
قرپۆکی	بێ نێوی، هیچ و پووچی.
قوتار بوون	ڕزگار بوون.
قەڵەمڕەو	حوکم، ژێر ڕکێف.
قەباحەت	تاوان، خراپە.
قەومان	ڕوودان.
قەڵس	تووڕە، نا سەرسەنگ.
قەلۆش بوون	گیرفان بەتاڵ بوون، هیچ پێ نەمان.
قسە بە دەست	سەرۆك، دەمڕاست.

قایل بوون	ڕازی بوون.
کەڕەت	جار.
کەندڕ	قۆڵت.
کڕکاتی لە خۆ بڕی بوو	بێ دەنگ بوو بوو.
کەمبەر	تەسك.
کێهە	کامە.
کشگێڕ	دەستەوسان کەر، (معجز).
گۆرین	ناو براو، تاین.
گچکە	چووکەڵە، بچووك.
گفتم پێ دابو	وەعدم پێ دابو، بەڵێنم پێ دابو.
گاشە	بەردی زل .
کرچوو تەزێن	جەرگ بڕ، پشت شکێن.
گەروو	قوڕگ، بین.
گێچەڵ نانەوە	هەرا نانەوە، کێشە بەرپا کردن.
لەدڵی گران هات	پێی ناخۆش بو.
لە گوێ چکاندن	تێ گەیاندن، حاڵی کردن.
لێکدا لێکدا	لە سەرێك لە سەرێك، بەردەوام.
لەوێ وەولای کەوێ	لەوێ بەو لاوە، لەوێ بترازێ.
لە بەرایی دا	لە سەرەتاوە، لە پێشەوە.
لە باتی	لە جیاتی، لە بری.
لێ وەکار خەین	لێ بخەینە کار.
لە سۆنگەی ئەوەوە	لەبەر ئەوەی، بەهۆی ئەوەوە.

لوێچێك	لوێچ، ئەو ئەندازەیەیە کە لە نێوان لەپی دەست و پەنجەکانی دا دەحەوێتەوە
لەمێژە	دەمێکە.
لەو دەمەی دا	لەو کاتەی دا.
لە جەنگەی	لە گەرمەی.
لێ کەچ کردن	لێ کەم کردنەوە، لێ داشکاندن.
لاڕێ بوون	هەتلە بوون، لادان، لامل بوون.
لە نووکەوە	لە سەرەتاوە.
لێ نافامرێتەوە	لێ وەرناگیرێ.
لەکن	لە لای.
لینگان	لاقان.
لێواو لێو	پڕاو پڕ، مەلا و مەل.
لێی وەپرینگێ	لێی بڕەوێتەوە، لێی دوور کەوێتەوە.
مەلۆتکە	کۆرپەی ساوای تازە لە دایك بوو.
موچیڕی	سووری.
مشوور خواردن	غەمخواردن، بە تەنگەوە بوون.
ناقۆڵا	نالەبار، نا بەراو، نە گونجاو.
نالوێ	ناگونجێ، ناسازێ.
نکوولی لەوە نیە	ئینکاری لەوە ناکات.
نهۆم	قات: سێ نهۆم، سێ قات.
نا لێکی	نارێکی ، نا تەبایی.
نا ماقووڵ	نەگونجاو لەگەڵ ژیریدا، شتی بێ ڕێ و جێ.
وێك هەڵنەکەر	پێکەوە نەگونجاو، پێکەوە مەدار نەکەر.

وێڕای ئەوەش	لەگەڵ ئەوەش.
وێکرا	پێکەوە.
وەسەرخۆی نایەنێ	خۆی تێك نادات، خۆی شلوێ ناکات.
وێچووتر	گونجاوتر، لەبارتر.
وەبەر خۆدابو	گرتبۆ نێو خۆی، دایگرتبوو.
وەحەسێم	بحەسێمەوە، پشوو بدەم.
وی	ئەو، ئەڤ
وەعەرزێ کەوتوە	کەوتۆتە سەر زەوی، وەبن کەوتوە.
وەگەڕ خستن	خستنە ئیش.
وەدارێکی دەڕزێ	خەریکی دارێکیە.
وەسەرێك نان	کۆ کردنەوە، خڕ کردنەوە سەریەك.
هارێ لە برێ ناکاتەوە	هیچ لە هیچ نازانێ، سەرە دەری لێ ناکات.
هەربوو	بێ سەرەتا، ئەزەلی.
هەلاّ خنەراو	پەستێوراو، پڕ کراو.
هەوەڵ جار	یەکەم جار.
هێدی هێدی	بە نەرمی، هێواش هێواش، پلە پلە.
هانا وەبەر بردن	پەنا بردنە بەر.
هەڵتریزاون	هەڵخلیسکاون، لێرەدا مەبەست بە هەڵەدا چوونە.
هەڵناکات	مەدار ناکات، نا سازێ.
هەتلە بوون	ڕێ ون کردن، لادان، سەر لێ شێوان.
یەکدی	یەکتر.
یەکەبارێ خۆم	بەش بە حاڵی خۆم.

پێرست

التفسير
بۆ بڵاوکردنەوە و راگەیاندن

هەولێر - شەقامی دادگا - ژێر ئوتێلی شیرین پالاس
ت : ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٣٠٩٠٨ - ٢٥١٨١٣٨
مۆبایل : ٠٧٥٠ ٤٦٠ ٥١ ٢٢ - ٠٧٧٠ ١٣٨ ٧٢ ٩١

tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com